

BOSNA I HERCEGOVINA

**PRVI IZVJEŠTAJ BOSNE I HERCEGOVINE
KOMITETU ZA PRAVA DJETETA**

SARAJEVO, JUNI 2001. GODINE

SADRŽAJ

<i>OPĆE MJERE PRIMJENE (čl. 4.,42. i 44.)</i>	6
<i>DEFINICIJA DJETETA (član 1.)</i>	9
<i>NEDISKRIMINACIJA (Član 2.)</i>	11
<i>NAJBOLJI INTERESI DJETETA (član 6.)</i>	11
<i>PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ (član 6. Stav 1.)</i>	11
<i>POŠTIVANJE POGLEDA-STAVOVA DJETETA (član 12.)</i>	12
<i>GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE (čl. 7.,8.,13., 14.,15.,16. i 17.)</i>	12
<i>IME DJETETA I DRŽAVLJANSTVO (član 7.)</i>	13
<i>OČUVANJE IDENTITETA (član 8.)</i>	13
<i>SLOBODA IZRAŽAVANJA (član 13.)</i>	14
<i>SLOBODA MISLI, SAVJESTI I VJEROISPOVIJESTI (član 14.)</i>	14
<i>SLOBODA UDRUŽIVANJA I MIRNOG OKUPLJANJA (član 15.)</i>	15
<i>ZAŠTITA PRIVATNOSTI (član 16.)</i>	15
<i>PRISTUP PRIMJERNIM INFORMACIJAMA (član 17)</i>	15
<i>PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNA BRIGA (čl.5.,18.st.1-2,9.,10.,11.,27.stav 4.,20.,21.,19. i 25.)</i>	16
<i>RODITELJSKI ODGOJ (član 5.)</i>	17
<i>RODITELJSKA ODGOVORNOST (član 18. st. 1-2)</i>	18
<i>ODVAJANJE OD RODITELJA (član 9.)</i>	20
<i>SPAJANJE OBITELJI (član 10.)</i>	22
<i>NEZAKONITO PRESELJENJE I ZADRŽAVANJE U INOZEMSTVU (član 11.)</i>	22
<i>OSIGURANJE IZDRŽAVANJA DJETETA (član 27. stav 4.)</i>	22
<i>DJECA LIŠENA OBITELJSKOG OKRUŽENJA (član 20.)</i>	23
<i>USVAJANJE (član 21.)</i>	26
<i>ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE (član 19.)</i>	27
<i>POVREMENE PROVJERE SMJEŠTAJA (član 25.)</i>	28
<i>OPSTANAK I RAZVOJ (član 6.stav 2.)</i>	29
<i>ŽIVOROĐENI PREMA STAROSTI MAJKE</i>	30
<i>STRUKTURA U %</i>	30
<i>SPECIFIČNE STOPE FERTILITETA</i>	30
<i>STANOVNIŠTVO – PROCJENA SREDINOM GODINE I PRIRODNO KRETANJE</i>	30
<i>STOPE PRIRODNOG KRETANJA STANOVNIŠTVA</i>	30
<i>PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA U BOSNA I HERCEGOVINA</i>	31
<i>PRETHODNI PODACI</i>	31
<i>DJECA OMETANA U PSIHIČKOM I FIZIČKOM RAZVOJU (član 23.)</i>	33
<i>SOCIJALNA STRUKTURA, SLUŽBE I OBJEKTI DJEČIJE BRIGE (čl.26. i18.)</i>	35
<i>ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENE USLUGE (član 24.)</i>	36
<i>ŽIVOTNI STANDARD (član 27.)</i>	40

OBRAZOVANJE, ODMOR I KULTURNE AKTIVNOSTI(član 28.)	40
DJECA IZBJEGLICE (član 22.)	51
DJECA U ORUŽANIM SUKOBIMA (Član 38.)	54
PRAVOSUĐE I MALOLJETNIČKI SUDOVI (Član 40.)	54
DJECA U SUKOBU SA ZAKONOM (čl. 37. i 40.)	62
NARKOMANIJA (Član 33.)	63
SEKSUALNO IZRABLJIVANJE I ZLOUPOTREBA (Član 34.)	64
DJECA PRIPADNICI MANJINA (Član 30.)	64
ZAKONI BOSNE I HERCEGOVINE	68

PRVI IZVJEŠTAJ BOSNE I HERCEGOVINE KOMITETU ZA PRAVA DJETETA

UVOD

1. Bosna i Hercegovina je priznata članica Organizacije Ujedinjenih naroda od 06.04.1992. godine, kao nezavisna država, koja je nastavila svoje pravno postojanje u već postojećim, međunarodno priznatim granicama.

2. Konvenciju o pravima djeteta, Bosna i Hercegovina je preuzela u svoj pravni poredak u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks I, Dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosna i Hercegovina), ratificirala 1993. godine, što je potvrđeno Općim okvirnim Sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, odnosno Aneksom 4. član II tačka 7. ("Međunarodni sporazumi - Bosna i Hercegovina će ostati ili postati potpisnica međunarodnih sporazuma navedenih u Aneksu ovog Ustava")

U skladu sa navedenim, Bosna i Hercegovina ima obavezu da podnese veći broj izvještaja, a među njima i Izvještaj o pravima djeteta i mjerama koje je preduzela u vezi sa ostvarenjima ovih prava.

3. Ovaj izvještaj je sačinjen u skladu sa Općim smjernicama za oblik i sadržaj Prvog izvještaja. Podaci su prikupljeni po osnovu Prvog izvještaja Federacije Bosne i Hercegovine o ostvarivanju Konvencije o pravima djeteta OUN-a za period 1992-1998. i Prvog izvještaja Republike Srpske o provođenju Konvencije o pravima djeteta OUN-a za period 1992-1998. godine.

4. Izvještaj se sastoji od dva dijela:

I dio odnosi se na opće podatke o Bosni i Hercegovini (zemlja i stanovništvo)

II dio obrađuje zahtjeve iz pojedinih članova Konvencije, u kojima se detaljno obrađuje stanje u entitetima, odnosno, u Bosni i Hercegovini.

Izvještaju su priloženi izvještaji entiteta, koji prikazuju stanje sa aspekta provođenja Konvencije o pravima djeteta OUN-a u bh entitetima.

OPĆI PODACI

5. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, Bosna i Hercegovina imala je 4,377.033 stanovnika, unutar 1.537 kilometara duge utvrđene granice. Plodna obradiva površina zemlje obuhvata 2.531.000 ha ili 49,5% od ukupne teritorije, što ovoj zemlji pruža višestruke mogućnosti za poljoprivredu i proizvodnju hrane u složenim i raznovrsnim klimatskim uslovima (od oštre kontinentalne do blage mediteranske klime). Oko 46% teritorije pokriveno je raznim tipovima šuma. Ova zemlja poznata je po svojim hidro i termoenergetskim kapacitetima, zasnovanim na njenim vodenim potencijalima i zalihama uglja. Tokom 1991. godine Bosna i Hercegovina je dostigla veoma povoljno stanje u pogledu broja domaćinstava i broja stambenih jedinica. U naznačenom vremenu imala je 1,207.693 stambene jedinice u 6.823 naselja. Prosječna stambena jedinica iznosila je 60,45 m² po domaćinstvu, ili 16,68 m² po stanovniku.

6. U 1991. godini Bosna i Hercegovina bila je dostigla nivo srednje razvijene industrijske zemlje, sa nacionalnim dohotkom od oko 2.000 američkih dolara po glavi stanovnika. 1,7 miliona BH stanovnika (39% od ukupnog broja stanovnika) živjelo je u urbanim sredinama. Bosna i Hercegovina poznata je po raznolikosti naroda i nacionalnih manjina koji u njoj žive. Prema popisu iz 1991. godine, najbrojniji među njima bili su Bošnjaci (43,4%), zatim Srbi (31,2%) i Hrvati (17,3%). Pored navedenih, u Bosna i Hercegovina je stoljećima živjelo i dvadesetak drugih naroda i nacionalnih manjina izmiješanih jedni sa drugima. Također, stoljećima u Bosni i Hercegovini koegzistiraju dominantne monoteističke religije: Islam, Pravoslavlje, Katoličanstvo i Judeizam, te druge vjerske zajednice i sekte. Prema Ustavu RBosna i Hercegovina, svi njeni građani imaju jednaka prava i slobode u pogledu ispoljavanja vjere i drugih uvjerenja.

7. Procenat učešća pojedinih starosnih grupa u ukupnoj populaciji u Bosna i Hercegovina, 1991. godine bio je sljedeći: od 0-6 godina 11,1%, od 7-17 godina 13%, od 15-19 godina 8,4%, od 20-64 godine 61,5% i 65 godina i više godina 6%. stopa fertiliteta je iznosila 52 %, a stopa mortaliteta 7,4 %o za muškarce, a 6,5%o za žene u 1990 godini.

8. U Bosni i Hercegovini 1991. godine bilo je 221 dječijih vrtića i predškolskih ustanova sa 27.475 djece i 3.321 odgajateljem, ili 8% obuhvaćene odgovarajuće populacije djece; osnovnih škola 2.531 sa 532.468 učenika i 23.644 nastavnika i učitelja, ili 98% obuhvaćene djece osnovnim obrazovanjem; srednjih škola 241 sa 165.807 učenika i 9.120 profesora i nastavnika; specijalnih škola i zavoda za djecu ometenu u fizičkom i psihičkom razvoju 153 sa 5.442 učenika.

9. U Bosni i Hercegovini (92-95), dogodila se jedna od najvećih ratnih tragedija u Evropi, nakon Drugog svjetskog rata, koja je za posljedicu imala masovna stradanja i ratne zločine nad civilnim stanovništvom, uključujući veliki broj djece i pogažena osnovna pravila Međunarodnog humanitarnog prava. Rezultati ovih dešavanja su: više od 1.200.000 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine od čega 420.000 djece; 1.000.000 raseljenih osoba unutar zemlje, od čega 250.000 djece.
- 2001. g. u Bosna i Hercegovina je 518.000 raseljenih osoba od čega je 108.000 djece. Oko 617.000 Izbjeglica iz Bosne i Hercegovine je trenutno smješteno u preko 100 zemlja svijeta, od čega 130.000 djece.

10. *Prema podacima iz Izvještaja Federacije Bosna i Hercegovina, ubijeno je više od 200.000 ljudi, a među njima 22.000 djece; više od 240.000 ljudi je ranjeno, među njima preko 52.000 djece, dok se više od 17.000 građana vode kao nestale osobe. Evidentirano je više od 17.600 invalida, među njima 4.000 djece. Više od 38.000 djece ostalo je bez roditelja, od toga 1.600 bez oba roditelja. Mnogo djece je prošlo kroz koncentracione logore, izloženo raznim oblicima mučenja i silovanjima, traumatizirano sa trajnim posljedicama.*

11. *Prema podacima iz Izvještaja Republike Srpske oko 18.000 je poginule djece, 30.000 ranjeno, 3.500 su invalidi; 10.000 bez roditeljskog staranja; oko 12.000 djece je rođeno u izbjeglištvu.*

12. *Na osnovu podataka iz studije "Strategija prostornog uređenja Federacije Bosna i Hercegovina I faza", ekonomske štete, uključujući izgubljene zarade, procjenjuje se na 50-70 biliona US \$. Štetu na imovini Svjetska banka procjenjuje na 15 do 20 biliona US \$. Industrijska proizvodnja u toku rata dostizala je samo oko 5% predratnog nivoa.*

13. Bosna i Hercegovina nastavlja svoj državno-pravni kontinuitet po međunarodnom pravu kao država sa unutrašnjom strukturom, modificiranom u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Dejtonski sporazum).

Bosna i Hercegovina je definirana kao složena demokratska država, članica UN-a u postojećim, međunarodno priznatim granicama, koju čine dva entiteta: Federacija Bosna i Hercegovina i Republika Srpska. Federacija Bosna i Hercegovina zauzima 51%, a Republika Srpska 49% prostora.

Federacija Bosna i Hercegovina je administrativno podijeljena na 10 kantona. Kantoni su podjeljeni na općine. Na području F Bosna i Hercegovina je ukupno 84 općine. Republika Srpska je administrativno podijeljena na 63 općine. Grad Brčko je zasebna administrativna jedinica, uređena kao Distrikt.

14. U skladu sa novim uređenjem, Bosna i Hercegovina ima svoju parlamentarnu Skupštinu, tročlano Predsjedništvo i Vijeće ministara. Dejtonskim sporazumom, osigurana je ravnopravnost naroda i ustanovljeni elementi jedinstvene vlasti države. U nadležnosti centralnih institucija Bosna i Hercegovina su oblasti inozemnih poslova, vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, civilnih poslova i komunikacija, monetarne politike, državnog trezora, evropskih integracija, izbjeglica i zaštite ljudskih prava.

15. Federacija Bosna i Hercegovina konstitusana je na osnovu Vašingtonskog sporazuma iz 1994. koju, u skladu sa Ustavom FBosna i Hercegovina, čine Bošnjaci i Hrvati kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima.

Republiku Srpsku, na osnovu njenog Ustava, čine Srbi, kao konstitutivan narod, zajedno sa ostalima, u okviru granica koje je utvrdio Dejtonski mirovni sporazum.

U međuvremenu, Ustavni sud Bosne i Hercegovine donio je odluku o konstitutivnosti sva tri naroda na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, te je, prema toj odluci, obaveza entiteta da svoje ustave usklade sa Ustavom Bosna i Hercegovina.

16. Prestankom rata, decembra 1995. godine, Bosna i Hercegovina ulazi u fazu društvene i ekonomske tranzicije, razdijeljena na tri komponente: bošnjačku, hrvatsku i srpsku u zakonodavnom i sudskom sistemu. Može se reći, da se od tog trenutka, uz pomoć međunarodne zajednice, prije svega, Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, počinju stvarati potrebni uvjeti za reintegraciju cijelog bh prostora. U ukupnom procesu, značajnu ulogu imaju vladine i nevladine humanitarne organizacije, koje svojim djelovanjem pospješuju ovaj proces i daju značajan doprinos njegovom ostvarenju.

OPĆE MJERE PRIMJENE (čl. 4.,42. i 44.)

PODUZETE MJERE ZA USKLAĐIVANJE ZAKONODAVSTVA U SKLADU SA ODREDBAMA KONVENCIJE

17. Konvencija o pravima djeteta je sastavni dio Ustava Bosna i Hercegovina (Aneks 1) i time ugrađena u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine. Na taj način zajamčeno je pravo svakog djeteta na potpun i skladan razvoj. Dakle, postoji polazni pravni okvir za primjenu svih odredbi Konvencije.

18. Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima Federacije Bosna i Hercegovina i Republike Srpske, građanima Bosna i Hercegovina, a posebno djeci, zajamčena su sva prava i slobode, neovisno o njihovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovini,

rođenju, obrazovanju, položaju u društvu i drugim osobinama. U ustavima entiteta posebno je apostrofirana ustavna odredba o jednakosti svih građana, shodno Članu 2. Konvencije UN o pravima djeteta.

19. Evidentno je da se Bosna i Hercegovina još uvijek nalazi u procesu društvenog oporavka, prije svega, ekonomske rekonstrukcije i konsolidacije i izgradnje novog zakonodavno-pravnog okvira, te njegovog usklađivanja sa evropskim standardima i međunarodnim konvencijama. Problem neefikasnog funkcioniranja struktura vlasti još uvijek je prisutan kao posljedica neracionalne organizacije vlasti, (u Federaciji Bosna i Hercegovina na pet nivoa, u RS na četiri nivoa).

20. Zbog dugog trajanja rata u Bosni i Hercegovini, ali i teške socio-ekonomske situacije u postratnom periodu, pred nadležnim institucijama entiteta, posebno nadležnim ustanovama zdravstva, školstva, socijalne zaštite i dr., a posebno porodicom, stoje ozbiljni zadaci da obezbijede, u što je moguće većoj mjeri, ostvarivanje najboljeg interesa djeteta (u smislu Člana 3 Konvencije), pravo na život, opstanak i razvoj (u smislu člana 6 Konvencije) i poštovanja mišljenja djeteta (u smislu Člana 12. Konvencije).

21. Budući da se radi o prvom Izvještaju o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini, obaveza je, da se Komitetu za prava djeteta, skrene posebna pažnja na težak položaj njena oba entiteta u realizaciji prava i položaja djeteta, posebno osnovnih prava djeteta – prava na život, opstanak i razvoj.

22. I pored svih napora koje čine nadležni organi, službe, pojedinci, porodice i sl. da se ta prava ostvaruju u skladu sa Konvencijom UN na najbolji mogući način, djeca Bosne i Hercegovine, već duži vremenski period su u neravnopravnom položaju u odnosu na djecu drugih zemalja-potpisnica Konvencije UN. Naime, sa sigurnošću se može potvrditi, da djeca Bosne i Hercegovine u proteklih deset godina nisu imala mogućnosti za razvoj kakve bi imala da nije bilo rata i drastično teške ekonomske situacije poslije rata. Nesumnjivo je da bi i ovaj izvještaj bio znatno drugačiji da je situacija u zemlji bila normalna i da je bar od potpisivanja Konvencije imala šansu da se normalno razvija i stvara pretpostavke za uspješan razvoj, a time da stvara i uslove za razvoj i unapređenje oblasti dječijih prava i razvoja u svakom drugom pogledu.

23. Proces stvaranja zakonodavno-pravnog okvira još nije završen. Trenutno su u toku aktivnosti na usklađivanju entitetskih ustava sa Ustavom Bosna i Hercegovina, u skladu sa Odlukom Ustavnog suda Bosna i Hercegovina o konstitutivnosti naroda. Očekujemo, da će uz pomoć međunarodne zajednice, biti uspješno nastavljeni dalji naponi da se ubrza provođenje i kreiranje mjera za dosljedno poštivanje Ustava i zakona i, naravno, Konvencija koje su inkorporirane u okviru najvišeg akta države.

Također, su nastavljene daljnje aktivnosti na harmonizaciji postojećih i donošenju novih zakona, u cilju konačnog definiranja politike prema porodici i djetetu, te bolje i efikasnije zaštite njihovih prava.

24. Nove institucije u pravnom sistemu Bosna i Hercegovina, koje su značajne za zaštitu prava i sloboda, a time i za zaštitu prava djeteta, jesu institucija Ombudsmana Bosna i Hercegovina, Ombudsmana Federacije Bosna i Hercegovina i RS, u Federaciji Bosna i Hercegovina Sud za ljudska prava, te u RS Vijeće za ljudska prava.

25. Na državnoj razini, do sada nije postojala radna skupina, niti mehanizam za provedbu i praćenje primjene Konvencije, ali ohrabrujuća je činjenica, da je formirano Ministarstvo za ljudska prava u okviru Vijeća ministara Bosna i Hercegovina, te je moguće ustvrditi, da se konačno uspostavljaju potrebne strukture koje će na najvišoj razini pratiti i koordinirati sve aktivnosti bitne za primjenu i praćenje primjene ove i drugih Konvencija.

26. Provedba Konvencije i nadzor nad njezinom primjenom odvija se za sada u okviru nadležnosti pojedinih resora entitetskih ministarstava i odgovarajućih ministarstava kantona (zdravlja, za rad i socijalnu politiku, za obrazovanje, kulturu, za pravosuđe i upravu i sl.). Obzirom na način uređenja države, postoji resorni uticaj na primjenu propisa i kreiranje mjera za zaštitu djece. U narednom periodu potrebno je bolje koordinirati i ujednačavati proces primjene Konvencije.

27. Na žalost, na razini entiteta, ne postoje ili su tek u fazi formiranja, specijalizirane ustanove za problematiku djece, koje bi djelovale u cilju pružanja maksimalne zaštite djece u građanskim i kaznenim postupcima.

28. Na planu opće implementacije Konvencije o pravima djeteta OUN u Federaciji Bosne i Hercegovine učinjeni su početni, ali značajni koraci. U toku trogodišnjeg perioda obnove i rekonstrukcije zemlje (1995.-1998.) najviše je postignuto u društvenoj brizi i zaštiti djece, na zbrinjavanju i školovanju djece koja su u toku odbrambenog rata ostala bez roditelja.

Drugo, uz pomoć međunarodne zajednice, lokalnih organa vlasti i roditelja đaka obnovljen je najveći broj školskih zgrada koje su u ratu bile porušene i devastirane, čime su stvoreni uvjeti obuhvata najvećeg broja djece da pohađaju osnovnu i srednju školu. Treće, učinjen je napredak na unaprjeđenju zdravlja djece, obnovljene su mnoge zdravstvene ustanove.

29. U izgradnji novog pravnog sistema, naročito u donošenju novih zakona iz oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne politike, radnih odnosa, odbrane, krivičnog zakona i drugih, polazi se od odredbi Konvencije o pravima djeteta OUN i na adekvatan način iste se ugrađuju u nove zakone.

30. Čine se početni koraci na širem upoznavanju djece i odraslih sa suštinom Konvencije o pravima djeteta. Konvencija je štampana u više hiljada primjeraka i poslata u sve škole i dječije ustanove. Organiziraju se seminari, naročito za prosvjetne radnike, na kojima se upoznaju sa značajem Konvencije i savremenim metodama prenošenja znanja o pravima i dužnostima djece (radionice). Štampane su knjige i priručnici za djecu, u kojima se na popularan i djeci razumljiv jezik govori o njihovim pravima i dužnostima koja su utvrđena u pomenutoj konvenciji. Na početku su aktivnosti da se putem televizije i radija masovno upoznaju djeca i odrasli sa Konvencijom o pravima djeteta. Na implementaciji Konvencije značajan doprinos daju domaće i strane nevladine organizacije.

31. Uz pomoć pojedinih ciljanih projekata i aktivnosti nevladinih organizacija (NGO) organizirane su različite društvene akcije na planu daljnje popularizacije Konvencije: Između ostalog, štampanj su različite brošure, prigodnih plakati na jezicima naroda Bosna i Hercegovina, čiji su sadržaji namijenjeni upoznavanju odraslih i djece sa njezinim načelima, odredbama i zahtjevima, edukacije nastavnika, socijalnih radnika policije i sl.

Osnovna zamjerka pomenutim aktivnostima jeste nesinronizirano djelovanje, zbog čega su postignuti samo ograničeni rezultati.

32. Najvažnije je napomenuti, da je osnovna zapreka širim i koordiniranim akcijama činjenica, da država i njeni entiteti, imaju ograničene finasijske resurse koji se, za sada usmjeravaju na osnovne socijalne potrebe cjelokupnog stanovništva. Čak i takva namjena, nije u cijelosti ispunjena i veoma je malo prostora za planiranje i provođenje ciljanih aktivnosti, koje bi bile direktno usmjerne na pomoć na djeci.

DEFINICIJA DJETETA (član 1.)

33. U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine djetetom se smatra osoba ispod 14 godina. Status maloljetnika traje do 18 godina života. Navršanjem 18 godina života dijete postaje punoljetno i stiče potpunu poslovnu sposobnost. Po odredbama Porodičnog zakona, tada prestaje pravo zakonskih zastupnika (roditelja, usvojitelja, skrbnika) da zastupaju dijete.

34. Pravnu sposobnost fizička osoba stiče rođenjem tj. odvajanjem od majčine utrobe, pod uslovom da se živo rodi. Po nasljedno-pravnim propisima, već začeto dijete u trenutku otvaranja naslijeđa, smatra se kao rođeno, ako se živo rodi. Začetom djetetu može biti postavljen staratelj koji će se brinuti o zaštiti njegovih prava, posebno ako interesi roditelja dolaze u sukob sa interesima nerođenog djeteta. Inače, o njegovim pravima stara se jedan od roditelja.

35. Roditelji su prvenstveno obavezni da izdržavaju maloljetnu djecu i u izvršavanju te obaveze moraju da iskoriste sve svoje mogućnosti. Ako se djeca nalaze na redovnom školovanju, roditelji su dužni da im prema svojim mogućnostima obezbijede izdržavanje i nakon punoljetnosti, a najdalje do navršenih 26 godina života, osim ako redovno školovanje nije u tom vremenu završeno iz opravdanih razloga.

Ako je punoljetno dijete zbog bolesti, fizičkih ili psihičkih nedostataka nesposobno za rad, a nema dovoljno sredstava za život ili ih ne može ostvariti iz svoje imovine, roditelji su dužni da ga izdržavaju dok ta nesposobnost traje.

36. Maloljetna djeca mogu imati svoju imovinu koju steknu radom ili je dobiju nasljedstvom, poklonom ili po nekom drugom zakonskom osnovu.

Imovinom iz prethodnog stava, osim one koju je maloljetnik stekao radom, do njegove punoljetnosti, u njegovom interesu, upravljaju roditelji maloljetnika.

Prihode iz imovine maloljetnog djeteta roditelji prvenstveno mogu koristiti za njegovo izdržavanje, odgoj i obrazovanje.

37. Prema odredbama Porodičnog zakona, brak ne može zaključiti osoba koja nije navršila 18 godina života. Međutim, iz opravdanih razloga sud može u posebnom postupku dopustiti zaključenje braka maloljetniku starijem od 16 godina, ako utvrdi da je ta osoba (bez obzira na spol) tjelesno i duševno sposobna za vršenje prava i dužnosti koje proizilaze iz braka. U tom slučaju, u sudskom postupku prihvatiti će se mišljenje roditelja maloljetnika, organa starateljstva, te mišljenje zdravstvene organizacije. Prijedlog, odnosno zahtjev za zaključenje braka, sudu podnosi zainteresirana maloljetna osoba, a ne njen zakonski zastupnik.

38. Postoji još nekoliko slučajeva kada maloljetna osoba može postupati u svoje ime, bez saglasnosti zakonskog zastupnika. To su slučajevi promjene imena, pristanka na usvajanje, priznanje očinstva i sastavljanje testamenta. Po sadašnjim zakonskim odredbama, obaveza za svako dijete je osnovno obrazovanje koje traje osam godina.

39. Biračko pravo (po važećem zakonodavstvu) stiže se sa navršениh 18 godina. Krivično zakonodavstvo u Bosna i Hercegovina ne poznaje smrtnu kaznu za sve građane pa prema tome ni za djecu. Krivično zakonodavstvo ima poseban institut za maloljetnike, posebane sudije za maloljetnike.

40. Maloljetniku koji u vrijeme izvršenja kaznenog djela nije navršio 14 godina (dijete) ne mogu se izreći niti se prema njemu mogu primijeniti kaznene sankcije. Maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja kaznenog djela navršio 14, a nije navršio 16 godina (mlađi maloljetnik) mogu se izreći samo odgojne mjere. Svrha odgojnih mjera i maloljetničkog zatvora je, da se pružanjem zaštite i pomoći maloljetnim učiniteljima krivičnih djela, vršenjem nadzora nad njima, njihovim stručnim osposobljavanjem i razvijanjem njihove osobne odgovornosti, osigura njihov odgoj, preodgoj i pravilan razvoj.

Maloljetnik izdržava pritvor, po pravilu, odvojeno od punoljetnih osoba. Ukoliko bi pritvor maloljetniku duže trajao, sud za maloljetnike može odrediti da se isti stavi u prostoriju s punoljetnim osobama koje na njega ne bi štetno djelovale. Ukoliko maloljetnik pohađa školu omogućeno mu je da za vrijeme izdržavanja kazne redovno pohađa nastavu, čita stručnu literaturu, izrađuje školsku zadaću i dr.

Kaznenim zakonodavstvom Bosna i Hercegovina propisano je da je djeci do 16 godina života zabranjeno točenje i posluživanje alkoholnih pića i pristup u kockarnice.

41. U pravnom sistemu Federacije Bosna i Hercegovina, djetetom se smatra osoba ispod 14 godina života i protiv nje se ne mogu primjenjivati kaznene sankcije. Status maloljetnika traje do navršene 18 godine, kada se stiže punoljetstvo i puna poslovna sposobnost.

42. Pravni položaj djece i maloljetnika u Republici Srpskoj jasno je određen u krivičnom,

materijalnom i procesnom pravu. Unutar ove populacije postoje dvije kategorije: djeca – osobe do navršениh 14 godina života i maloljetnici u užem smislu i osobe od 14 do navršениh 18 godina života. Unutar kategorije maloljetnika utvrđene su dvije starosne grupe: mlađi maloljetnici – osobe od 14-e do navršene 16-e godine života, te stariji maloljetnici od 16-e do 18-e godine života.

43. Djeca su redovno socijalno i zdravstveno osigurana do navršene 15. godine života, a ako se školuju, do kraja završetka redovnog školovanja. Postoji problem kod realizacija ovog prava, jer njihovi roditelji moraju biti obveznici osiguranja za koje se redovno uplaćuju sredstva u fondove. Na žalost, veliki broj roditelja je bez zaposlenja ili na čekanju posla i za njih se, u pravilu, ne uplaćuju sredstva u fondove, što znači da nema besplatne zaštite za njihovu djecu.

44. Maloljetne osobe-djeca mogu da rade tek sa navršениh 15 godina, s tim, da se zabranjuje rad djece na opasnim poslovima, odnosno, poslovima pod otežanim uslovima. Maloljetna osoba nije vojni obveznik i ne može biti mobilisana kao vojni obveznik prije navršениh 18 godina života.

Bosna i Hercegovina je potpisnica Opcionog protokola na Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima.

OPĆI PRINCIPI

NEDISKRIMINACIJA (Član 2.)

45. Prema ustavima i Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine jedno od temeljnih načela je zabrana svake diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom i socijalnom porijeklu.

I u jednom i u drugom entitetu ustavna načela štite se odgovarajućim krivičnim zakonima. Prije svega, tu su pravo na život, opstanak i razvoj, poštivanje ličnosti i mišljenja djeteta, te njegov najbolji interes.

46. Djeca rođena van braka imaju ista prava kao i djeca rođena u braku, ali je potrebno pokrenuti postupak utvrđivanja očinstva. Za dijete starije od 16 godina, potrebna je njegova saglasnost s priznavanjem očinstva.

47. Postoje slučajevi kršenja prava djece, koji se mogu podvesti pod diskriminaciju određenih grupa djece zbog etničke pripadnosti, religije, naravno kao posljedica proteklih ratnih zbivanja. Najčešći slučajevi se odnose na onemogućen pristup školskim objektima u kojima su se ranije obrazovala djeca, zatim pitanje nametanja predmeta vjeronauke djeci iz mješovitih brakova i sl.

NAJBOLJI INTERESI DJETETA (član 6.)

48. U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i ranije je postojao ovaj princip. U raznim oblastima života ovaj princip se i dalje uvažava, posebno kod donošenja sudskih odluka i u upravnim postupcima. Prilikom postupka posvojenja rukovodi se isključivo interesom djeteta.

Većina zakona u FBosna i Hercegovina i RS u cjelini je vođena najboljim interesima djeteta. Kod primjene propisa jedini ograničavajući faktor predstavljaju ograničeni finasijski resursi društvene zajednice, pa time i kontrole primjene propisa i zakona u postupcima koji se vode pred nadležnim organima.

49. Može se reći da su entiteti suglasni u namjeri, da se u okviru brige o djetetu i interesu planiranja porodice, a svestranog razvoja i podizanja djece, prioriteto brinu o stvaranju posebnih uvjeta za pružanje savjeta roditeljima o svim značajnim pitanjima vezanim za njihova roditeljska prava i obaveze. Namjera lokalnih i entitetskih vlasti, da se stanje u ovom pogledu poboljša, ohrabrujuća je.

PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ (član 6. Stav 1.)

50. Jedno od osnovnih načela, zajamčeno ustavima, jeste načelo prava na život. Tokom rata u Bosni i Hercegovini, mimo svih odredbi i zakona, upravo je ovo načelo bilo najviše povrijeđeno. Djeca nisu bila izuzeta iz ratnih stradanja.

51. Prema važećim zakonima u entitetima, zabranjeno je fizičko zlostavljanje i kažnjavanje djece. Ovakvi slučajevi su postojećim zakonskim rješenjima kažnjivi, ali je nedostatan razvijen sistem otkrivanja ovih djela i prevencije.

Djeca duševno i tjelesno zapuštena, imaju pravo na posebnu zaštitu i brigu. Djeca ne smiju biti primljena na rad protivno zakonu, niti se prisiljavati na rad, koji štetno utiče na njihov razvoj.

52. Postoje osnovni elementi zaštite proklamiranih prava, ali socijalni status porodice u Bosni i Hercegovini (veliki broj siromašnih i osiromašenih porodica), u ovom trenutku je najveći problem. Vidno je povećan broj odgojno zanemarene djece, djece koja su sklona delikventnim ponašanjima.

Organi policije su kroz donošenje mjera za sprječavanje maloljetničke delikvencije, pokrenuli aktivnosti sa namjerom da iniciraju jaču društvenu brigu, naročito u obrazovnim ustanovama.

53. Pojedini organi entiteta evidentiraju raznovrsna djela, koja ukazuju na kršenja prava djeteta, ali na nivou države, još uvijek nije moguće dati kompletne podatke o broju oštećenih maloljetnika i djece oštećene kaznenim djelima. U narednom periodu, potrebno je inicirati, u okviru Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, jedinstveno praćenje ovih podataka.

POŠTIVANJE POGLEDA-STAVOVA DJETETA (član 12.)

54. Ustav Bosna i Hercegovina i entiteta jamči djetetu, kao i svakom građaninu, slobodu mišljenja i izražavanja misli. Ovaj princip, naročito se primjenjuje u slučaju razvoda roditelja, gdje se uvažava mišljenje djeteta sa kojim od roditelja želi da živi, ako je ono sposobno tu želju izraziti. Kao što je već rečeno u tekstu, poštuje se i želja djeteta, sa navršenih 16 godina života, u vezi sa priznanjem očinstva.

55. Osoba starija od 16 godina, može sačiniti testament, ukoliko je sposobna za rasuđivanje. Stav djeteta starijeg od 10 godina, je bitan kod njegovog pristanka za usvajanje. U obrazovnom sistemu vidljiv je napredak u smislu omogućavanja djeci da izraze svoje mišljenje o obrazovanju i na taj način ostvare određeni utjecaj.

GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE (čl. 7.,8.,13., 14.,15.,16. i 17.)

56. Slobode i prava građana, utvrđene Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima njenih entiteta, temelje se na priznatim standardima UN. Imaju univerzalni karakter, a u svojim poglavljima decidno se odnose i na prava djece. To znači, da se najveći broj normi, kojima se definiraju pojedina prava djeteta, temelji na odredbama, sadržanim u normama, utvrđenih Konvencijom o pravima djeteta. Tu je, prevashodno, riječ o pravu na život, pravu da dijete sačuva svoj identitet, uključujući nacionalnost, ime i porodične odnose, pravu na slobodno izražavanje svojih pogleda u vezi sa svim pitanjima koja se tiču djeteta, pravu na slobodu udruživanja i obrazovanja, pravu da uživa svoju kulturu, ispovijeda svoju vjeru i koristi svoj jezik, pravu na posebnu zaštitu u slučaju da je privremeno ili stalno lišeno porodične sredine, pravu na pravnu i odgovarajuću drugu pomoć, pravu na ljudsko dostojanstvo, privatnost i druga prava.

57. Mnoga prava i slobode djece Bosne i Hercegovine, regulirana su zakonskim propisima koji se temelje na Konvenciji UN o pravima djeteta, a u nekim slučajevima je, čak, i prevazilaze. Oba entiteta, shodno svojim uvjetima, regulirali su prava djece, počev od prava na zdravstvenu zaštitu, školstvo, prava na roditeljsku brigu, učešće u kulturnom životu i umjetnosti, prava da budu zaštićena od ekonomskog iskorišćavanja, zaštićena od bilo kojeg posla koji bi bio štetan za dječiji fizički, duševni, moralni ili društveni razvoj. Tu su i pitanja prava djeteta odvojenog od jednog ili oba roditelja, prava invalidne i hendikepirane djece i briga za njih. Posebno su zaštićena pitanja identiteta i imena djeteta, pravo da ne bude zlostavljano, podvrgnuto okrutnim i nehumanim radnjama.

Bosna i Hercegovina je potpisnica Opcionog protokola na Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji.

58. Informiranje u Bosni i Hercegovini, nema potrebnog nivoa, naročito kada su u pitanju ciljne akcije približavanja i plasiranja informacija djeci. Još uvijek nisu postavljeni efikasni mehanizmi koji će odbraniti djecu od štetnih uticaja medija, informiranja (nasilje, pornografija), te se na tom planu tek započinju organizirane aktivnosti. Postoje određene inicijative pojedinih medija, ali u entitetima i na državnom nivou o ovom pitanju nisu utvrđene i predložene potrebne zajedničke mjere.

IME DJETETA I DRŽAVLJANSTVO (član 7.)

59. Svaka osoba ima pravo na ime i ovo predstavlja lično pravo svakog građanina koji je ujedno i dužan da se služi imenom. Lično ime stiče se upisom u matičnu knjigu rođenih i sastoji se od imena i prezimena.

Lično ime djeteta određuju roditelji sporazumno u zakonom predviđenom roku (60 dana).

Ukoliko se roditelji ne sporazumiju, ime određuje nadležni organ starateljstva.

60. Dijete dobiva prezime jednog ili oba roditelja. U slučaju promjene statusa malodobnog djeteta (priznanje očinstva, utvrđivanje ili osporavanje očinstva ili materinstva), može se odrediti novo lično ime u roku dvije godine od izmjene statusa. Međutim, ukoliko se novo lično ime određuje djetetu starijem od 10 godina potreban je njegov pristanak. Isto je i u slučaju usvojenja djeteta ukoliko dolazi do izmjene prezimena.

61. U matičnu knjigu rođenih upisuje se ime i prezime, spol djeteta, tačan naziv njegovog rođenja, državljanstvo kao i podaci o roditeljima djeteta.

Obaveza prijave rođenja zavisi o tome gdje je dijete rođeno, pa ako je dijete rođeno u zdravstvenoj ustanovi ista je obavezna izvršiti prijavu rođenja u roku od 15 dana.

Ukoliko je dijete rođeno van zdravstvene ustanove, rođenje djeteta prijavljuje otac, odnosno majka kad za to bude sposobna ili osoba ovlašćena od strane roditelja.

Obaveza prijavljivanja rođenja odnosi se i na mrtvorodjenu djecu. Ovom zakonskom odredbom štiti se identitet djeteta.

OČUVANJE IDENTITETA (član 8.)

62. Ovo načelo zaštićeno je u kaznenom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine sankcionisanjem promjene obiteljskog stanja djeteta.

Nadalje, u cilju očuvanja identiteta djeteta Porodičnim zakonom propisano je da je u postupku usvojenja isključena javnost, a podaci sadržani u zapisniku o usvojenju predstavljaju službenu tajnu dostupnu usvojitelju i usvojeniku s navršenih 16 godina života.

Manjkavost postoji u oblasti medicinskopravne regulative gdje je isključeno utvrđivanje očinstva djeteta začetog vještačkim putem. Takva djeca već na samom startu onemogućena su da utvrde svoj puni identitet, ali to je pitanje koje već seže i u oblasti etike i morala.

SLOBODA IZRAŽAVANJA (član 13.)

63. Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine zajamčena je sloboda misli i izražavanja.

Ove se slobode mogu ograničiti jedino da bi se zaštitili sloboda i pravo drugih ljudi, pravni poredak, javni moral i zdravlje. Tako je kaznenim zakonom sankcionirano odavanje državne i vojne tajne, a radi zaštite najvažnijih interesa države (političkih, ekonomskih i vojnih).

SLOBODA MISLI, SAVJESTI I VJEROISPOVIJESTI (član 14.)

64. Ustavom Bosna i Hercegovina i Ustavom Federacije Bosna i Hercegovina svi građani imaju jednaka prava i slobode, neovisno od njihove vjeroispovijesti. Ustav garantira slobodu mišljenja, izražavanja i misli, odnosno slobodu savjesti i vjeroispovijesti i slobodno privatno i javno ispoljavanje vjere ili drugog uvjerenja. Sva djeca u FBosna i Hercegovina nemaju slobodu vjeroispovijesti, kao i mogućnost govora i izučavanja predmeta na svom maternjem jeziku (bosanskom i hrvatskom) i ta pojava je evidentna u pojedinim kantonima u FBosna i Hercegovina.

65. U Bosni i Hercegovini vijekovima postoje i djeluju glavne monoteističke religije: islam, katoličanstvo, pravoslavlje i judeizam i druge malobrojne vjerske zajednice i sekte. One su vijekovima razvijale duh vjerske tolerancije i suživota, što najbolje potvrđuje sarajveski primjer, gdje na prostoru od 500 m udaljenosti, jedne od drugih nalaze se bogomolje gore spomenutih religija, koje vijekovima rade i djeluju, a to su: islamska Begova džamija, katolička Katedrala, Pravoslavna crkva, Jevrejska sinagoga. Sličnih primjera je bilo u više gradova u Bosna i Hercegovina do 1992.godine.

U kriznim periodima historije ove zemlje, naročito u vrijeme ratova kao što je bio posljednji, religija je zloupotrebjavana u političke svrhe i bila jedan od faktora nacionalističke euforije, netolerancije, ljudskih tragedija, pa i stradanja djece, samo zbog toga što su bila druge religije.

66. Ustavom FBosna i Hercegovina je dato pravo kantonima da donose i provode zakone, što znači da oni donose i nastavne planove i programe.

Međutim, iako je većina kantona donijela svoje zakone o osnovnoj i srednjoj školi, još uvijek se gotovo u svim kantonima primjenjuje Nastavni plan i program za osnovnu školu koji je rješenjem Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta; od 15.07.1994.godine odobren za upotrebu. U tom Nastavnom planu i programu u dijelu "STRUKTURA ODGOJNO-OBRAZOVNE DJELATNOSTI", kao poseban vid fakultativne nastave predviđena je vjeronauka. Programe vjeronauke donose vjerske zajednice, odobrava ih za upotrebu federalni ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta, a realiziraju ih, kao i druge predmete, škole. To znači da se učenici dobrovoljno opredjeljuju za ovaj predmet, a kad se opredijele, obavezni su da pohađaju nastavu vjeronauke. Učenici se ocjenjuju iz ovog predmeta i ocjene, osim negativne, unose se u matičnu knjigu i svjedodžbu. Ocjena iz vjeronauke ne utiče na opći uspjeh učenika.

Isto je propisano i nastavnim planovima i programima za srednje škole.

U kantonima Unsko-sanskom i Kantonu Sarajevo zakonom o osnovnoj školi je utvrđeno da je predmet vjeronauka za sve učenike obavezan.

67. Prema Ustavu i zakonu roditelji imaju posebnu ulogu i važnost u odgoju djece i potpuno su slobodni u izboru odgoja svoga djeteta. Prema navedenom, roditelji odlučuju o vjerskoj pripadnosti djeteta i odбору odgoja (teistički ili ateistički), odnosno donose odluku da li će dijete pohađati vjeronauku ili ne. Zbog ogromnog razaranja vjerskih objekata u vrijeme odbrambenog rata mnogim vjernicima, pa ni djeci, nije omogućeno da prakticiraju svoju vjeru u potpunosti.

SLOBODA UDRUŽIVANJA I MIRNOG OKUPLJANJA (član 15.)

68. U Ustavu Bosne i Hercegovine (član II.3.i) i Ustavu Federacije Bosna i Hercegovina (član II.A2.1.) zajamčeno je pravo svim građanima na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja, što se odnosi i na djecu. O osnivanju i radu udruženja i organizacija građana bliže je materija razrađena u Zakonu o udruživanju građana i Zakonu o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama, kojima podliježu i dječije organizacije i udruženja.

69. Dječije organizacije i udruženja koje okupljaju djecu i organizacije odraslih da pomognu djeci u zadovoljavanju njihovih raznovrsnih potreba i interesa mogu se podijeliti na lokalne (škola, mjesna zajednica, općina) i one su najbrojnije; regionalne (u okviru kantona) i federalne. Po svome sadržaju djelovanja najbrojnije su kulturno-obrazovne, sportsko-rekreativne, humanitarne i zabavne. U školama postoje raznovrsne sekcije (likovne, literarne, dramske, folklorne, muzičke, sportska društva za nogomet, košarku, odbojku, karate, atletiku, planinarenje, streljaštvo i dr., narodna tehnika, kompjuteri, učenje stranih jezika, dječiji forumi, učenje o demokraciji i pravima djeteta i drugo.

70. Organiziraju se godišnja takmičenja djece iz raznih oblasti ljudskog stvaralaštva na nivou općina, kantona i Federacije, u kojima aktivno učestvuju dječije organizacije i udruženja. Poznata su takmičenja iz znanja matematike, fizike, kompjutera, narodne tehnike, razna sportska natjecanja, likovne izložbe, kampionanje, ekskurzije, ljetovanje, gostovanja djece u zemlji i inozemstvu, poznavanja osnova demokracije i prava djeteta i dr.

Osnovni problemi rada dječijih organizacija su: obrazovanje instruktora koji rade sa djecom o savremenim metodama rada; oprema i sistem finansiranja ovih organizacija. Trenutno donatori i sponzori nisu stimulirani da pomažu rad ovih organizacija i udruženja zbog neadekvatne poreske politike, što treba mijenjati.

ZAŠTITA PRIVATNOSTI (član 16.)

71. Načelo privatnosti kao jedno od temeljenih demokratskih načela našlo je svoju zaštitu u kaznenom zakonu gdje je sankcionirano narušavanje nepovrjedivosti stana i protuzakonitog pretresanja.

Što se tiče zaštite privatnosti u cilju očuvanja integriteta djetetove osobnosti u obiteljskom zakonodavstvu propisano je isključenje javnosti u postupku usvojenja kao i u postupku u sporovima radi utvrđivanja, odnosno osporavanja očinstva ili materinstva.

PRISTUP PRIMJERNIM INFORMACIJAMA (član 17)

72. Ustavom Federacije Bosna i Hercegovina i Dejtonskim sporazumom normativnopravna regulativa informativne oblasti je u nadležnosti kantona. Prema dosad dostupnim informacijama kojima raspolažemo, pojedini kantoni (Kanton Sarajevo, Tuzlansko-podrinjski kanton i Unsko-sanski kanton) su već donijela

svoje zakone o medijima – zakone o javnom informiranju. Ostali kantoni su u postupku izrade, a Federacija Bosna i Hercegovina još uvijek kao okvir koristi Zakon o javnom informiranju donesen 1990.godine. Eventualno donošenje novog Zakona o javnom informiranju (Zakona o medijima) na federalnom nivou pretpostavlja prijenos nadležnosti sa kantona na Federaciju, što je mogući i potrební model definiranja ove oblasti.

73. U evidenciji javnih glasila upisana su samo dva radiodifuzna medija koja su isključivo namijenjena djeci i omladini i 35 omladinskih novina, magazina. Radiodifuzni mediji FBosna i Hercegovina, u okviru svog programa, imaju emisije ili blokove emisija edukativnozabavnog karaktera koje su namijenjene upravo djeci i omladini i sigurno je da u značajnoj mjeri doprinose odgoju i obrazovanju djece.

PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNA BRIGA (čl.5.,18.st.1-2,9.,10.,11.,27.stav 4.,20.,21.,19. i 25.)

74. Odredbe ustava entiteta, kao i odgovarajući zakonski akti iz ove oblasti, isključivo polaze od interesa djece, reguliraju položaj djece u društvu i obaveze države, entiteta i porodice prema djeci. Zakonskim aktima entiteti stvaraju materijalne, odgojne, socijalne, kulturne i druge pretpostavke, kojima se stvaraju uvjeti, da djeca mogu dostojno živjeti, a da roditelji svojom pažnjom i brigom omogućavaju svojoj djeci potpun i skladan razvoj.

75. Pozitivni zakonski propisi u ovoj oblasti, obavezuju nadležne institucije i porodicu, da su obavezni obezbijediti zaštitu svakom djetetu, kako onom zdravom, tako i onom nemoćnom, odnosno duševno ili tjelesno oštećenom, socijalno zapuštenom, ili djetetu bez roditelja, roditeljske brige i staranja.

76. U zakonskim propisima posebno se apostrofiraju dužnosti, prava i obaveze roditelja da se brinu i staraju o pravima svoje djece, o njihovom životu i zdravlju, odgoju i obrazovanju i svim ostalim njihovim interesima. Ostvarivanje tih prava i dužnosti, pogotovu maloljetne djece, moguće je ostvariti pravilnim odgojem i obrazovanjem. Na taj način dijete će postati sposobno da u većini slučajeva sâmo zadovolji svoje potrebe, a da se nadzor i briga roditelja nad njegovim ponašanjem i zaštita svedu na najmanju mjeru.

77. Prema utvrđenim porodičnim zakonima u oba entiteta, roditeljsko pravo, roditelji vrše sporazumno i zajedno, bez obzira da li su u pitanju bračna, vanbračna ili usvojena djeca.

Porodični zakon je predvidio mjeru za oduzimanje djeteta od roditelja koji zanemaruju odgoj djece, posebno u onim slučajevima, u kojima je došlo do poremećaja u odgoju djece. U takvim situacijama gdje se ne vrši roditeljsko pravo, shodno zakonu, roditeljsko pravo vrše organi starateljstva.

U principu, djeca se prvenstveno moraju povjeriti na zaštitu i odgoj roditeljima, jer je staranje o zaštiti, vaspitanju, izdržavanju djeteta, ne samo dužnost nego i pravo roditelja, pa se bez opravdanih razloga ona ne mogu povjeravati trećem licu ili odgovarajućoj ustanovi.

78. U sistemu društvene brige o zaštiti djece, porodica je, ipak, nezamjenjiva. Roditelji su obavezni da odgajaju i izdržavaju svoju maloljetnu djecu, da ih školuju

i izvedu na pravi put, kako bi dijete moglo uspješno i samostalno krenuti u život. Zakonom je regulirano, da pored bioloških roditelja, očuh i maćeha su, također, dužni da izdržavaju svoje maloljetne potomke, ako djeca nemaju žive roditelje ili ako roditelji nemaju za to mogućnosti.

79. Društvo sa svoje strane pomaže i podstiče porodicu za odgoj i obrazovanje djece. To čini, u prvom redu, garancijom nekih prava, kao što su: roditeljsko pravo na novčani dodatak za izdržavanje djece, organiziranje obdaništa, malih škola, učenje stranih jezika, kulturnih manifestacija i sl. Posebna briga posvećuje se djeci bez roditelja, djeci samohranih roditelja, djeci ometenoj u razvoju, hendikepiranoj djeci za koje društvo obezbjeđuje posebne, specijalne uvjete i stručnjake koji se brinu o njihovom psiho-fizičkom razvoju.

80. Mada u veoma teškim uvjetima, u ratnom i postratnom periodu, prema relevantnim podacima (Studija: Ispitivanje napretka u ostvarivanju ciljeva Svjetskog Samita za djecu putem višestrukih pokazatelja za Federaciju Bosne i Hercegovine i RS) oko 98% rođene djece u Bosna i Hercegovina su do njihove pete godine starosti upisani u matične knjige rođenih. Tu nema značajnih razlika prema polu, starosnoj dobi, urbanim ili ruralnim sredinama i obrazovanju roditelja za upisivanje u matičnu knjigu rođenih.

81. Kada je riječ o životnim uvjetima djece bez roditeljskog staranja, podaci govore da ukupno 93% djece u Bosna i Hercegovina od rođenja do 14 godine starosti žive sa oba roditelja, dok djeca koja ne žive sa biološkim roditeljima čine manje od jednog procenta. Djeca koja nemaju oba roditelja čine gotovo 5% sveukupnog broja djece, od rođenja do 14 godine starosti.

Što se tiče radnog angažovanja, manje od 1% djece od 5 do navršene 14 godine života su angažirani za rad na nekom plaćenom poslu. Njih 6% učestvuje u nekom obliku neplaćenog posla za osobu koja nije član porodičnog domaćinstva.

Interesantan je podatak da je 55% djece angažirano u obavljanju poslova u domaćinstvima kao što su: rad u kuhinji, donošenju vode, čuvanju mlađe braće i sestara. Gotovo ni jedno dijete ne radi više od 4 sata dnevno na težim poslovima.

82. U prvim izvještajima iz FBosna i Hercegovina i RS, koje su potpisnici Sporazuma o ljudskim pravima, stoji da su putem njihove jurisdikcije obezbijeđeni najviši nivoi međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Tu se, prije svih, misli na očuvanje identiteta, imena i državljanstva, slobodu izražavanja, slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, slobodu udruživanja i mirnog okupljanja, zaštitu privatnosti, zaštitu od mučenja, zlostavljanja i drugih okrutnosti, neljudskih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja.

RODITELJSKI ODGOJ (član 5.)

83. Prema odredbama Porodičnog zakona roditeljsko pravo vrše roditelji prvenstveno u interesu maloljetne djece. To pravo i dužnost je lično i apsolutno.

Roditeljsko pravo sačinjavaju prava i dužnosti roditelja: da štite svoju maloljetnu djecu i da se brinu o njihovom životu i zdravlju, da svoju maloljetnu djecu izdržavaju na način određen zakonom, da se staraju o obrazovanju svoje maloljetne djece, da zastupaju svoju maloljetnu djecu, da roditelj održava lične odnose sa svojim djetetom koje ne živi sa njim u obiteljskoj zajednici, kao i da određuju lično ime djeteta.

Ostvarenje tih prava i dužnosti postiže se i odgojem djeteta tako da postane sposobno samo zadovoljavati svoje fiziološke, higijenske, zdravstvene i socijalne potrebe, a da se nadzor i briga roditelja nad njegovim ponašanjem i zaštitom svede na najmanju mjeru.

84. U interesu planiranja obitelji i svestranog razvoja i podizanja djece, država stvara potrebne uvjete za pružanje savjeta roditeljima o svim značajnim pitanjima vezanim za njihova roditeljska prava i dužnosti.

Tako je Zakonom o socijalnoj zaštiti određeno da centar za socijalni rad može organizirati rad savjetovališta za pitanje braka i obitelji i za odgojne probleme maloljetnika.

RODITELJSKA ODGOVORNOST (član 18. st. 1-2)

85. Za podizanje djeteta i zadovoljavanje njegovih osnovnih potreba, prije svega su odgovorni roditelji. Prema Porodičnom zakonu roditeljsko pravo roditelji vrše sporazumno i zajedno, bez obzira da li su u pitanju bračna, vanbračna ili usvojena djeca.

Roditeljsko pravo postoji i vrši se u korist maloljetne djece od začeca do punoljetstva djeteta, a zakonom je predviđeno da se roditeljsko pravo može produžiti i poslije punoljetstva djeteta, ako dijete, zbog tjelesnog ili duševnog nedostatka, nije sposobno da se samo stara o sebi i o svojim pravima i interesima.

Roditeljsko pravo pripada samo jednom roditelju i on ga vrši kada je drugi roditelj umro ili je proglašen umrlim, spriječen da vrši roditeljsko pravo, nestao ili nepoznatog boravišta i kada mu je odlukom suda u vanparničnom postupku oduzeto roditeljsko pravo.

Roditelji se ne mogu odreći roditeljskog prava, a ono im može biti oduzeto samo pod pretpostavkama propisanim u Zakonu..

86. Bez obzira da li su u braku ili nisu, roditelji ukoliko žive odvojeno, sporazumjet će se kod koga će od njih dijete ostati na zaštiti i odgoju, a ako se o tome ne mogu sporazumjeti ili ako njihov sporazum ne odgovara interesima djeteta, odluku o tome donosi organ starateljstva. Prilikom donošenja odluke, organ starateljstva će ispitati sve okolnosti na strani oba roditelja i iznaći najpovoljnije rješenje bez obzira na sporazum roditelja. Također je organ starateljstva, prije donošenja rješenja dužan uzeti u obzir želje djeteta, ako je ono sposobno da ih izrazi.

Povjeravanjem djeteta na zaštitu i odgoj ne prestaje roditeljsko pravo drugog roditelja. On i dalje zadržava roditeljsko pravo i ima pravo i dužnost da zajedničko maloljetno dijete izdržava, da sa njim održava lične odnose i ima mogućnost da lično ili preko organa starateljstva utiče na postupke i mjere roditelja koji vrši roditeljsko pravo.

87. Djeca se prvenstveno moraju povjeriti na zaštitu i odgoj roditeljima jer je staranje o zaštiti, odgoju, izdržavanju djeteta ne samo dužnost nego i pravo roditelja, pa se bez opravdanih razloga ona ne mogu povjeravati trećem licu ili odgovarajućoj ustanovi.

88. U Federaciji Bosne i Hercegovine izgrađen je sistem pružanja pomoći roditeljima u izvršavanju odgovornosti za podizanje djeteta.

Zakonom o radnim odnosima propisano je da za vrijeme trudnoće i porođaja radnica ima pravo na porodiljsko odsustvo od jedne godine neprekidno.

Nacrt Zakona o radu predviđa da za blizance, treće i svako slijedeće dijete žena ima pravo na porodiljsko odsustvo od 18 mjeseci neprekidno. Ako radnica bez svoje krivice, na osnovu nalaza nadležnog zdravstvenog organa ne iskoristi 28 dana prije porođaja (na šta je obavezna), te dane ima pravo iskoristiti poslije porođaja.

Radnik otac djeteta može da koristi preostali dio porodiljskog odsustva u slučaju smrti radnice majke, ako majka napusti dijete ili ako majka ne može da se brine o djetetu.

Ovo pravo može da koristi i usvojitelj, odnosno lice koje se stara o djetetu, u slučaju smrti oba roditelja, ako roditelji napuste dijete ili ako ne mogu da se brinu o djetetu.

Nakon porodiljskog odsustva predviđena je daljnja zaštita djeteta do tri godine života.

U tom smislu jedan od roditelja sa djetetom do jedne godine života ima pravo, kada to zhtijeva, da radi polovicu radnog vremena.

Nakon isteka godine dana života djeteta radnica ima pravo da radi polovicu punog radnog vremena do tri godine života djeteta, ako je djetetu, prema mišljenju nadležnog zdravstvenog organa, prijeko potrebna njega s obzirom na stanje njegovog zdravlja i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom. Pored toga, predviđena je mogućnost da se općim aktom odnosno kolektivnim ugovorom može propisati da radnica odsustvuje sa rada za vrijeme do tri godine života djeteta.

Prema Nacrtu Zakona o radu, nakon isteka porodiljskog odsustva žena ima pravo da radi polovicu radnog vremena, a za blizance, treće i svako slijedeće dijete ima pravo da radi polovicu punog radnog vremena do navršene dvije godine života djeteta, ako žena za to vrijeme radi u punom radnom vremenu, ovo pravo može iskoristiti otac djeteta.

Ukoliko je djetetu potrebna pojačana zdravstvena njega, jedan od roditelja ima pravo da radi polovicu punog radnog vremena do navršene tri godine života djeteta. Ovo pravo ima i usvojitelj djeteta.

Prema tome, Nacrt Zakona o radu predviđa veća prava roditelja koja imaju više djece, nego što je to predviđeno dosadašnjim zakonskim propisima.

Važećim Zakonom o radnim odnosima također je predviđeno da jedan od roditelja teže hendikepiranog djeteta ima pravo da radi sa polovicom od punog radnog vremena u slučaju da se radi o samohranom roditelju ili da su oba roditelja zaposlena, pod uvjetom da dijete nije smješteno u ustanovu socijalno-zdravstvenog zbrinjavanja i da se pribavi nalaz nadležene invalidske komisije.

Zakonom o osnovnim pravima iz radnog odnosa predviđena je zabrana da radnica sa djetetom do dvije godine života radi duže od punog radnog vremena (prekovremeno), odnosno noću.

Isto tako, samohrani roditelj koji ima dijete mlađe od 7 godina ili dijete teškog invalida može raditi duže od punog radnog vremena ili noću samo na osnovu njegovog pismenog pristanka.

89. Zakonom o socijalnoj zaštiti predviđeno je pružanje pomoći (materijalna davanja, osposobljavanja za život i rad, smještaj u ustanove socijalne zaštite, kućna njega i pomoć u kući i pomoć u dnevnom zbrinjavanju) maloljetnicima koji se nalaze u stanju socijalne potrebe kao korisnici socijalne zaštite. U tu grupu spadaju:

- djeca bez roditeljskog staranja;
- djeca ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju;
- odgojno zanemarena i zapuštena djeca i
- djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama.

Zakonom je predviđeno i pružanje pomoći roditeljima koji nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje svoje maloljetne djece.prihoda u Federaciji Bosna i Hercegovina, predviđeno je da se ostvaruje iz kantonalnog budžeta.

Međutim, prema podacima iz 10 kantona Federacije Bosna i Hercegovina vidljivo je da je do sada po tom pitanju jako malo učinjeno, zbog nedostatka zakonske regulative i finansijskih sredstava.

U cilju zaštite djeteta i pomoći porodici, Zakonom o dječijoj zaštiti ustanovljeno je i pravo na jednokratnu novačanu pomoć za opremu novorođenčeta. Međutim, zbog nedostataka sredstava za realizaciju ovog prava kao i ostalih prava predviđenih ovim zakonom, ta prava nije moguće ostvariti. Jedino se na području Sarajevskog kantona iplaćuje po 100 KM za 300 korisnika ovog prava.

90. Predškolsko obrazovanje ima veliki odgojni i socijalni značaj, naročito za zaposlene majke radnice. Zbog nerazvijenosti ovog stepena odgoja i malog broja ovih ustanova, prioritet kod prijema imaju djeca oba zaposlena roditelja, samohranih roditelja i djeca obitelji slabijeg imovnog stanja.

ODVAJANJE OD RODITELJA (član 9.)

91. Porodičnim zakonom određeno je da maloljetna djeca imaju pravo da žive zajedno sa svojim roditeljima.

Izuzeci od zajedničkog obiteljskog života roditelja i djece predviđaju se zbog opravdanih interesa djece.

Ako to zahtijevaju interesi djeteta, sami roditelji mogu povjeriti maloljetno dijete na zaštitu i odgoj trećim licima ili odgovarajućoj ustanovi. Treća lica mogu biti srodnici djeteta koji se o njegovom odgoju i zaštiti mogu brinuti bez naknade ili sa naknadom ili lica koja nisu u srodstvu sa djetetom. Interes djeteta zbog koga se povjerava trećem licu može biti: bolji uvjeti za život bolesnog djeteta, blizina škole ili zdravstvenih ustanova. Također, roditelji mogu povjeriti dijete na zaštitu, odgoj i obrazovanje ustanovi socijalne ili zdravstvene zaštite u cilju zdravstvene i druge zaštite djeteta, njegovog odgoja i osposobljavanja za rad. To je nužno ukoliko je razvoj maloljetnika ometen obiteljskim prilikama (čiji roditelji zbog nesređnih obiteljskih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti da mu osiguraju normalne uvjete za pravilan odgoj, fizički i psihički razvoj).

Povjeravanje djeteta na zaštitu, odgoj i obrazovanje trećim licima ili odgovarajućoj ustanovi roditelji mogu punovažno učiniti samo ako je za to organ starateljstva dao prethodnu saglasnost.

Osim toga, u slučajevima kada je roditeljima oduzeto roditeljsko pravo između roditelja i djece, u njihovom interesu, isključena je zajednica života.

Ukoliko ne postoji sudska odluka o povjeravanju djeteta, a roditelji su zanemarili odgoj djeteta ili je kod njega došlo do poremećaja u odgoju, organ starateljstva može dijete oduzeti i povjeriti ga na zaštitu i odgoj drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi pa i u ovom slučaju, zbog interesa djece, maloljetna djeca se odvajaju od svojih roditelja.

92. Ako roditelji žive odvojeno, a maloljetno dijete je povjereno jednom od njih, odnosno kad su jedna povjerena ocu, a druga majci, drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ili je roditelju oduzeto roditeljsko pravo, roditelj sa kojim dijete ne živi u obiteljskoj zajednici ima pravo i dužnost održavanja ličnih odnosa sa svojim djetetom. O načinu održavanja ličnih odnosa sa djetetom (posjete i sl.) roditelji će se sporazumjeti. Ukoliko takav sporazum bračni drugovi ne mogu postići ili on ne odgovara interesima djeteta, odluku o tome donijet će organ starateljstva. Rukovodeći se interesima djeteta, organ starateljstva može ponovo urediti način održavanja ličnih odnosa roditelja sa djecom, ako to zahtijevaju promijenjene prilike.

Pravo i dužnost roditelja sa kojim dijete ne živi u obiteljskoj zajednici na održavanju ličnih odnosa sa njim nije neograničeno. Pošto država osigurava posebnu zaštitu djeteta radi ostvarivanja tih ciljeva, održavanje ličnih odnosa roditelja sa djecom može se ograničiti ili zabraniti samo radi zaštite ličnosti i drugih interesa djece.

93. U postupku prema maloljetnicima organ starateljstva ima prava i dužnosti određena Zakonom o krivičnom postupku.

U postupku prema maloljetnicima organ starateljstva ima pravo i dužnost da se upozna sa tokom postupka, da u toku postupka stavlja prijedloge i da ukazuje na činjenice i dokaze koji su od važnosti za donošenje pravilne odluke. O svakom pokretanju postupka prema maloljetniku javni tužitelj je dužan obavijestiti nadležni organ starateljstva.

Prema maloljetnom učinitelju krivičnog djela mogu se izreći odgojne preporuke, odgojne mjere i određene mjere sigurnosti, a prema starijem maloljetniku izuzetno se može izreći maloljetnički zatvor. Maloljetnom učinitelju krivičnog djela mogu se izreći odgojne preporuke (osobna isprika oštećenom, naknada štete oštećenom, redovno pohađanje škole, rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, prihvaćanje odgovarajućeg zaposlenja, smještaj u drugu obitelj, dom ili ustanovu, liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, posjećivanje odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta, edukacija iz oblasti prometnih propisa); odgojne mjere: disciplinske mjere (sudski ukor ili upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike), mjere pojačanog nadzora (od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, u drugoj obitelji ili od strane nadležnog organa socijalnog staranja) i zavodske mjere (upućivanje u odgojnu ustanovu, odgojno-popravni dom ili drugu ustanovu za osposobljavanje). Odgojne preporuke mogu trajati najduže jednu godinu, a izbor i primjena vrše se u saradnji s roditeljima, starateljima i organima socijalne skrbi. Odgojne preporuke izriče ovlašteni tužitelj.

U postupku koji prethodi izricanju odgojne mjere organ starateljstva ima značajna prava i dužnosti. Ona se ne gase izricanjem odgojne mjere maloljetnom učinitelju

krivičnog djela. Organ starateljstva se stara o primjeni odgojne mjere i druge mjere izrečene od sudova i drugih nadležnih organa.

94. Ratna zbivanja prouzrokovala su problem kojeg do sada nije bilo u praksi. To je problem velikog broja razvoda brakova među bračnim drugovima različite nacionalnosti. Ovaj problem najnegativnije se implicira na djeci iz spomenutih brakova. Česti su slučajevi nasilnog odvajanja od jednog roditelja, pa i kršenja sudskih odluka o povjeravanju djeteta što se može podvesti pod kazneno djelo oduzimanja malodobne osobe.

SPAJANJE OBITELJI (član 10.)

95. Porodičnim zakonom je određeno da roditelj sa kojim dijete ne živi u obiteljskoj zajednici ima pravo i dužnost održavanja ličnih odnosa sa malodobnim djetetom što podrazumijeva i održavanje ličnih odnosa (posjeta i sl.) i u slučajevima kada roditelj i dijete ne žive u istoj državi.

96. Zbog rata u Bosni i Hercegovini veliki broj djece iz Federacije Bosne i Hercegovine je prognan bez pratnje roditelja u druge zemlje u statusu izbjeglica, kao i veliki broj djece bez roditelja raseljene unutar Federacije Bosne i Hercegovine.

NEZAKONITO PRESELJENJE I ZADRŽAVANJE U INOZEMSTVU (član 11.)

97. U toku rata u Bosni i Hercegovini došlo je do masovnog egzodusa i protjerivanja njenog stanovništva. To je za posljedicu imalo veliki broj raseljenih i izbjeglih osoba, a naročito djece.

Organi Bosne i Hercegovine, a naročito diplomatsko-konzularna predstavništva Bosna i Hercegovina, pored napora koje čine teško dolaze do podataka o broju djece, posebno one bez roditeljskog staranja i bez pratnje roditelja, koja se kao izbjeglice nalaze u drugim zemljama.

Najveći problem ipak predstavlja usvajanje djece državljana Bosna i Hercegovina od strane stranih državljana koje se u drugim zemljama provodi protivno našim pozitivnim propisima. Nadležni organi Bosne i Hercegovine o ovakvim slučajevima saznaju obično kada je postupak pri kraju ili je već završen i to su samo pojedinačni slučajevi. Pretpostavka je da je veći broj završenih postupaka usvojenja o kojima nadležni organi Bosne i Hercegovine nisu obaviješteni.

OSIGURANJE IZDRŽAVANJA DJETETA (član 27. stav 4.)

98. Porodičnim zakonom je određeno da roditelji imaju dužnost i pravo da svoju maloljetnu djecu (bračnu, vanbračnu ili usvojenu) izdržavaju.

Pitanja izdržavanja maloljetne djece se, po pravilu, ne postavljaju kada maloljetno dijete živi u obiteljskoj zajednici sa roditeljima, kada se njegove potrebe neposredno zadovoljavaju. Ako roditelji žive odvojeno, a dijete se nalazi kod jednog od njih ili kod drugog lica odnosno odgovarajuće ustanove, bez obzira da li je brak razveden ili nije, često nastaju problemi u izdržavanju maloljetnog djeteta. Izdržavanje maloljetnog djeteta je dužnost i pravo roditelja koga se ne mogu odreći. Roditelji su prvenstveno obavezni izdržavati svoju maloljetnu djecu i u izvršavnju te obaveze moraju iskoristiti sve svoje mogućnosti. Maloljetno dijete, odnosno zakonski zastupnik ili staratelj se, u njegovo ime i za njegov račun, ne mogu odreći od prava na izdržavanje.

99. Radi posebne zaštite djece organ starateljstva će nastojati da se roditelji sporazumiju o izdržavanju djeteta odnosno o povišenju doprinosa za izdržavanje djeteta kada to zahtijevaju njegove povećane potrebe ili to omogućavaju bolje materijalne prilike roditelja.

Ako roditelj kod koga se dijete nalazi na zaštiti i odgoju bez opravdanih razloga ne pokrene parnicu radi izdržavanja maloljetnog djeteta, to u njegovo ime može učiniti organ starateljstva. Također, ako roditelj ne traži izvršenje dosuđenog izdržavanja, organ starateljstva je ovlašten da u ime maloljetnog lica, podnese sudu prijedlog za izvršenje.

Izdržavanja maloljetne djece nije oslobođen ni roditelj kome je oduzeto roditeljsko pravo, a ni roditelj kome je dijete oduzeto rješenjem organa starateljstva i povjereno drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi.

Roditelji su, osim maloljetne, dužni izdržavati i punoljetnu dječicu, ako im je u parničnom postupku, odlukom suda produženo roditeljsko pravo.

Obaveza izdržavanja djeteta, ako se nalazi na redovnom školovanju traje i nakon njegovog punoljetstva, a najdalje do navršene 26 godine života. Izuzetno zakon propisuje da obaveza izdržavanja koja tereti roditelje može trajati i duže od navršene 26. godine života djeteta, ako u tom vremenu redovno školovanje dijete nije završilo iz "opravdanih razloga".

Roditelj koji ne živi u zajednici sa djetetom obavezu izdržavanja izvršava prestacijama u novcu ili drugim potrošnim davanjima (hrani, odjeći, obući, knjigama i sl.) drugom roditelju ili licu odnosno ustanovi koja se o djetetu stara.

100. Krivičnim zakonom FBosna i Hercegovina propisano je posebno kazneno dijelo onome ko izbjegava da daje izdržavanje za osobu koju je dužno izdržavati. Djeca rođena van braka imaju ista prava kao i djeca rođena u braku ukoliko je poznato odnosno utvrđeno očinstvo, pa ovo uključuje i pravo na izdržavanje.

DJECA LIŠENA OBITELJSKOG OKRUŽENJA (član 20.)

101. Za pravilan rast i razvoj djeteta nužna je skladna obiteljska sredina. Obitelj je osnovna ćelija društva, koja djetetu omogućava pravilan i potpun lični razvoj. Rat na Bosna i Hercegovina uzrokovala je jako izražen oblik obiteljske dezorganizacije. Veliki broj djece ostao je bez roditeljskog staranja. Stoga treba pružiti adekvatnu zaštitu, pomoć djeci i omladini. U situaciji kada je dijete lišeno roditeljskog staranja Zakonom o socijalnoj zaštiti propisana je mogućnost smještaja djece u ustanove socijalne zaštite, smještajem u druge hraniteljske obitelji i usvojenje.

102. Zaštita djece odvija se u pravcu osiguranja institucionalnog zbrinjavanja i smještaja u druge hraniteljske obitelji, stavljanjem pod starateljstvo, usvojenjem, uključivanjem u školovanje ili socijalne ustanove, pomoć u naturi ili drugim vidovima organizirane pomoći.

Važećim Zakonom o socijalnoj zaštiti pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu obitelj ima maloljetnik bez roditeljskog staranja, maloljetnik čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama, odgojno zanemarena i zapuštena djeca.

Djeca mogu biti smještena u ustanovu socijalne zaštite ili drugu obitelj do navršene 26 godine života ako se nalaze na redovnom obrazovanju i odgoju.

U Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, kao i Zakonom o ustanovama, ustanove socijalne zaštite se organizuju i obavljaju svoju djelatnost po propisima o ustanovama. U obavljanju djelatnosti ustanove ne smiju uspostavljati nikakva ograničenja u pogledu teritorijalne, nacionalne, vjerske, političke i bilo koje druge pripadnosti korisnika tih ustanova (rasa, boja kože, spol, jezik i socijalno porijeklo).

103. Važećim Zakonom o socijalnoj zaštiti dom za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja osigurava smještaj, odgoj i obrazovanje i osposobljavanje djece i omladine bez roditeljskog staranja i djece i omladine čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama, sve dok se ne osiguraju uvjeti za njihov povratak u vlastitu obitelj, usvojenje, uključivanje u život izvan organizacije socijalne zaštite ili primjenu drugog odgovarajućeg oblika zaštite.

Dom može organizirati i zbrinjavanje samohrane nezaposlene trudnice i majke sa djetetom do jedne godine života djeteta.

U domu se može organizirati i prihvatna stanica za kratkotrajni smještaj i nadzor djece, dok se ne osiguraju uvjeti za njihov povratak roditeljima, usvojiteljima, staratelju ili smještaj u ustanovu. Dom je dužan osigurati djeci redovno školovanje u odgovarajućoj odgojno-obrazovnoj ustanovi, individualnu pomoć u učenju, podržavanje i razvoj interesiranja, formiranje radnih, kulturnih, i higijenskih navika, kreativno korištenje radnog vremena, smještaj djece predškolskog uzrasta u dječije vrtiće, u cilju socijalizacije djece ovog uzrasta i saradnju sa vrtićima i školama.

Smještaj u ustanovu socijalne zaštite mogu ostvariti djeca kojima je potrebna stalna briga i pomoć i zadovoljavanje socijalno-zaštitnih prava i drugih potreba, a ne mogu je ostvarivati u vlastitoj obitelji ili na neki drugi način.

O smještaju u ustanove odlučuje centar za socijalni rad, na osnovu mišljenja stručnog tima, izvršne odluke suda, organa starateljstva ili na osnovu nalaza i mišljenja stručne komisije o sposobnosti. Analizirajući stanje i probleme u ustanovama za smještaj djece iziskuju se različite potrebe u odnosu na izmjenu sastava korisnika u dječijim domovima (ranije djeca iz socijalno ugroženih i razorenih obitelji), a sada djeca koja su ostala u ratu bez oba roditelja, što zahtijeva druge adekvatnije uvjete, organizaciju i način rada ovih ustanova. Problem kojem treba posvetiti pažnju jeste veliki broj preraslih korisnika smještenih u ove ustanove, koji nemaju gdje otići i nemaju mogućnost zaposlenja kako bi osigurali svoju egzistenciju i napustili domove.

Analizirajući stanje i probleme u ustanovama za smještaj djece iziskuju se različite potrebe u odnosu na izmjenu sastava korisnika u dječijim domovima (ranije djeca iz socijalno ugroženih i razorenih obitelji), a sada djeca koja su ostala u ratu bez oba roditelja, što zahtijeva druge adekvatnije uvjete, organizaciju i način rada ovih ustanova. Problem kojem treba posvetiti pažnju jeste veliki broj preraslih korisnika smještenih u ove ustanove, koji nemaju gdje otići i nemaju mogućnost zaposlenja kako bi osigurali svoju egzistenciju i napustili domove.

104. Veliki broj djece kao posljedica ovog rata, uzrokovao je još jednu kategoriju djece bez jednog roditelja, koja ne spada u kategoriju korisnika socijalne zaštite

prema odredbama važećeg zakona o socijalnoj zaštiti. Većinom su to djeca koja su ostala bez oca 19.805 (prije rata 1.535; u ratu 15.775) i djece bez majke ima 3.751 (prije rata 697; u ratu 1.650). Većinom su to djeca poginulih boraca za odbranu Bosna i Hercegovina, što ukupno iznosi (prema nepotpunim podacima) 23.556. Nezvanično broj ove djece je 32.000. U fazi je konačno prikupljanje i obrada ovih podataka.

Deficijentnim (jednoroditeljskim) obiteljima nameće se problem odgojne, obrazovne i socijalne funkcije. U situaciji kada je hiljade obitelji ostalo bez hranitelja namnožili su se problemi posebno pred ženom kao samohranim roditeljem i veliko je pitanje koliko žena kao samohrani roditelj može odgovoriti novonastalim socijalnim zahtjevima svoje obitelji, jer su najčešće bez rješenog stambenog pitanja kao raseljene osobe i izbjeglice, bez posla ili bilo kakvog vida materijalno-finansijske pomoći.

105. Zaštita djece pruža se kroz oblike socijalne i dječije zaštite: dodatkom na djecu obuhvaćeno je prema nepotpunim podacima 29.960 djece, izuzetnom penzijom 4.544, obiteljskom penzijom 3.727, povremenom novčanom pomoći obuhvaćeno je 866 djece, stalnom novčanom pomoći 890 djece. Zaštitom koju osiguraju humanitarne organizacije obuhvaćeno je kroz obiteljske pakete 5.236 djece, a 4.500 djece povremenom novčanom pomoći.

106. U Prijedlogu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom pravo na smještaj u drugu obitelj mogu ostvariti djeca kojima je potrebna stalna briga i pomoć radi zadovoljavanja njihovih životnih potreba, a ne mogu ih ostvariti u krugu vlastite obitelji ili na drugi način, do povratka u vlastitu obitelj, do završetka redovnog školovanja, a najduže 12 mjeseci po završetku redovnog školovanja.

Centar za socijalni rad koji je odlučio o smještaju osobe u drugu obitelj obavlja nadzor nad tom obitelji pruža pomoć toj obitelji i održava stalnu vezu sa smještenim djetetom redovnim obilaskom.

Hranitelj mora biti duševno i tjelesno zdrav i imati socijalne i druge uvjete potrebne za zaštitu, čuvanje, njegu, ishranu, učenje i zadovoljavanje drugih potreba i interesa smještene osobe.

Za smještaj osobe u drugu obitelj potrebna je saglasnost roditelja odnosno usvojitelja ili staratelja, a ako je osoba starija od 15 godina potrebna je i njena saglasnost. Saglasnost roditelja nije potrebna ako su roditelji lišeni roditeljske dužnosti.

Obitelj u kojoj je dijete smješteno ne može preduzimati bez saglasnosti roditelja, usvojitelja ili organa starateljstva, važnije mjere u pogledu ličnosti djeteta, a naročito predati ga nekom drugom licu na čuvanje i njegu, prekinuti školovanje, promijeniti vrstu škole, odlučiti o izboru zanimanja, zaključiti ugovor o radu.

Dijete se ne može smjestiti u drugu obitelj u kojoj:

- je jedan od bračnih drugova lišen roditeljskog prava;
- su poremećeni obiteljski odnosi;
- su neki članovi osobe sa društveno negativnim ponašanjem;
- bi zbog bolesti nekog člana obitelji bilo ugroženo zdravlje djeteta.

Smještajem djece u druge hraniteljske obitelji je obuhvaćeno 2.794 djece na prostoru FBosna i Hercegovina. Ovaj vid smještaja iziskuje pružanje potrebne materijalne stimulacije zainteresiranim obiteljima, kao i visokog stručnog nadzora stručnjaka u centrima za socijalni rad kao organa starateljstva koji vrše smještaj djece u drugu obitelj.

Hranitelj ima pravo naknade koja se utvrđuje propisom kantona. Troškove smještaja u ustanovu socijalne zaštite i smještaja djece u druge obitelji snosi korisnik, roditelj, usvojitelj, staratelj ili srodnik koji je dužan da izdržava tu osobu, saglasno zakonu kantona, ili drugo pravno ili fizičko lice koje je preuzelo obavezu plaćanja troškova.

Prema važećem Zakonu o socijalnoj zaštiti djeca su se smještala u ustanove, što znači da se preferiralo na institucionalnom zbrinjavanju. Međutim, Prijedlogom Zakona o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom preferira se smještaj u drugu obitelj, kao humaniji i kvalitetno odgovorniji oblik zbrinjavanja što je i strategija FBosna i Hercegovina u zaštiti ove vulnerabilne kategorije.

USVAJANJE (član 21.)

107. Usvojenje je regulirano Porodičnim zakonom. Usvojenje je poseban oblik zaštite djece bez roditeljskog staranja te se interes usvojenika ne svodi samo na ekonomski interes-izdržavanje. Naprotiv, mnogo važnije je pravilno fizičko, moralno i materijalno odgajanje maloljetnika.

Usvojenje je stvaranje između usvojenika i usvojitelja i njegovih potomaka odnosa srodstva kao prava i dužnosti koja po zakonu postoje između roditelja i djece, ako zakonom nije drukčije određeno (nepotpuno usvojenje) odnosno zasnivanje između usvojitelja i njegovih srodnika i usvojenika i njegovih potomaka odnosa srodstva kao i kod krvnog srodnika (potpuno usvojenje). Organ starateljstva mora pozvati maloljetnika starijeg od 10 godina da lično učestvuje u postupku usvojenja iako ga zastupaju roditelji ili staratelj. Ukoliko maloljetno lice starije od 10 godina nije dalo saglasnost za usvojenje, takvo usvojenje nije punovažno bez obzira što bi po ocjeni organa starateljstva, roditelja, usvojenje bilo u interesu djeteta.

Potpuno usvojiti može se samo dijete uzrasta do pet godina koje nema žive roditelje ili su mu roditelji nepoznati, odnosno koji su dijete napustili, a više od jedne godine ne zna im se mjesto boravka ili čiji su roditelji pred nadležnim organima starateljstva pristali da njihovo dijete bude potpuno usvojeno.

108. Na osnovu do sada prikupljenih nepotpunih podataka od strane organa starateljstva na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine ima evidentirano 282 državljana Bosna i Hercegovina koji su podnijeli zahtjeve za usvojenje.

U periodu od 1992. do 1997.godine na teritoriji Federacije Bosna i Hercegovina usvojeno je 336 djece.

Spomenuti podaci su nepotpuni zbog toga što je veliki broj centara za socijalni rad, kao organa starateljstva, u toku rata uništen, kao i dokumentacija kojom su raspolagali.

Također je potrebno naglasiti da iako je veliki broj djece na području FBosna i Hercegovina ostao bez roditeljskog staranja, sva djeca ne ispunjavaju zakonom

propisane uvjete za usvojenje već su im pruženi drugi oblici zaštite u zemlji. Najčešće brigu o njima preuzimaju srodnici.

109. Prema odredbama Porodičnog zakona, usvojitelj djeteta državljanina Bosna i Hercegovina, u pravilu može biti samo državljanin Bosne i Hercegovine. Izuzetno, ako za to postoje naročito opravdani razlozi, usvojitelj može biti i strani državljanin. Takvo usvojenje može se zasnovati samo uz odobrenje Federalnog ministarstva socijalne politike, raseljenih osoba i izbjeglica koje se daje uz pribavljeno mišljenje Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova. Postojanje naročito opravdanih razloga je faktičko pitanje koje se utvrđuje u svakom pojedinom slučaju.

Porodičnim zakonom i Zakonom o rješavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja u određenim odnosima, propisano je, da je za vršenje poslova usvojenja nadležan organ u Federaciji Bosna i Hercegovina (organ starateljstva u općini koji se određuje prema prebivalištu odnosno boravištu maloljetnika).

Naprijed spomenuti zakoni se u cijelosti primjenjuju u svim slučajevima, ukoliko usvojenje u odnosu na Federaciju nije drukčije regulirano dvostranim ili višestranim ugovorima.

110. Strani državljani, međunarodne organizacije pa i strane države tokom cijelog rata, a naročito u ovom poslijeratnim periodu obraćali su se, odnosno obraćaju se sa pitanjima o mogućnosti usvojenja djece državljana Bosna i Hercegovina. Međutim, kako je broj djece koja ispunjavaju zakonom propisane uvjete za usvojenje manji od broja podnesenih zahtjeva državljana Bosna i Hercegovina za usvojenje, to se prvenstveno udovoljava zahtjevima domaćih državljana.

ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE (član 19.)

111. Roditelju koji zloupotrebljava roditeljsko pravo ili je dijete napustio ili je svojim ponašanjem očigledno pokazao da se ne brine o djetetu ili grubo zanemaruje svoje dužnosti sud će u vanparničnom postupku oduzeti roditeljsko pravo i maloljetno dijete staviti pod starateljstvo, odnosno odrediti mu staratelja.

Zloupotreba roditeljskog prava predstavlja ponašanje roditelja suprotno interesima djeteta. Tako, umjesto da štite svoju maloljetnu djecu i brinu se o njihovom životu i zdravlju, izdržavaju ih i odgajaju, zastupaju i staraju se o njihovoj imovini, roditelji dijete izlažu teškim fizičkim poslovima, zbog čega se ono razboli, teško ga kažnjavaju ili dijete ne izdržavaju, uče dijete prostituciji, čine ga zavisnim od alkohola, droge, tjeraju ga na vršenje krivičnih djela ili nad njime vrše krivičana djela.

Ako roditelj zlostavlja maloljetno dijete ili grubo zanemaruje svoje dužnosti zbrinjavanja ili odgoja maloljetnog djeteta zbog čega zapusti maloljetno dijete o kome je dužan da se stara, prema odredbama Krivičnog zakona čini krivično djelo zlostavljanja i zapuštanja maloljetnog lica.

112. Mjera oduzimanja roditeljskog prava može najduže trajati do punoljetstva djeteta (navršavanja 18 godina života kao i zaključenjem braka prije punoljetstva). Prije toga roditeljsko pravo sud može vratiti roditelju, ako prestane razlog zbog koga mu je to pravo oduzeto.

Postupak za vraćanje roditeljskog prava pokreće se na prijedlog roditelja odnosno usvojitelja koji ima roditeljsko pravo ili organa starateljstva kao i na prijedlog roditelja kome je oduzeto to pravo.

POVREMENE PROVJERE SMJEŠTAJA (član 25.)

113. Vršenje starateljske dužnosti je pod stalnom kontrolom države odnosno organa starateljstva, jer se starateljstvom pruža maloljetnom djetetu posebna zaštita.

Nadzor organa starateljstva nad radom staratelja ostvaruje se, pored ostalog i dužnošću staratelja da mu podnese izvještaj i položi račun o svom radu. Staratelj podnosi i polaže redovne, vanredne i završne izvještaje i račune. Redovne izvještaje o svom radu staratelj podnosi i polaže račune svake godine. Porodičnim zakonom propisano je da izvještaj mora sadržavati i podatke o upravljanju i raspolaganju štíćenikovom imovinom i svim štíćenikovim prihodima i rashodima u protekloj godini.

Vanredni izvještaj o radu staratelj podnosi i polaže račune uvijek kada to traži organ starateljstva. Organ starateljstva će tražiti takav izvještaj i polaganje računa kada dođe do saznanja da u radu staratelja postoji nemarnost ili drugi propust. Povod za traženje vanrednog izvještaja i polaganje računa mogu biti i obavještenja odgojno-obrazovnih, zdravstvenih ili drugih ustanova u kojima je privremeno smješten maloljetnik, prigovor štíćenika, trećih lica ili želja samog staratelja.

Ukoliko organ starateljstva dužnost staratelja vrši neposredno, izvještaj je dužan podnijeti i položiti račune radnik organa starateljstva koji je vršio poslove starateljstva prema određenom štíćeniku ili drugo lice koje u ime organa starateljstva vrši poslove starateljstva.

114. Izvještaj staratelja o radu sastoji se od dva dijela: podataka o ličnosti štíćenika i podataka o upravljanju i raspolaganju štíćenikovom imovinom.

Dio izvještaja koji se odnosi na ličnost štíćenika mora sadržavati sve relevantne podatke o fizičkom, intelektualnom i moralnom razvoju štíćenika, a naročito o njegovom zdravlju, odgoju i obrazovanju.

Dio izvještaja koji se odnosi na imovinu štíćenika mora biti potkrijepljen dokumentacijom: ugovorima, računima, priznanicama, aktima nadležnih organa kojima se štíćeniku nalaže obaveza i drugim javnim i privatnim ispravama iz kojih se na pouzdan način može utvrditi na kakav način je staratelj upravljao i raspolagao imovinom štíćenika.

115. Izvještaj koga je staratelj ili drugo stručno lice koje vrši poslove starateljstva, podnio, organ starateljstva je dužan savjesno razmotriti.

Kontrola rada staratelja se, osim podnošenja izvještaja o radu i polaganju računa, ostvaruje ličnim i neposrednim uvidom ovlašćenog radnika organa starateljstva.

Međutim, prema nepotpunim saznanjima, organi starateljstva-centri za socijalni rad kao lokalne službe socijalne zaštite u svakom konkretnom slučaju, kada je dijete smješteno u drugu-hraniteljsku-srodničku obitelj ili u ustanovu socijalne zaštite, neispunjavaju u cijelosti obaveze koje su propisane odredbama Porodičnog zakona u smislu redovnog obilaska, pružanja pomoći i praćenja

razvoja djeteta. Ovo je prije svega uvjetovano veoma lošim materijalnim i kadrovskim nedostacima u radu lokalnih službi socijalne zaštite što ih ne oslobađa odgovornosti kao organa starateljstva.

Pri donošenju rješenja o vraćanju roditeljskog prava sud će uzeti u obzir i želje maloljetnika, ako je sposoban da ih izrazi.

Na području FBosna i Hercegovina u 10 kantona, prema nepotpunim podacima ima 20 djece roditelja kojima je oduzeto roditeljsko pravo.

TEMELJNO ZDRAVLJE I DOBROBIT

OPSTANAK I RAZVOJ (član 6.stav 2.)

116. Bosanskohercegovačka populacija je pretrpjela teške demografske promjene u periodu 1992-1995. godine, koje su dovele populacionu politiku pred složene zadatke, posebno u pogledu sistema zdravstvene zaštite.

Neizbježno je napomenuti intersektorijalni uticaj sljedećih faktora na pomenutu problematiku: životni stilovi i navike, stepen zdravstvene edukacije, tradicija, religija i socio-ekonomski razvoj zajednice.

117. Unaprjeđenje i očuvanje zdravlja djece, osiguranje zdravog potomstva i povoljnih demografskih trendova, predstavlja značajan politički i ekonomski segment zdravstvene politike i strategije svake zemlje. Zbog toga je u izvještajima oba entiteta Bosna i Hercegovina velika pažnja posvećena tom pitanju. Ocijenjeno je, kako samo koordiniranim, planskim i strategijskim prilazima ovom pitanju, moguće je uspješno ostvarivati socio-ekonomski razvoj društvene zajednice.

118. Trenutno se u oba entiteta radi na pripremi i izradi multidisciplinarnih programa čiji je osnovni zadatak očuvanje i unapređenje zdravlja djece.

Prema podacima iz 1991. godine u Bosna i Hercegovina najčešći uzroci smrtnosti bili su: određena stanja nastala u perinatalnom razdoblju, kongenitalne anomalije, simptomi, znaci i nedovoljno definirana stanja, bolesti nervnog sistema i organa čula, bolesti respiratornog sistema itd.

119. Glavni uzroci smrtnosti djece i omladine od 1 – 24 godine, prema podacima iz 1998. godine u Republici Srpskoj, bili su: bolesti srca plućnog porijekla, bolesti krvnih sudova pluća i druge bolesti srca, bolesti krvnih sudova mozga, ishemijske bolesti srca, povrede opekotinama i trovanja.

Na području koje sada predstavlja područje FBosna i Hercegovina, stopa mortaliteta pred rat, iznosila je 6,8‰, i tih godina pokazivala je trend opadanja. Prema starosnoj strukturi kretale su se od 4,1‰ do 11,0‰. Stopa mortaliteta u 1996. godini, ponovo se vratila na bročano stanje približno predratnom.

120. Bitno je istaknuti, da je vidljiva povezanost vodećih uzroka smrtnosti sa perinatalnim periodom tj. sa trudnoćom i porođajem, što bi bio jasan signal za povećanu pozornost poboljšanju perinatalne zaštite. Obzirom da izvještaji entiteta ne daju zajedničke pokazatelje za posmatrani period, dajemo podatke prezentirane u statističkom biltenu Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine:

ŽIVOROĐENI PREMA STAROSTI MAJKE

	Ukupno	Starost majke									
		Ispod 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 i više	nepoznato
1996	46.594	10	3.751	13.769	13.760	9.292	4.316	724	47	5	920
1997	48.397	13	4.403	15.681	13.217	8.609	3.609	733	51	4	2.077
1998	45.007	2	3.191	14.515	12.937	7.971	3.577	756	53	4	2.001

STRUKTURA U %

	Ukupno	Starost majke									
		Ispod 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 i više	nepoznato
1996	100	0,0	8,1	29,6	29,5	19,9	9,3	1,6	0,1	0,0	2,0
1997	100	0,0	9,1	32,4	27,3	17,8	7,5	1,5	0,1	0,0	4,3
1998	100	0,0	7,1	32,3	28,7	17,7	7,9	1,7	0,1	0,0	4,4

SPECIFIČNE STOPE FERTILITETA

	Ukupno	Starost majke									
		Ispod 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 i više	
1996	31,2	0,1	30,7	107,6	96,9	59,9	28,4	5,3	0,5	0,0	
1997	32,4	0,1	36,1	122,5	93,1	55,5	23,7	5,4	0,5	0,0	
1998	30,1	0,0	26,2	113,4	91,1	51,4	23,5	5,5	0,5	0,0	

121.. Stopa nataliteta za F Bosna i Hercegovina 1996. god. iznosila 13,2%, a za RS 8,8%; 1997. god. ista je iznosila 9,8%, a 1998. god. 9,4%. Uzimajući u obzir da je stopa nataliteta u Bosna i Hercegovina 1991. god. iznosila 14,9% dolazimo do zaključka da je varijacija iste tokom 1992-98. god. posljedica velikog broja smrtno stradalih osoba što dovodi do neizvjesne reprodukcije stanovništva. Radi ilustracije naprijed navedene tvrdnje iznosimo sljedeće podatke:

- a) broj nestalih, ubijenih i poginulih 6,3%
- b) broj raseljenih lica 29,8%
- c) broj izbjeglica 28,4%

STANOVNIŠTVO – PROCJENA SREDINOM GODINE I PRIRODNO KRETANJE

	Broj stanovnika sredinom godine, hilj	Rođeni			Umrli				Prirodni priraštaj	Brakovi	
		Živorodeni		Mrtvorodeni	Ukupno		Dojenčad			sklopljeni	razvedeni
		Svega	Muški		Svega	Muški	Svega	Muški			
1996	3.645	46.594	24.398	271	25.152	13.952	653	360	21.442	21.107	...
1997	3.738	48.397	25.297	240	27.875	15.184	601	369	20.522	23.220	1.835
1998	3.653	45.007	23.425	202	28.679	15.303	494	302	16.328	22.398	1.964

STOPE PRIRODNOG KRETANJA STANOVNIŠTVA

	Na 1000 stanovnika			Umrli dojenčad na 1000 živorođenih	Sklopljeni brakovi na 1000 stanovnika	Razvedeni brakovi na 1000 stanovnika
	Živorodeni	Umrlih	Prirodni priraštaj			
1996	12,8	6,9	5,9	14,0	5,8	
1997	12,9	7,5	5,5	12,4	6,2	79,0
1998	12,3	7,9	4,5	11,0	6,1	87,7

**PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA U BOSNA I HERCEGOVINA
PRETHODNI PODACI**

Mjesec	Živorodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Umrli dojenčad	Broj Sklopljenih Brakova	Broj razvedenih brakova	Vitalni indeks
01.99	2.851	2.196	655	23	1.642	84	1,30
02.99	3.057	2.552	505	38	1.174	75	1,20
03.99	3.375	2.972	403	31	996	90	1,14
04.99	3.201	2.499	702	26	1.873	110	1,28
05.99	3.333	2.199	1.134	53	2.009	125	1,52
06.99	3.576	2.170	1.406	38	1.559	79	1,65
07.99	3.925	2.104	1.821	22	2.321	102	1,87
08.99	4.147	2.310	1.837	48	2.616	105	1,80
09.99	4.116	2.353	1.763	30	2.125	126	1,75
10.99	3.834	2.067	1.767	24	2.268	121	1,85
11.99	3.525	2.228	1.297	29	1.982	140	1,58
12.99	3.387	2.544	843	32	1.883	129	1,33
01-12.99	42.327	28.194	14.133	394	22.448	1.286	1,50
01.00	2.626	2.433	193	23	1.361	77	1,08
02.00	3.269	3.296	-27	38	1.134	105	0,99
03.00	3.118	2.644	474	20	1.338	124	1,18
04.00	3.016	2.302	714	35	1.661	104	1,31
05.00	3.247	2.616	631	38	1.702	140	1,24
06.00	3.294	2.200	1.094	38	1.627	150	1,50
07.00	3.377	2.157	1.220	21	2.114	130	1,57
08.00	3.950	2.233	1.717	41	2.488	125	1,77
09.00	3.380	2.173	1.207	25	2.069	120	1,56
01-09.00	29.277	22.054	7.223	279	15.494	1.075	1,33

122. Također je uočljivo povećanje učešća starosne grupe stanovništva (dob od 65 godina na više) u ukupnoj strukturi stanovništva sa 6,0% na 12,0%, te smanjenje broja stanovnika u dobi od 0-6 godina u ukupnoj strukturi stanovništva sa 11,1% na 7,75%.

Isto se tumači kao posljedica ratom izazvanih uslova života, prisilnih migracija, smanjenjem stope nataliteta i prirodnog priraštaja, velikog broja nasilnih smrti, posebno aktivnog dijela stanovništva.

123. Povećanje populacione grupe od 65 i više godina skoro za 2 puta, nije rezultat produženja životne dobi, već smanjenja udjela mlađe populacije u ukupnom broju bosanskohercegovačkog stanovništva.

Napominjemo, da je prosječni starosni vijek u Bosna i Hercegovina 1991. godini, iznosio 74 godine starosti.

Broj stanovnika muškog pola u Bosna i Hercegovina, u 1991. godini, iznosio je 49,5%-50%, a ženskog pola 50%-50,5%.

124. Stopa mortaliteta na području F Bosna i Hercegovina za 1998. godinu iznosi 6,8%, a u RS-u 10,41%, što predstavlja povoljniju stopu mortaliteta u odnosu na ratne godine, s obzirom da se ista vratila na iznose iz 1991. godine.

Stopa mortaliteta dojenčadi na području F Bosna i Hercegovina iznosi 14,7% na 1000 novorođene djece, a na području RS-a 14,6% za 1996. god, sa padom iste na 9,7% za 1998. god.

125. Tokom 1992. i 1993. godine, primijećeno je uvećanje stope smrtnosti dojenčadi, s obzirom da je isto uvjetovano migracionim kretanjima, izmijenjim

uvjetima stanovanja, nedostupnošću adekvatne prenatalne zaštite, psihogenoј eksponiranosti i neadekvatnom ishranom trudnica kao i nepotpunom imunizacijom stanovništva. Stopa mortaliteta dojenčadi 1994. i 1995. god. iznosi 4,5%, dok je iznos učešća dojenačke smrtnosti u općem mortalitetu 2,7%. Mortinatalitet je odnos broja novorođenih beba na broj od 1000 živorođene djece. Tokom ratnog perioda uočen je pad stope mortinataliteta jer je vrijednost iste bila popraćena vrijednošću stope općeg mortaliteta. (1991. god. navedena stopa je iznosila 4,9%, podaci za 1992. god. su 4,8%, za 1993. god. 3,1%, 1994. god. 5,6%, da bi isti 1995. god. dostigli iznos od 4,9%).

126. Procentualno učešće u općoj populaciji dobne grupe od 0-18 god u ratu je 1991. god. iznosilo 33% da bi se 1998. god. zabilježio pad iste na 29% kao posljedica migracije, smanjenja stope nataliteta i ratnih dejstava.

127. Zaštita zdravlja žene uopće, naročito žena fertile dobi, zahtjeva čitav niz aktivnosti kao što su: obrazovni sistem, emancipacija žene, ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, podizanje zdravstvene kulture žene, humanizacija odnosa među polovima, planiranje porodice (naročito je bitno istaknuti nepovoljan uticaj abortusa u svojstvu kontracepcije na zdravlje žene), nadzor i kontrola trudnoće i perurperijuma po minimalnom i optimalnom programu i stručna pomoć pri porodu. Također, potrebno je utjecati na prevenciju preuranjenih poroda, malokrvnosti i nasljednih oboljenja.

Potrebno je pojačati aktivni nadzor nad zdravljem žene u cilju ranog otkrivanja malignih oboljenja spolnih organa, što bi ujedno predstavljalo bazu za zadovoljavajuće zdravstveno stanje budućih generacija.

128. Smrtnost novorođenčadi u Bosna i Hercegovina za 1998. god. iznosi 11, a djece do pet godina starosti 13 na 1000 živorođene djece. Zabilježeni su i sljedeći podaci:

3% novorođenčadi ima nisku težinu ispod 2500 grama,

10% djece zaostaje u razvoju,

3% djece do 5 godina gubi na težini,

13% djece do 5 godina starosti su klasificirana kao ugojena djeca.

129. Također, ističemo, da je zdravstvena zaštita garantirana ustavnim sistemom Bosna i Hercegovina, s naročitim naglaskom da majka i dijete uživaju pravo na posebnu zdravstvenu zaštitu. Ista se ostvaruje kroz zakonski sistem u oba entiteta. (Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS-a, Zakon o dječijoj RS-a, Zakon o socijalnoj zaštiti F Bosna i Hercegovina, s napomenom da su odredbe istog razrađene kroz kantonalno zakonodavstvo).

Zaštita majki i djece je sistem sveobuhvatne zdravstvene zaštite kao i socijalne zaštite koji povezuje sve faze reprodukcije i razvoja djeteta od prenatalnog, perinatalnog i postnatalnog razdoblja do odraslog doba.

Ista treba da obezbijedi ispunjenje njenog glavnog cilja – smanjenja smrtnosti i obolijevanja majki i djece, te pružanje mogućnosti svakom djetetu da se rodi željeno.

130. Prema podacima iz 1996. godine, školska populacija je iznosila 545.343 od ukupnog broja stanovništva za područje F Bosna i Hercegovina, a za područje RS-a ista je iznosila 128.422 učenika za nastavnu 1998/99. godinu.

131. Zdravstvena zaštita u Bosna i Hercegovina se može podijeliti na tri nivoa: primarni, sekundarni i tercijarni.

Organizirani nadzor zaštite djece, primarna je zdravstvena zaštita, koju vode pedijatri pri domovima zdravlja. Broj pedijatara u F Bosna i Hercegovina iznosi 144 prema podacima iz 1996. godine, a u RS-u 20. Broj viših medicinskih sestara na području F Bosna i Hercegovina iznosi 3, a medicinskih sestara srednjoškolskog obrazovanja 217. Na teritoriji F Bosna i Hercegovina u 1995. god. obavljeno je 20.034 sistematskih pregleda, a na području RS-a 19.364 sistematskih pregleda koji su obavezni po zakonu.

132. Važno je istaknuti, da je dijete-dojenče kao grupa, posebno tretirana. Za ovaj uzrast organiziran je nadzor do navršene godine dana života jedanput mjesečno, odnosno minimalno 4 puta godišnje. Za navedenu dob važno je istaknuti ulogu patronažnih sestara kojima je povjereno provođenje ovih aktivnosti.

133. Za djecu do 5 godina starosti organiziran je aktivni ljekarski nadzor 2 puta godišnje.

Zdravlje djece i omladine treba da bude unaprijeđeno tako da im se da mogućnost da rastu i da u potpunosti razviju svoj kako fizički tako i mentalni, odnosno duševni potencijal.

134. Tokom 1996. godine, kod djece predškolskog uzrasta (0-6 godina) vodeća su tri oboljenja: akutne infekcije gornjih respiratornih puteva, akutni bronhitis i bronhiolitis, neinfektivni enteritis i kolitis.

Kod mlađe školske djece raspored dijagnoza je sljedeći: akutne infekcije gornjih respiratornih puteva, akutni bronhitis i bronhiolitis, infekcije kože i podkožnog tkiva. Kod starije školske djece redosljed je sljedeći: akutne infekcije gornjih respiratornih puteva, akutni bronhitis i bronhiolitis, anemije uzrokovane nedostatkom željeza.

135. Od 1995. godine sprovodi se reforma sistema zdravstvene zaštite na teritoriji Bosna i Hercegovina. Na području Bosna i Hercegovina uvodi se Projekat za osnovne lijekove iz razloga što su zdravstvene usluge nominalno besplatne za siromašne i ugrožene kategorije stanovništva, dok je cijena lijekova i liječničkog tretmana koje porodice plaćaju vlastitim sredstvima veliko opterećenje za iste. Na teritoriji Bosna i Hercegovina provodi se Program UNICEF-a i SZO (Svjetska zdravstvena organizacija) za integrirano otkrivanje i liječenje dječijih bolesti kao što su: akutna infekcija respiratornog trakta, dijarealne dehidracije, ospica i neuhranjenosti sa izuzetkom malarije jer se po pitanju iste mjere navedenog programa ne provode na teritoriji Bosna i Hercegovina.

136. U Bosna i Hercegovina zabilježen je pad stope imunizacije na 1/3 predratne stope, s napomenom da je 1997. god. usvojen Program imunizacije SZO prema kome su $\frac{3}{4}$ ukupnog broja djece do 18 mjeseci starosti primile preporučene doze vakcina. Napominjemo da djeca pripadnika nacionalnih manjina Romi i djeca koja žive u kolektivnim centrima nisu dovoljno obuhvaćena programom imunizacije.

DJECA OMETANA U PSIHIČKOM I FIZIČKOM RAZVOJU (član 23.)

137. Bosna i Hercegovina je potpisnica međunarodne Konvencije o izjednačavanju mogućnosti odnosno izjednačavanja prava zdrave djece i djece ometene u psihičkom i fizičkom razvoju, ali trenutna materijalno-finansijska situacija onemogućava izvršenje mnogih preuzetih obaveza iz potpisanih dokumenata. Maloljetnikom ometenim u psihičkom i fizičkom razvoju prema odredbama Zakona o socijalnoj zaštiti smatra se lice sa oštećenjem čula vida ili sluha, poremećajem u govoru i glasu, tjelesnim oštećenjem, psihičkom

zaostalošću (lakog, umjerenog, težeg i teškog stepena) ili sa kombinovanim smetnjama.

138. Broj djece ometane u psihofizičkom razvoju na području F Bosna i Hercegovina za period 1997. god. iznosio je 14.202 djece – korisnika socijalne zaštite, odnosno 33% djece ometane u psihofizičkom razvoju. Za područje 42 općine RS-a broj lica ometanih u psihofizičkom razvoju iznosi 6.454 od čega je 1.300 lica mentalno zaostalo, poremećaj ponašanja registrovan je kod 1.092 djece, 590 lica su slijepi, gluhi paraplegičari, distrofičari i tjelesni invalidi, 2.664 lica obitavaju u poremećenim porodičnim prilikama, dok je 465 djece smješteno u ustanovama za socijalno zbrinjavanje istih.

139. Podaci za 2000-tu godinu su sljedeći:

Na području F Bosna i Hercegovina odnos učešća djece ometane u psihofizičkom razvoju prema broju ukupnog stanovništva je sljedeći:

1. djeca ometana u fizičkom razvoju	14%
2. djeca ometana u psihičkom razvoju	50%
3. djeca sa kombinovanim smetnjama	18%
4. djeca sa oštećenjem čula sluha	6%
5. djeca sa oštećenjem čula vida	6%
6. djeca sa poremećajem u govoru	6%

140. Ustanove za socijalno zbrinjavanje:

- na području RS-a su. Centar "ZAŠTITA" – Banja Luka, Zavod za slijepce "Budućnost" – Derventa, "Zavod za distrofičare" – Banja Luka, "Centar za obrazovanje, vaspitanje i rehabilitaciju sluha" – Banja Luka, Dječiji dom "Rada Vranješević" Banja Luka, Zavod za liječenje, rehabilitaciju i socijalnu zaštitu duševnih bolesnika "Jakeš", Modriča, U iste je smješteno 477 djece.

- na području F Bosna i Hercegovina kao ustanove za zbrinjavanje mentalno retardirane djece postojeća su dva Zavoda: Zavod za zaštitu djece i omladine – PAZARIĆ i Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica – FOJNICA. U iste je smješteno 116 djece – korisnika socijalne zaštite.

141. Ustavom Bosna i Hercegovina, ustavima entiteta i zakonskom regulativom na istoj razini, koja se bavi problematikom socijalne zaštite, invalidnoj djeci je zagaranirana posebna društvena zaštita u cilju reintegracije istih u normalan život, prema njihovim sklonostima i preostaloj sposobnosti. Poseban problem predstavlja zapošljavanje ometanih u razvoju poslije završenog školovanja, s obzirom da je privredna struktura Bosna i Hercegovina devastirana.

Na području F Bosna i Hercegovina evidentirano je 1.831 dijete – invalid sa oštećenjem od 20% do 100%, 784 djece sa tjelesnim oštećenjem od 60% do 100% i 1.047 djece sa tjelesnim oštećenjem od 20% do 60%.

142. Na području RS-a broj ranjene djece uzrasta do godinu dana starosti, u odnosu na ukupan broj stanovnika, iznosi 2,4%, dok broj ranjene djece do 2 godine starosti iznosi 2,1%, a 3.500 djece su teški invalidi (od čega 23,4% djece ranjene u glavu).

143. Na području F Bosna i Hercegovina u rekonstrukcije i opremanje specijalnih škola i zavoda, kao i druge vrste pomoći djeci ometanoj u psihofizičkom razvoju pružile su sljedeće domaće i strane humanitarne organizacije: REFUGEE TRUST – IRELAND, SCHULER HELFEN LEBEN, SOLIDARITES, “ŽELIMO DA PONOVO HODAMO”, EQUILIBRE, BEREKET, TERRA, NORWEGIAN PEOPLES AID, DEUTSCH-BOSNISCHE KRIOSKINDER DIREUTLUEFE, COMITEE CAP ANAMUR, MEDECINS DU MONDE, MISION LOCALE DE STRASBOURG, SANS LIMITES, ISLAMIC RELIEF, HOPE 87, MALORKA SOLIDARIA, BRÜCKE NACH Bosna i Hercegovina, ICA CABR, SAUDI HIGH COMMISSION RELIEF FOR Bosna i Hercegovina, LANDMINE SURVIVORS NETWORK, “NAŠA DJECA” – SARAJEVO.

SOCIJALNA STRUKTURA, SLUŽBE I OBJEKTI DJEČIJE BRIGE (čl.26. i18.)

144. Zakonom o osnovama socijalne zaštite F Bosna i Hercegovina, kao i Zakonom o socijalnoj zaštiti i Zakonom o dječijoj zaštiti RS-a, utvrđeni su sadržaj, obim i nosioci realizacije prava djece u socijalnoj i dječijoj zaštiti.

Stupanjem na snagu Dejtonskog sporazuma, a shodno odredbama Ustava F Bosna i Hercegovina oblast socijalne politike ostvaruje se u podijeljenoj nadležnosti kantona i federalne vlasti i zajednički su nadležni za socijalnu politiku.

Odredbe iz Konvencije o pravima djeteta uzete su u obzir prilikom izrade zakonske regulative iz pomenute oblasti.

145. Na teritoriji F Bosna i Hercegovina djeluju u svojstvu pravnog lica ustanove socijalne zaštite. Na području 10 kantona u sastavu F Bosna i Hercegovina postoji 79 lokalnih službi socijalne zaštite u kojima je zaposleno 622 radnika. Ukupan broj radnika zaposlenih u 6 ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, iznosi 203 zaposlena. Pomenute ustanove djeluju na području Sarajeva (1), Tuzle (1), Zenice (2), Mostara (1) i Međugorje (1).

Ustanove za smještaj djece sa posebnim potrebama su: “Pazarić” i “Drin” Fojnica. Iste upošljavaju 197 lica.

146. Napominjemo, da je dodatak na djecu poseban oblik dječije zaštite, koji se dodjeljuje djeci u skladu sa zakonom. Isti pripada djeci do navršениh 15. godina starosti, a do navršениh 26 godina starosti, ako se ista nalaze u procesu redovnog obrazovanja i odgoja. Ističemo, da dodatak na djecu pripada i djeci nesposobnoj za život, pod uslovom da je nesposobnost nastupila do navršениh 15 godina starosti, odnosno do navršениh 26 godina starosti, ukoliko se radi o djetetu koje se nalazi na redovnom školovanju.

Dodatak na djecu se procentualno povećava djeci bez jednog ili oba roditelja, djeci ometanoj u fizičkom ili psihičkom razvoju i djeci oboljeloj od šećerne bolesti. Na području FBosna i Hercegovina tokom 1998. god. registrirano je 46.775 zahtjeva za odobrenje istog. Napominjemo da se jedino na području Kantona Sarajevo vrši isplata dječijeg dodatka i to u prosjeku po 16 KM za 22.526 djece, dok se u ostalih 9 kantona ovo pravo iz dječije zaštite ne ostvaruje zbog nedostatka sredstava u budžetima kantona.

147. Dječija zaštita u RS-u se ostvaruje kao sistem prava roditelja i djece, i posebno organizirane djelatnosti i aktivnosti ustanova, službi i Javnog fonda dječije zaštite.

Zakonom je utvrđeno pravo i odgovornost roditelja oko podizanja i vaspitanja djece kao i posebna odgovornost države za stvaranje takvih uslova života djece koji omogućavaju njihov pravilan psihofizički razvoj.

Imajući u vidu naprijed navedene činjenice možemo zaključiti da je dječija zaštita djelatnost od posebnog društvenog interesa.

148. Prava iz dječije zaštite pripadaju djeci i roditeljima, ista nisu prenosiva, čime se postiže ostvarivanje svrhe postojanja navedenih prava. Pomenuta prava imaju socijalno-zaštitni karakter i namijenjena su, prvenstveno, porodicama koje imaju nepovoljne uslove života kao i djeci sa posebnim potrebama.

Nepovoljna ekonomska situacija na području Bosna i Hercegovina uvjetovala je nepostojanje realne društvene mogućnosti, da se navedena prava realiziraju i time obezbijedi socijalna zaštita i rehabilitacija pomenutih kategorija djece.

149. Uočen je problem nemogućnosti nastavka socijalne zaštite i pomoći djeci koja završavaju osnovno ili srednje obrazovanje, a nemaju uvjete i mogućnost nastavka školovanja ili zaposlenja, kao i djeci s problemima u razvoju koja su bila smještena u određenu ustanovu za vrijeme trajanja školovanja, s obzirom da takve kategorije djece (djeca siročad koja su bila smještena u ustanove za zbrinjavanje) vrlo lahko postaju sudionici maloljetničke delikvencije.

150. Na teritoriji RS-a organizirani su Centri za socijalni rad i službe socijalne zaštite za pružanje pomoći djeci bez roditeljskog staranja, smještaj istih u domove za nezbrinutu djecu, pronalaženje hraniteljske porodice, staratelja i usvojitelja. U 4 doma smješteno je 219 djece kojima se nastoji pružiti optimalna briga i zaštita. Smještaj u okvire druge porodice obezbijeđen je za 580-tero djece. Različiti oblici brige i zaštite djece organizirani su kroz obdaništa, dnevne centre i sekcijnska djelovanja.

U RS djeluje 40 centara za socijalni rad i 19 službi socijalne i preventivne zaštite. U njima se, uz redovne aktivnosti, obavljaju i poslovi savjetodavnog rada sa porodicama u vezi sa brigom i zaštitom djece. Obim navedenih aktivnosti je povećan zbog opadanja ekonomske moći porodice, sužavanja izvora prihoda i nemogućnosti zaposlenja, kao i postraumatskog stresa. Tokom ratnih i poratnih godina pomenute ustanove su se finansirale isključivo od humanitarne pomoći. Sada je situacija bitno drugačija, jer je došlo do prekida humanitarne pomoći, a lokalne zajednice ne mogu u cijelosti izvršavati svoje obaveze prema navedenim ustanovama. U RS-u djeluje 80 predškolskih ustanova sa 6.000 djece. Zakonom o dječijoj zaštiti RS-a utvrđena su prava na naknadu troškova predškolske ustanove za 3. i 4. dijete (napominjemo da se isto realizira samo u općinama sa negativnom stopom prirodnog nataliteta).

Pomoć humanitarnih programa međunarodnih organizacija i institucija trebalo bi prioritarno da se vrši i kod onih programa koji omogućavaju jačanje mogućnosti djece i porodica da brinu o svojoj sigurnosti i budućnosti.

ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENE USLUGE (član 24.)

151. Načela zdravstvene zaštite su: sveobuhvatnost, kontinuiranost, dostupnost. Zdravstvenu zaštitu pružaju zdravstveni radnici i saradnici praćenjem dostignuća u razvoju medicinskih znanosti. Zdravstvena djelatnost se organizira i provodi kao: primarna, specijalističko – konsultativna i bolničko zdravstvena zaštita.

152. U primarnu zdravstvenu zaštitu ubrajamo posjete porodičnog liječnika, pomoć ukazanu od strane liječnika opšte medicine, doktora stomatologije, specijaliste ginekologa i specijaliste pedijatra kao i specijaliste opće medicine i medicine rada. Također, neophodno je spomenuti učešće psihologa, logopeda i socijalnih radnika u ostvarivanju ciljeva primarne zdravstvene zaštite.

153. Mjere zdravstvene zaštite obuhvataju sljedeće komponente: mjere zdravstvene zaštite djece predškolskog uzrasta, brigu o njihovom zdravstvenom stanju i unapređenju zdravlja, te podizanje psihofizičkih sposobnosti istih, mjere prevencije prirodne ishrane dojenčeta – dojenje, briga o zdravstvenoj zaštiti žene za vrijeme trudnoće, porođaja i nakon porođaja, mjere zdravstvene zaštite i staranje o unapređenju zdravlja učenika, studenata, mladeži – sportaša i ocjene njihove sposobnosti za školovanje i rad i mjere zdravstvene zaštite osoba sa smetnjama u razvoju.

154. Zdravstveno osiguranje se prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju provodi kao obavezno, prošireno i dobrovoljno zdravstveno osiguranje.

Na području F Bosna i Hercegovina, obavezno zdravstveno osiguranje, temelji se na načelima uzajamnosti i solidarnosti u okviru kantona ili u okviru dva ili više kantona. Isto obuhvata zdravstvenu zaštitu i naknadu putnih troškova u vezi sa korišćenjem navedene zaštite. Kao članovi porodice osiguranika osiguravaju se djeca rođena u braku, kao i djeca rođena van braka, usvojena djeca i pastorčad do 15 godina života, odnosno do 26 godine, ako su ista na redovnom školovanju.

155. Djeca osiguranika, koja su zbog bolesti ili povrede prekinula redovno školovanje, imaju pravo na zdravstveno osiguranje i za vrijeme trajanja bolesti, odnosno ozljede. U navedenom slučaju, kao i u slučaju prekida školovanja zbog odsluženja vojnog roka, produžava se korišćenje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja za vrijeme nastavka redovnog školovanja za onoliko vremena, koliko je trajao prekid redovnog školovanja.

156. U slučaju da dijete osiguranika postane trajno nesposobno za rad prije navršene 15. godine života, isto ima pravo na zdravstveno osiguranje tokom trajanja te nesposobnosti. Djeca bez oba roditelja ostvaruju pravo na zdravstveno osiguranje, ako ih je osiguranik uzeo na izdržavanje. Isto pravo ostvaruju i djeca uzeta na izdržavanje koja imaju jednog ili oba roditelja, ako se roditelji istih zbog svog zdravstvenog stanja ili drugih razloga ne mogu brinuti o njihovom izdržavanju.

157. Dijete sa navršениh 15 godina starosti, koje nije ili jeste završilo osnovno školovanje, a nije zasnovalo radni odnos, dobija status osiguranika, ako se u roku od 30 dana od dana navršениh 15 godina života prijavi Zavodu za zapošljavanje. Učenici srednjih škola i viših i visokih škola, koji nisu zdravstveno osigurani, kao članovi obitelji osiguranika, imaju pravo na zdravstvenu zaštitu u istom obimu kao i članovi porodice osiguranika. Za uplate doprinosa za ovu kategoriju odgovorno je nadležno tijelo kantona.

158. Između ostalih prava, osiguranici u sklopu zdravstvenog osiguranja, imaju pravo na naknadu plaće za vrijeme bolovanja, ista ne može biti manja od 80% od osnovice za naknade, a isplaćuje se na teret sredstava kantonalnog zavoda osiguranja.

159. Najbolji pokazatelji ocjene zdravstvenog stanja i zdravstvene brige o djeci su: mortalitet dojenčadi, mortalitet djece do 14 godina i mortalitet dojenčadi i djece. U ime maloljetne trudnice zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj, odnosno staratelj ukoliko ista nema navršenih 16 godina starosti i ne ostvaruje sredstva za život po osnovu rada.

160. Prekid trudnoće, i pored zahtjeva roditelja, kod trudnice sa navršenih 14 godina starosti, ne može se izvršiti bez saglasnosti iste. Prekid trudnoće može se izvršiti, ako trudnica nije prešla 10 nedelja i pod uslovom, da isti neće neposredno ugroziti život i zdravlje trudnice. Po zahtjevu stranke za prekid trudnoće starije od 10 sedmica odlučuje Komisija zdravstvene ustanove u sastavu: dva ljekara i socijalni radnik. Komisija odobrava prekid trudnoće maloljetne trudnice iz sljedećih razloga: ako dalje održavanje gravidnog stanja može ugroziti život i zdravlje trudnice, ako se na temelju saznanja medicinske nauke može očekivati rođenje djeteta sa teškim tjelesnim ili psihofizičkim nedostacima; ako se radi o trudnoći koja je posljedica krivičnog djela silovanja i obljube nad maloljetnom osobom ili o trudnoći kao posljedici rodoskrnavljenja.

Prekid trudnoće starije od 20 nedelja ne može se odobriti ni u kom slučaju.

161. Dijelovi tijela radi presađivanja ne mogu se uzimati od maloljetne osobe, osim u slučaju, da je dio tijela umrle osobe, uzet radi presađivanja maloljetniku u svrhu liječenja, uz pristanak roditelja kao zakonskog zastupnika djeteta. Zakonom je decidno utvrđeno da pristanak može dati samo duševno zdrava, punoljetna osoba.

162. Prema Zakonu o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina F Bosna i Hercegovina, u cilju zaštite djeteta, zabranjeno je pušenje (jer od istog trpi kako aktivni tako i pasivni pušač) u odgojno-obrazovnim ustanovama, ustanovama za smještaj i boravak djece i studenata, te slastičarnama, mliječnim restoranima. Također, utvrđena je zabrana reklamiranja duhanskih prerađevina, te zabranjena prodaja istih, u objektima koji su od predškolskih i školskih objekata udaljeni 100 m, prodaja iz automatskih aparata, kao i prodaju cigareta osobama mlađim od 15 godina starosti.

163. Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koje ugrožavaju cijelu zemlju, predviđa organiziranje i provedbu mjera za sprječavanje i suzbijanje zaraznih oboljenja. U navedene mjere spadaju kako mjere općeg, tako i posebnog karaktera, kao što su: osiguranje higijenski pitke vode, ispravnosti životnih namirnica, sanitarno-tehničkih i higijenskih uslova za njihovu proizvodnju i promet, dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija, obavezna imunizacija, seroprofilaksa, memoprofilaksa i zdravstveno prosvječivanje stanovništva.

164. Pristup čistoj vodi za piće ostvaruje 98% stanovništva Bosna i Hercegovina uz neznatne razlike između ruralnog i urbanog dijela stanovništva, od čega 90% stanovništva živi u domaćinstvima sa sanitarnim čvorom (na pojedinim izoliranim područjima zabilježeni su slučajevi hepatitisa, dok nema evidentiranih slučajeva dječije paralize). Zabilježen je nizak stepen vakcinisanja protiv morbila i isti iznosi 25% do navršene godine dana starosti dječije populacije Bosna i Hercegovina. Ovaj procenat je vezan za različit standard (kalendar imunizacije) u odnosu na standard SZO (Svjetske zdravstvene organizacije).

165. Za djecu je obavezna imunizacija protiv tuberkuloze, difterije, tetanusa, velikog kašlja, dječije paralize, rubeole, zaušnjaka i malih boginja. Pomenuta imunizacija se provodi na osnovu Naredbe koja se utvrđuje za svaku kalendarsku godinu. Istom se utvrđuje program i način provođenja imunizacije kao i obaveze zdravstvenih ustanova u izvršavanju navedenog programa. 95% djece do 12

mjeseci starosti dobilo je BCG vakcinu, 93% DiTePer (difterija – tetanus - pertusisa) dobilo je prvu dozu iste do 12 mjeseci starosti, s tim da postotak primljene druge doze DiTePer vakcine opada na 91%, a treće doze iste na 88%. 93% djece do 12 mjeseci starosti primilo je OPV vakcinu, prvu dozu protiv dječije paralize, dok je 90% djece primilo drugu dozu, a 87% treću dozu navedene vakcine.

166. Među zaraznim bolestima čije sprječavanje i suzbijanje je od interesa za Bosna i Hercegovina jeste AIDS. U okviru Ministarstva zdravstva F Bosna i Hercegovina i RS postoje Koordinator UNAIKS Komitet za prevenciju HIV/AIDS-a. Važno je istaći da virus HIV-a ne predstavlja prioritetni problem za područje Bosna i Hercegovina (na prostoru F Bosna i Hercegovina za 1998. god. zabilježen je broj od 0,04 oboljelih na 100.000 stanovnika, odnosno 25 slučajeva oboljelih za područje RS-a). Smatra se da je isto uzrokovano kako tranzitom roba i ljudi kroz Bosna i Hercegovina, tako i ostvarivanjem sumnjivih seksualnih kontakata.

Također, u cilju zaštite zdravlja djeteta, zabranjen je rad sa izvorima jonizirajućeg zračenja licima mlađim od 18 godina starosti, trudnicama i majkama za vrijeme dojenja.

Napominjemo, da je izričito zabranjeno izdavanje otrova osobama mlađim od 18 godina.

Nedavno je ratificirano djelovanje UNAIDS-a, radne i tematske grupe na nivou Bosna i Hercegovina.

167. Od nagaznih mina, kao žrtve vojnog materijala, stradalo je ukupno 4371 osoba na osnovu pokazatelja koje je prezentovao ICRC- zaključno sa avgustom 2000. godine:

Period/godina	Broj žrtava	Mjesečni prosjek
1992-1995	3146	66
1996	626	52
1997	286	24
1998	149	12
1999	95	8
2000 (sa avgustom)	69	9
Ukupno	4371	

Broj žrtava po starosnim grupama u vrijeme nesreće (period 1996-avgust 2000.)

Godine	0-5 god.	6-10 god.	11-18 god.	19-25 god.	26-35 god.	36-45 god.	46-60 god.	Preko 60	nepoznato	Ukupno
Broj žrtava	12	43	213	162	238	203	198	90	66	1225

168. Važno je istaknuti djelovanje sljedećih organizacija u Bosni i Hercegovini: "BABY FRIENDLY HOSPITAL INITIATIVE" – Komitet za podršku i zaštitu dojenja oformljen 1997. god. Također, bitno je istaknuti, da se u Bosna i Hercegovina svake godine obilježava Svjetska Nedelja dojenja. Napominjemo, da je izvršena implementacija Međunarodnog kodeksa marketinga zamjena za majčino mlijeko. U RS-u djeluje program "Dojenje u Republici Srpskoj", "Škola za trudnice u Republici Srpskoj", kao i sljedeća tri programa: "Prevenција nutritivnih anemija kod djece od 0-6 godina života u Republici Srpskoj",

“Utvrđivanje stanja jedne profilakse gušavosti kod djece od 7-14 godina u Republici Srpskoj”.

169. Na teritoriji Bosna i Hercegovina, zabilježen je nedostatak željeza i joda kod djece, što je dovelo do pojave nutritivne anemije sa stopom povećanja sa 4% u 1991. na 6% u 1997. god. Svega 8% dječije populacije u Bosna i Hercegovina do 4 mjeseca starosti, isključivo doji. Deficit joda osim što prouzrokuje gušavost ometa i fizički i psihički razvoj djece. Prema Zakonu iz 1953. god. bila je obavezna jodizacija soli sa 5 mg na 1 kg soli. Trenutna jodizacija soli prema programu SZO i UNICEF-a iznosi 20-30 mg joda na 1 kg soli iz razloga što je u toku rata stanovništvo Bosna i Hercegovina upotrebljavalo nejodiranu so na pojedinim područjima kao što je Srebrenica.,

“Akutne respiratorne infekcije i akutni dijarejalni sindrom kod djece od 0-6 godina života u Republici Srpskoj”.

ŽIVOTNI STANDARD (član 27.)

170. Životni standard velikog broja djece ugrožen je zbog ogromnih ratnih posljedica i sporog oporavka privrede, visokog procenta nezaposlenih, smanjenog nacionalnog dohotka. Ograničeni finasijski resursi entiteta limitirajuće djeluju na provođenje akcija koje bi popravile životni standard djece i ostalih ranjivih socijalnih kategorija stanovništva.

171. Tokom postratnog perioda najviše je postignuto na zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja, obnavljanju i sanaciji škola kao i unapređenju zdravlja djece. Ipak, napominjemo da 99% žena u Bosna i Hercegovina prima prenatalne zdravstvene usluge od zdravstvenog personala, dok je u 100% slučajeva pružena zdravstvena pomoć prilikom poroda tokom 2000-te godine.

OBRAZOVANJE, ODMOR I KULTURNE AKTIVNOSTI(član 28.)

172. Jedno od temeljnih ustavnih načela modernog, demokratskog društva jeste, da svako dijete ima pravo na potpun i skladan razvoj njegovih sposobnosti.

U tom smislu, punu odgovornost snose roditelji, prije svega, a potom i društvena zajednica u cjelini. Roditelji su dužni odgajati, uzdržavati i školovati djecu, te slobodno i samostalno o tome odlučivati. Rast i razvoj u porodičnom okruženju jeste njegov primarni interes. Porodica je, stoga, pod osobnom zaštitom države i to je, također ustavna odredba. Da bi i dijete i porodica ostvarivali svoj interes i nesmetano vršili svoju ulogu, nezaobilazna je važnost ukupnog društvenog okruženja, koje bi trebalo biti podrška rečenom interesu.

SPECIFIČNOSTI BH OBRAZOVANJA

173. Pokušaj sačinjavanja jedinstvene, a stvarne slike stanja u bosanskohercegovačkom obrazovanju, vrijedan je koliko i prisutna nastojanja izgradnje ratom porušene i podijeljene zemlje u jedinstvenu, modernu i demokratsku državu Bosna i Hercegovina u skladu sa svjetskim standardima, principima i praksom savremenog društva.

U ilustriranju postojećeg stanja i njegovog razumijevanja, neophodno je imati na umu nekoliko činjenica. Bosna i Hercegovina, međunarodno je priznata država, nastala disolucijom bivše SFRJ. Posljedice rata u Bosna i Hercegovina, prisutne su još uvijek skoro u svim oblastima i porama društva, a vidna su i na polju obrazovanja.

Specifičnosti unutarnjeg uređenja imaju svoj neposredan odraz i u sistemu, ili bolje reći, sistemima obrazovanja.

174. Djeca i omladina Bosna i Hercegovina, koja je prije rata imala jedinstven sistem obrazovanja, danas se obrazuju prema "trodjelnom" obrascu, zavisno od toga na kojem području žive i kojem narodu pripadaju. Dakle, umjesto jednog, u Bosna i Hercegovina postoje tri sistema obrazovanja. Na prostoru FBosna i Hercegovina, gdje većinu stanovništva čine Bošnjaci, nastavljen je kontinuitet prijeratnog obrazovnog sistema, uz najnužnije izmjene i dopune. Tamo, gdje većinu predstavljaju Hrvati, radi se po nastavnom planu, programu i udžbenicima iz susjedne Republike Hrvatske, a prema odluci lokalnih vlasti. U BH entitetu RS preuzeti su i praksom prisutni nastavni obrasci i udžbenici Republike Srbije, uz dopunu programa.

Na prostoru FBosna i Hercegovina nadležnosti u oblasti obrazovanja prenesene su u kantonalne ingerencije. Kantoni su ovlaštene da ukinu i donesu nove zakone i obrazovne propise te u potpunosti utvrđuju i provode obrazovnu politiku. U RS obrazovanje je u nadležnosti entitetske vlade.

175. Ministarstva obrazovanja FBosna i Hercegovina i RS-a, sa predstavnicima Međunarodne zajednice pokrenula su inicijativu o izradi zajedničkih obrazovnih osnova za cijelu državu Bosna i Hercegovina, sa punim uvažavanjem nacionalnih, kulturnih i vjerskih specifičnosti svih konstitutivnih naroda Bosna i Hercegovina. U pitanju je jedna od obaveza proisteklih iz odredaba Dejtonskog mirovnog sporazuma koji još uvijek nije implementiran. Zajedničke osnove u obrazovanju još uvijek nemamo.

176. Odgojno-obrazovni sistem nalazi se, dakle, u tranzicionom procesu prelaska iz starog u novi sistem, koji će uvažiti nastale promjene i potrebe. Osnovne značajke promjena u obrazovnom sistemu ogledaju se u njegovoj decentralizaciji, donošenju i primjeni novih zakona za sve nivoe obrazovanja, zakonskom regulisanju mogućnosti osnivanja i rada privatnih škola, pitanja vjeronauke, izgradnji sistema finansiranja obrazovanja, izradi odgovarajućih nastavnih planova i programa, štampanju novih udžbenika, edukacija nastavnog kadra itd.

177. Raniji obrazovni sistem nosio je ideološki teret u kojem su specifičnosti pojedinih bh konstitutivnih naroda bile neadekvatno zastupljene, naročito na planu tzv. nacionalne grupe predmeta: historija, književnost, geografija, umjetnost.

U obrazovanju kao i prisutnoj jezičkoj praksi u upotrebi su tri službena jezika: bosanski, srpski, hrvatski. Standardni književni jezik u Bosna i Hercegovina u prijeratnom periodu imenovan je kao srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik koji je praksom i gramatičko – pravopisnom regulativom uvažavao dvije jezičke varijante: istočnu i zapadnu.

178. Demokratski procesi u Bosna i Hercegovina "dotakli su" i sferu jezičkih pitanja, te otvorili zahtjeve za novim formuliranjem bh jezičke prakse i tradicije, zasnovane prije svega, na uvažavanju nacionalnih i kulturnih posebnosti pojedinih bh naroda.

PREDŠKOLSKI ODGOJ

179. Predškolski odgoj ima veliki značaj, kako u obrazovnom tako i socijalnom smislu. Osim što stvara pretpostavke i osnove pripremanja djeteta za uključivanje u redovni proces školovanja, ovaj vid odgoja ima značajnu ulogu pomoći zaposlenim majkama. Međutim, u Bosna i Hercegovina predškolski odgoj je još

uvijek na nižem stupnju razvoja i odvija se u malom broju ustanova, pa je vidna potreba njihovog povećanja. Jedan dio predškolskih ustanova uništen je ili devastiran u toku rata.

180. Međunarodne humanitarne organizacije pružaju značajnu pomoć u njihovoj sanaciji, opremanju i pružanju pomoći odgajateljskim djelatnicima na usvajanju savremenih metoda rada sa djecom. Prema dostupnim podacima 1996. u F Bosna i Hercegovina bilo je 67 predškolskih ustanova sa 6.184 djece i 744 odgajatelja, a u RS je aktivno 40 obdaništa (vrtića).

181. Djeca ometena u fizičkom i psihičkom razvoju obrazuju se u specijalnim školama i zavodima, sa posebnom brigom i pažnjom društva, a prema postojećem zakonu. U toku rata, u F Bosna i Hercegovina osnovan je Defektološki fakultet za obrazovanje potrebnog nastavnog kadra. Postoje problemi finansiranja ovih škola zbog obuhvata djece iz cijele Bosna i Hercegovina.

OSNOVNO ŠKOLOVANJE

182. Za svu djecu ovaj vid obrazovanja je obavezan, besplatan i pod jednakim uvjetima dostupan svima.

Najveći broj osnovnih škola u Bosna i Hercegovina jeste u državnoj svojini. Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma u Bosna i Hercegovina počinje i otvaranje nekolicine privatnih osnovnih škola. No, takav vid osnovnih škola još uvijek je u početnom stadiju razvoja te dostupan samo određenim socijalnim kategorijama društva.

183. Temeljno osnovno obrazovanje odvija se u osnovnoj školi, specijalnoj osnovnoj školi za djecu sa smetnjama u razvoju, te posebnim školama namijenjenim dopunskom obrazovanju odraslih (naročito prisutne na ovom području u prijeratnom periodu).

184. Osnovno obrazovanje traje osam godina (4+4). Paralelno sa ovim vidom obrazovanja moguće je sticati i osnovno umjetničko obrazovanje – muzičko i baletsko. Nastavu od I–IV razreda osnovne škole izvode učitelji sa završenim pedagoškim akademijama ili učiteljskim fakultetima. Učenici ovih razreda dnevno su opterećeni sa po četiri časa, odnosno 20 časova sedmično. U razredima od V do VIII nastavu izvode nastavnici ili profesori za pojedine nastavne predmete sa završenom pedagoškom akademijom ili fakultetom nastavničkog smjera. Učenici koji pohađaju ove razrede, dnevno su opterećeni sa po 5 ili više časova odnosno 25i više časova nedeljno. Ukupan fond nastave u svim razredima može se uvećati za najviše pet časova sedmično u ostalim odgojno – vaspitnim aktivnostima. Plan i program obrazovanja ostvaruje se u toku 36 sedmica, a za učenike VIII razreda u toku 34 sedmice. Odgojno – obrazovni rad organiziran je u 2 polugodišta, sa dva školska raspusta (zimski i ljetni). Prema postojećim standardima, odjeljenje istog razreda ima do 30 ili izuzetno do 34 učenika. Postoje, također, kombinovana odjeljenja – sastavljena od dva razreda – koja mogu imati 15 učenika.

185. Nastavni plan i program odvija se na tri službena jezika u Bosna i Hercegovina: bosanski, srpski, hrvatski. Službena pisma su latinica i cirilica.

Škola može organizovati odgojno – obrazovni rad u posebnom obliku za učenike koji se nalaze na dužem kućnom ili bolničkom liječenju, te stoga nisu u mogućnosti biti uključeni u redovni nastavni proces.

186. Prema raspoloživim podacima, na području Bosna i Hercegovina postoji 1.147 osnovnih škola. 1997. na prostoru bh entiteta Federacija Bosna i Hercegovina osnovnu školu je pohađalo 266.918 učenika, a nastavu izvodilo 12.382 nastavnika. U tom dijelu ne postoje podaci o broju djece koja nisu obuhvaćena osnovnim obrazovanjem. U entitetu RS 196 registrovanih škola u školskoj 1998/99 nastavu je pohađalo 128.422 učenika, te osnovnu školu završilo 98,9% učenika.

SREDNJE OBRAZOVANJE

187. Srednje obrazovanje – dio je ukupnog sistema odgoja i obrazovanja i dostupno je svim učenicima sa završenom osnovnom školom, pod jednakim uvjetima.

Za učenike sa smetnjama u razvoju organizira se specijalno školovanje.

U srednjem obrazovanju, u odnosu na predratni period, desile su se promjene, koje se ogledaju u tome što umjesto ranijeg, tzv. usmjerenog obrazovanja, postoji više grupacija i vrsta srednjih škola (gimnazije, tehničke, stručne, umjetničke, pedagoške, vjerske).

188. Osnivač srednje škole sada može biti, osim općine i grada, privatno, pravno ili fizičko lice iz Bosna i Hercegovina ili inozemstva, kao i vjerske zajednice (Bošnjačka gimnazija, Katolički školski centar, Turski Koledž, Danska tehnička škola). Odobrenje za osnivanje ovakvih škola daju nadležna ministarstva na entitetskom nivou.

Prema statističkim podacima iz 1997. u F Bosna i Hercegovina je bilo 184 srednje škole sa 128.422 učenika. U entitetu RS evidentirano je 88 srednjoškolskih ustanova, u kojima je nastavu školske 1998/99 godine pohađalo 54.215 učenika.

Kad je u pitanju profil obrazovanja u postojećim vrstama škola raspon se kreće od općeg obrazovanja koji se stječe u gimnazijama do stručnog osposobljavanja za rad. Specijalističko obrazovanje za rad traje jednu godinu nakon srednjeg obrazovanja koje traje 4 odnosno 3 godine, zavisno od vrste škole. Umjetnička škola traje 4 godine i daje srednje obrazovanje za rad ili dalje školovanje. Isti je slučaj sa vjerskom školom.

189. Više i visoko obrazovanje ostvaruje se na višim školama, fakultetima i umjetničkim akademijama prema aktuelnom planu upisa. Ovaj plan sačinjavaju Univerziteti uz saglasnost kantonalnih vlada u F Bosna i Hercegovina, a u RS plan upisa određuje Vlada RS na prijedlog Ministarstva prosvjete.

190. Učenički i studentski standard sastavni je dio oblasti u koje spada i obrazovanje. U tom smislu, izdvajaju se sredstva za stipendije, kreditiranje učenika i studenata, subvencioniranje njihovog smještaja u domove i ishranu u restoranima, novčane povlastice za prijevoz, sufinansiranje izdavanja udžbenika i sl., sa ciljem poboljšanja materijalnog položaja korisnika. Međutim, naznačene mjere prisutne u praksi nedostatne su i još uvijek ne obezbjeđuju jednakost i postizanje kvaliteta u obrazovanju. Za materijalni položaj učeničke i studentske populacije samo je jedna od posljedica postojeće ekonomske situacije u Bosna i Hercegovina i aktuelnih političkih prilika.

191. Također, evidentiran je i manjak stručnih nastavničkih kadrova. U polnoj strukturi nastavnika kadra, na svim nivoima obrazovanja, nisu zabilježeni slučajevi diskriminacije, tako da žene-nastavnici čak dominiraju, posebno u osnovnom i srednjem obrazovanju.

Istraživanja pokazuju da se smanjuju društveni izdaci za obrazovanje, te se glavni teret školovanja sve više prenosi na porodicu. Bh porodica je na rubu egzistencijalnog preživljavanja. Postojeća situacija većini mladih ne otvara perspektive budućnosti i prosperiteta. Stoga, odlazak sve većeg broja mladih ljudi iz zemlje, veoma je ozbiljan problem Bosna i Hercegovina u cjelini.

NAJČEŠĆI PRIMJERI KRŠENJA DJEČJIH PRAVA U OBLASTI OBRAZOVANJA

192. Veliki broj djece, đaka izbjeglica, ne može da se vrati iz inostranstva, kao i raseljena djeca na teritoriji Bosna i Hercegovina, u svoje prijeratne kuće i škole. Čine se određeni napori nadležnih organa vlasti i škola, da se pomogne djeci – povratnicima u što lakšem i bezbolnijem uključivanju u nastavni proces i normalan život.

193. Značajnom broju djece ograničen je radijus kretanja, te im je ugrožen život i zdravlje na brojnim nedeminiranim područjima. Prema određenim procjenama, u Bosna i Hercegovina postoji oko milion instaliranih mina, čiji je vijek djelovanja 50 godina. Podaci Međunarodnog crvenog križa govore da mjesečno nastrada 50 bh djece. Najviše posijanih mina nalazi se oko Sarajeva, Tuzle, Banja Luke, Zenice, Mostara, Doboja, Brčkog itd... Iako se vrše aktivnosti na uklanjanju mina, rezultati su još uvijek nezadovoljavajući. Čišćenje mina ide sporo i opasnosti su prisutne na brojnim mjestima. Međunarodne humanitarne organizacije, posebno UNICEF i ICRC, zajedno sa školama radi na edukaciji djece o opasnostima mina. Pa ipak, česte su vijesti o njihovom stradanju sa poražavajućim epilogima.

194. Odgojna zapuštenost jednog broja djece, pojave zanemarivanja i nedovoljne brige roditelja, fizičko kažnjavanje djece, nezaposlenost velikog broja roditelja, krupni socijalni problemi mnogih porodica, utiču na odnose u porodici i porodični ambijent u kojem dijete odrasta.

195. Jedan broj djece, naročito izbjeglica, nije uključen u vaspitno – odgojni proces, pa je sve prisutnija opasnost od povećanja broja nepismenih u Bosna i Hercegovina naročito među mladima. Uzroci su različiti: porušenost – nepostojanje škola, velika udaljenost škole od mjesta stanovanja, težak materijalni položaj, konzervativizam pojedinih roditelja u pogledu školovanja ženske djece, rana udaja, angažovanje u kućnim poslovima i sl.

196. Položaj djece pripadnika nacionalnih manjina, (izvođenje nastave na maternjem jeziku, zastupljenost u nastavnim planovima i programima) sadržajima koji uvažavaju specifičnosti svih naroda, kultura i religija ovog podneblja, krupni su problemi za koje se traže najbolja rješenja i koji su u neposrednoj vezi sa općom političkom situacijom u Bosna i Hercegovina.

S tim u vezi, Vijeće ministara Bosna i Hercegovina aktueliziralo je potrebu donošenja državnog zakona o nacionalnim manjinama, čija je izrada upravo u toku i koji će biti osnova za poboljšanje položaja ove grupe stanovništva.

197. Materijalni položaj obrazovanja je težak zbog težine ratnih posljedica i sporog oporavka privrede. Plaće prosvjetnih radnika su niske i neredovne. Školama nedostaje inventar, učila i finansijska sredstva za troškove režija. Zbog dugogodišnje depresivnosti položaja obrazovanja došlo je do negativne selekcije nastavničkog kadra. To predstavlja ograničavajući faktor veće motivisanosti prosvjetnih radnika za kvalitetniji rad u školama.

198. Sistem obrazovanja nastavnika ostvaruje se putem nastavničkih škola i fakulteta, a za stručne i tehničke škole na drugim fakultetima. Zbog manjkai učiteljskog kadra u FBosna i Hercegovina, obnovljen je rad učiteljskih škola. Stručni tim Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, zajedno sa profesorima Pitsburškog univerziteta (SAD) izradili su studiju pod nazivom "Strateško planiranje obnove obrazovanja nastavnog kadra u Bosna i Hercegovina". Organiziraju se seminari za nastavnike, na kojima se vrši upoznavanje učesnika sa savremenim metodima učenja i prenošenja znanja, te obrazovanja o demokraciji i pravima djeteta prema Konvenciji o pravima djeteta OUN i drugo.

199. Bez obzira na teškoće kroz koje prolazi bh društvo u postratnom periodu, kvalitet obrazovanja mladih u Bosni i Hercegovini nije upitan, pogotovu uzmu li se u obzir konkretni rezultati koje postižu naši učenici i studenti na domaćim i svjetskim takmičenjima, i ne zaostaje mnogo za drugim zemljama, bez obzira na ogromne tehnološke i ekonomske prednosti. Problem Bosne i Hercegovine nije deficit stručnih kadrova, nego nesnalaženju i nemogućnostima njihovog korišćenja. Osjećajući se nepotrebnima svojoj zemlji, veliki broj obrazovanih mladih ljudi svoju budućnost odlučuju tražiti izvan njezinih granica.

CILJEVI OBRAZOVANJA (član 29.)

200. U postojećim zakonima o osnovnoj i srednjoj školi, te predškolskim ustanovama, ciljevi odgoja i obrazovanja jesu definisani, ali ne u dovoljnoj mjeri, posebno kad su u pitanju poštivanja ljudskih prava i sloboda, prava i dužnosti djece, učenje o izgradnji demokratskog društva. Također, u ovim zakonima nisu ugrađeni univerzalni ciljevi odgoja i obrazovanja koje sadržava Povelja UN, Konvencija o pravima djeteta i drugi međunarodni pravni dokumenti u kojima stoji da djecu treba odgajati i obrazovati za odgovoran život u slobodnom društvu zasnovanom na principima mira, međusobnog razumijevanja, tolerancije, jednakosti spolova, prijateljstva među ljudima, te etničkim, vjerskim i nacionalnim zajednicama. Ove principe trebalo bi da uvažavaju novi zakoni.

201. Nastavni planovi i programi svih nivoa obrazovanja, obuhvataju opće civilizacijske vrijednosti i dostignuća primjerena uzrastu djeteta, te njima utvrđuju ciljevi i zadaci, sadržaj, obim i oblici odgojno – obrazovnog rada.

SLOBODNO VRIJEME, REKREACIJA I KULTURNE AKTIVNOSTI (Član 31.)

202. Zakon o dječijoj zaštiti detaljnije određuje prava djece. Država je obavezna u stvaranju uslova života koji omogućavaju pravilan psihofizički razvoj djeteta. Suština društvene brige o djeci, pored odgojne djelatnosti, obrazovanja i preventivne zdravstvene zaštite, jeste u stvaranju pretpostavki za adekvatan odmor i rekreaciju, kulturne, sportske i stvaralačke aktivnosti djece. Regresiranje dijela troškova boravka djece u predškolskim ustanovama, obaveza je lokalne zajednice. Zakonom se preciziraju i uvjeti ostvarenja prava djece na odmor i rekreaciju u odmaralištima, čiji se troškovi regresiraju u zavisnosti od materijalnog položaja porodice.

203. U osnovnim i srednjim školama organiziraju se slobodne aktivnosti učenika radi razvijanja i produbljivanja njihovih stvaralačkih sposobnosti, sticanjem pozitivnih navika i vještina. Slobodne učeničke aktivnosti ostvaruju se putem

društava, sekcija, klubova, družina, grupa, učeničkih zadruga i drugih oblika, na principu fakultativnosti, te dobrovoljnosti učenika. Veliki broj škola ima dječiji hor, likovnu, muzičku, folklornu sekciju, dramsku družinu, sportska društva i dr. U sklopu vanškolskih aktivnosti organizuju se smotre učeničkog stvaralaštva i takmičenja iz navedenih oblasti.

Također, postoje škole sa uspješno aktivnim sekcijama/debatnim klubovima, gdje učenici savladavaju vještinu komuniciranja, razrješenja sukoba i donošenja odluka.

Dio takvih aktivnosti dostupan je širem auditorijumu zahvaljujući posebnim televizijskim emisijama u kojima je moguće pratiti učeničke debate, koje su takmičarskog karaktera i okupljaju škole i učenike iz raznih krajeva Bosna i Hercegovina.

Kad je u pitanje edukacija iz oblasti ljudskih prava, uključujući i prava djeteta i njezina zastupljenost u nastavnim planovima, moguće je govoriti o parcijalnim pristupima.

Još uvijek ne postoje zasebni nastavni predmeti i programi koji bi tretirali oblast ljudskih prava.

Slična je situacija i kad je u pitanju seksualni odgoj, koji je u školama zastupljen samo kroz određene predmete (biologija).

Zdravstvene usluge i savjeti djelimično su dostupni učeničkoj i studentskoj populaciji što je u direktnoj vezi sa općim materijalnim i socijalnim stanjem, kako u obrazovanju, tako i drugim oblastima društva.

U organiziranju slobodnog vremena djece, podsticanju dječijeg stvaralaštva i talenata, promociju prava djeteta, kulturnim, umjetničkim i sportskim aktivnostima, angažovano je više nevladinih domaćih i stranih humanitarnih organizacija, koje su dale veliki doprinos za djecu u ratu, kao što to čine i danas.

204. Zakon o dječijoj zaštiti detaljnije određuje prava djece. Država je obavezna u stvaranju uslova životu koji omogućavaju djetetu pravilan psihofizički razvoj.

Sušтина društvene brige o djeci, pored djelatnosti vaspitanja, obrazovanja i preventivne zdravstvene zaštite, naznačena je i "ishrana, odmor i rekreacija, kulturne, sportske i stvaralačke aktivnosti djece". Regresiranje dijela troškova boravka djece u predškolskim ustanovama obaveza je lokalne zajednice. Zakonom se preciziraju i uslovi ostvarenja prava djece na odmor i rekreaciju u odmaralištima. Troškovi boravka djece predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta regresiraju se u zavisnosti od materijalnog položaja porodice.

Predškolskim obrazovanjem obuhvaćen je veoma mali broj djece uzrasta od 3-6 godina (oko 5%), tako da se ovo pravo djeteta, pogotovo u manjim mjestima i seoskim područjima ne ostvaruje.²

² U 1997 i 98 godini Ministarstvo prosvjete i Republički pedagoški zavod Banja Luka u saradnji sa USAID-om i humanitarnom organizacijom SAVE THE CHILDREN razvila je alternativni program za djecu predškolskog uzrasta. 1997 godine program je implementiran u 122 grupe (oko 3000 djece), a '98. 105 grupa oko 2620 djece. Namjera je da se u kontekstu ostvarivanja Konvencije o pravima djeteta, obezbijedi samoodržanje igraoničkih grupa i realizacija ovog alternativnog programa.

Zakonom o neposrednoj dječijoj zaštiti, Zakonom o osnovnoj školi određeni su sportsko-rekreativni sadržaji dječijeg boravka koji se ostvaruje kroz organizovanje aktivnog odmora, rekreacije, klimatskog oporavka i nastave u prirodi. S obzirom na nedostatak materijalnih sredstava lokalnih zajednica i školskih institucija mnoga od ovih prava djeca ne koriste.

Programom rada osnovne škole planiraju se smotre stvaralaštva: likovno literarno, muzičko (horovi i orkestri). Organizuju se takmičenja i smotre od školskog do republičkog nivoa. Najbolje grupe i pojedinci se nagrađuju.

U sklopu vanškolskih aktivnosti provode se sportska takmičenja: košarka, mali fudbal, rukomet, šah – takođe od nivoa škole do republičkog takmičenja.

Učenici osnovnoškolskog uzrasta uključeni su u rad izviđačkih družina. Tako se realizuje program dječijih stvaralačkih kampova u kojima se ostvaruje potreba djece za odmorom i rekreacijom (Mlinska rijeka kod Čelinca).

Slično kao i u SR Jugoslaviji, u prvoj nedjelji oktobra organizuje se “Dječija nedjelja”. Tokom te nedjelje djeca učestvuju u kulturno-obrazovnom i rekreativnim manifestacijama). Tokom Dječije nedjelje, prikuplja se poseban iznos u različitim vidovima (prilikom slanja poštanskih pošiljki, od prodaje ulaznica pozorišnih, bioskopskih i drugih kulturno-sportskih manifestacija). Prihod prikupljen na ovaj način koristi se za razvijanje ove manifestacije i finansiranje humanitarnih akcija za pomoć djeci.

Posebnim zakonom reguliše se pravo djece i omladine (do 25 godina) na regresirano korištenje putničkog saobraćaja. Grupe od najmanje 15 djece plaćaju od 20-30% od redovne cijene u ostvarenju školskih i naučnih ekskurzija, programa iz oblasti zdravstvene zaštite, odmora i rekreacije – unapređenje amaterskog sporta i sportske rekreacije u okviru organizacija za fizičku i tehničku kulturu. Sredstva se regresiraju iz budžeta Republike.

U cilju aktivnog angažovanja djece u likovnom stvaralaštvu i popularizovanju Konvencije o pravima djeteta, realizovan je likovni konkurs posvećen pravima djeteta. Na konkursu je učestvovalo nekoliko hiljada učenika uzrasta 7-15 godina.

U školama, kampovima i za vrijeme rekreativne nastave, organizuju se stvaralačke radionice koje koordiniraju stručnjaci za rad sa djecom. One su dobrovoljne i veoma su kreativne i podsticajne za djecu.

Već četiri godine u organizaciji Republičkog pedagoškog zavoda u maju se organizuje festival dječije pjesme, te smotra folklora, horova i orkestara osnovnih i srednjih škola.

U situaciji izražene ekonomske krize mora se istaći činjenica da se nailazi na teškoće u potpunoj primjeni člana 31 Konvencije o pravima djeteta. Programi školskih ustanova, aktivnosti djece i njihovih organizacija potvrđuju nastojanja da djeca što manje osjete posljedice rata i poratne krize, tako da njihova rekreacija, odmor i kulturna aktivnost i normalan razvoj budu što manje narušeni.

Smatramo potrebnim istaći i u ovom izvještaju na negativnu pojavu sa kojom su bila suočena djeca građana srpske nacionalnosti koji žive i rade u pojedinim evropskim zemljama. Odlukama vlada nekih zemalja ukinute su dotacije za

nastavu na maternjem jeziku, te se u smislu člana 8 Konvencije to može smatrati i ugrožavanjem identiteta djeteta. članom 8 Konvencije zemlje potpisnice obavezne su da djeci garantuju pravo na sopstvenu kulturu i identitet, jezik i nacionalne vrijednosti zemlje iz koje dijete potiče.

Škole u Republici Srpskoj rade u veoma složenim uslovima. Pred školu i sve one koje rade s djecom, pored obrazovnih zadataka potrebno je razvijati i takve aktivnosti u kojima će u prvom planu biti unutrašnji svijet djeteta. škola treba da bude mjesto relaksacije, opuštanja, mjesto gdje će uz učenje, druženje i igru što prije biti zaboravljene ili barem ublažene posljedice rata.

Djeca svijeta su nevina, ranjiva i zavisna. Ona su također radoznala, aktivna i puna nade. Njihovo vrijeme treba da bude ispunjeno radošću i mirom, igrom, učenjem i odrastanjem. Njihovu budućnost treba graditi u slozi i saradnji.

Ove riječi iz svjetske deklaracije UN-a o opstanku, zaštiti i razvoju djece, opominju i podsjećaju na sve greške koji odrasli čine prema djeci.

Republika Srpska je aktivan saradnik sa Visokim komeserijatom UNHCR-a, Međunarodnim komitetom crvenog krsta, Svjetskom zdravstvenom organizacijom, nevladinim humanitarnim organizacijama i prosvjetnim vlastima zemalja Evrope i svijeta.

205. U Federaciji BiH osnovnim i srednjim školama organiziraju se slobodne aktivnosti učenika radi razvijanja i produbljivanja njihovih stvaralačkih sposobnosti, sticanja pozitivnih navika i vještina. Slobodne aktivnosti učenika ostvaruju se putem društava, sekcija, klubova, družina, grupa, učeničkih zadruga i drugih oblika na principu dobrovoljnosti učenika. Veliki broj škola ima dječiji hor, likovnu sekciju, muzičku sekciju, dramsku družinu, folklor u duhu narodnih igara i nošnji, sportska društva i drugo.

U ostvarivanju *programa dječijeg stvaralaštva* pružile su pomoć slijedeće strane humanitarne organizacije: SOS KINDERDORF INTERNATIONAL, UMCOR, WAR CHILD, SOLIDARITES i druge, a domaće humanitarne organizacije: "NAŠA DJECA" Bosna i Hercegovina – izdate dvije dječije knjige, natječaji literarnih i likovnih radova, POZORIŠNA SCENA, pozorišne dječije predstave, dječiji radio - program, "PALČIĆI" – dječiji hor, "NAŠA DJECA" Tuzla – učešće na muzičkom takmičenju u Parizu, PRVA DJEČIJA AMBASADA – MEĐAŠI – djeca kreiraju i druge.

U ostvarivanju *programa kulturnih aktivnosti* djece pružile su pomoć sljedeće strane humanitarne organizacije: WAR CHILD – Muzički centar Pavaroti, C.R.A.C.H. – kulturna razmjena, OPEN SOCIETY INSTITUTE – podrška kulturnim društvima i kulturnim manifestacijama, EQUILIBRE – kulturni program u Sarajevu, LA NOTTE DELLA COMETA – kulturne aktivnosti, izdavanje knjiga, likovne izložbe, HILFE FÜR KINDER IN NOT – podrška kulturnim manifestacijama u Zenici, BRIDGE OF PEACE – podrška kulturnim aktivnostima, HUMAN RELIEF INTERNATIONAL – kulturni centar Breka, KUVAJTSKI GENERALNI KOMITET ZA POMOĆ – pomoć kulturnim, naučnim i vjerskim manifestacijama i druge, a od domaćih humanitarnih organizacija: FENIKS – predstave za djecu, HIGIA – slikovnice Osnovna škola "Osman Hadžić", MEDOKA – pokretno pozorište, LA BENEVOLENCIJA – kulturne aktivnosti za djecu i drugi.

U ostvarivanju programa *sportskih aktivnosti* za djecu pružile su sljedeće strane humanitarne organizacije: AMERICAN REFUGEE COMMITTEE – ARC – izgradnja 1.000 igrališta za djecu i rekonstrukcija fiskulturnih dvorana, SPROFONDO – osiguranje opreme za sportske klubove, SCHULER HELFEN LEBEN – osiguranje sportske opreme sportskim klubovima, organiziranje prvenstva grada u badmintonu, DELLA PARTE DEGLI ULTIMI – rekonstrukcija fiskulturnih dvorana, DIAKONISCHES WERK DER EVANGELISCHEN KIRCHE IN DEUTSCHLAND – rekonstrukcija dječijih igrališta, škola i ambulanti itd, a domaće humanitarne organizacije: ASOCIJACIJA STUDENATA FIZIČKE KULTURE, sportske aktivnosti, učešće na sportskim takmičenjima, DJELUJMO KROZ SPORT – M.H.S. – sanitetsko osiguranje sportskih takmičenja, ŠKOLA FUDBALA “BUBA MARA” itd.

Najznačajnije kulturno-umjetničke manifestacije djece u školama održavaju se za vrijeme državnih i vjerskih praznika, obilježavanja Međunarodnog dana djeteta i Dječije nedjelje i drugim prigodama.

206. U organiziranju slobodnog vremena djece, podsticanju dječijeg stvaralaštva i talenata, promociji prava djeteta, kulturnim, umjetničkim i sportskim aktivnostima, angažirano je više nevladinih domaćih i stranih humanitarnih organizacija koje su dale veliki doprinos za djecu u ratu, kao što to čine i danas.

U *organiziranju slobodnog vremena djece* pomogle su sljedeće strane humanitarne organizacije: UMCOR, ASSOCIACIA DIA, CATHOLIC RELIEF SERVICES, SAUDI HIGH COMMISSION RELIEF FOR Bosna i Hercegovina, AL HARAMAIN, CONVOY OF MERCY, MEDECINS SANS FRONTIERS - HOLLAND, MINISTRY RESOURCE NETWORK, PROFESIONALS INTERNATIONAL i druge, a od domaćih humanitarnih organizacija: “NAŠA DJECA” Bosna i Hercegovina – Zenica, Tuzla, Sarajevo, CENTAR ZA SAMOPOUZDANJE, FETH, BUDI MOJ PRIJATELJ, DJELUJMO KROZ SPORT i druge.

U *organiziranju ljetovanja za djecu* pomogli su: CONSORZIO ITALIANO DI SOLIDARIETA, 1000 ENFANTS, VOLKSHILFE OSTEREICH – NARODNA POMOĆ AUSTRIJE, PROMETEE, QATAR CHARITABLE SOCIETY, S.O.S. INJUSTICE INTERNATIONAL i druge, a od domaćih humanitarnih organizacija: “NAŠA DJECA Bosna i Hercegovina” – Tuzla, Sarajevo, Zenica, IKRE, OBRAZOVANJE GRADI Bosna i Hercegovina, FOND OTVORENO DRUŠTVO Bosna i Hercegovina i druge.

207. Uspostavljaju se veze i saradnja na planu obrazovanja i kulturnih aktivnosti naše zemlje i drugih država. Organiziraju se studijski boravci stručnjaka iz oblasti obrazovanja iz FBosna i Hercegovina u prijateljske zemlje i obratno u FBosna i Hercegovina dolaze stručnjaci iz drugih zemalja i prenose znanja i iskustva iz ove oblasti. Kulturne, umjetničke i sportske grupe i ekipe matematičara i fizičara idu na takmičenja, festivale i ljetovanja, čime se uspostavljaju prijateljski odnosi između naše djece, sa djecom drugih zemalja.

208. U promociji prava djeteta, koja su utvrđena u Konvenciji o pravima djeteta OUN i popularizaciji Konvencije, angažirane su putem organiziranja seminara, štampanja Konvencije i propagandnog materijala, osnivanjem i radom igraonica za djecu i drugo, sljedeće strane humanitarne organizacije: RED BARNET u saradnji sa SAVE THE CHILDREN (UK), SAVE THE CHILDREN (US) I RED BARNA ŠVEDSKE organizirao je seminar za nevladine organizacije u Neumu. RED

BARNET I SAVE THE CHILDREN (US) putem svojih igraonica za djecu rade na upoznavanju djece i roditelja sa Konvencijom o pravima djeteta OUN. Američka organizacija CIVITAS u saradnji sa -Federalnim ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta realizira projekt OSNOVI DEMOKRACIJE u osnovnim i srednjim školama koji je do sada obuhvatio oko 50.000 učenika i nastavnika.

Ured za socijalnu i dječiju zaštitu Federalnog ministarstva socijalne politike, raseljenih osoba i izbjeglica uz finansijsku podršku UNICEF-a – Ured za Bosna i Hercegovina izradio je plakate – postere “Konvencija o pravima djeteta UN” i “Djecu upoznajte svoja prava” u po 3.000 primjeraka svaki. Plakati su namijenjeni za djecu i odrasle (kulturne, socijalne, prosvjetne, pravosudne, zdravstvene i druge radnike). Na plakatima su sadržana 42 najvažnija člana Konvencije i bit će distribuirani za područje cijele Federacije Bosna i Hercegovina, na područje svih 10 kantona i to obdaništima, osnovnim i srednjim školama, ustanovama socijalne i dječije zaštite, ambulancama i dječijim klinikama, pravosudnim i policijskim organima, političkim strankama i organima vlasti.

Domaće humanitarne organizacije koje se bave promocijom, zaštitom i ostvarivanjem prava djeteta su sljedeće:”NAŠA DJECA” Bosna i Hercegovina – Sarajevo, Tuzla, Zenica svoj cjelokupan rad zasnivaju na Konvenciji o pravima djeteta. U okviru organizacije djeluje Centar za zaštitu prava djeteta. Izdali su popularne knjige za djecu pod naslovom “Početnica za učenje o dječijim pravima” i zbirku pjesama pod naslovom “U svijetu pravde dječije”. Održan je okrugli sto na temu “Ostvarivanje Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini”. U pet sjedišta kantona održani su seminari za prosvjetne radnike na temu Konvencija. U Zenici postavljena je pozorišna predstava pod naslovom “Ja imam svoja prava”. U Tuzli radi Forum prava djeteta.

SOROŠ – FOND OTVORENO DRUŠTVO Bosna i Hercegovina – u okviru programa civilno društvo podržali su Biro za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava, Srpsko građansko vijeće Bosna i Hercegovina, realiziraju programe – DJL “CIPOS” – traženje nestalih, prognanih, zaštita ljudskih prava, SOS telefon, Humanista škola, okrugli sto “Položaj žene u društvu” i “Aktuelna pitanja, problemi i perspektive porodice u Bosna i Hercegovina”, program etničke manjine, etnički konflikti, program etničke historije i kulture.

BUDI MOJ PRIJATELJ – u okviru projekta “PLAYGROUND” organiziran je kviz znanja o Konvenciji o pravima djeteta, takmičenje u organizaciji “CIVITAS”, što je prezentirano na medijima NTV 99, TV HAYAT, Radio “GLAS NADE”, “Večernje novine” Radio i TVBosna i Hercegovina i drugi.

PRVA DJEČIJA AMBASADA - MEĐAŠI –tokom rata i danas radi na realizaciji projekta: Djeca kreiraju, Povratak djece izbjeglica, Dječije selo na otoku Lastovo, Klub Olimpijade humanosti i drugi.

UNICEF – je krovna organizacija koja podržava rad nevladinih organizacija za djecu u Bosni i Hercegovini, naročito kada su u pitanju aktivnosti na promociji Konvencije o pravima djeteta OUN.

MJERE POSEBNE ZAŠTITE

209. Najranjivije kategorije djece u Bosna i Hercegovina su djeca izbjeglice- posebno djeca smještena u kolektivnim i prihvatnim centrima, djeca žrtve rata- ranjena djeca, djeca bez jednog ili oba roditelja, zlostavljana djeca.

DJECA IZBJEGLICE (član 22.)

209. U Bosni i Hercegovini došlo je do velikog pomjeranja stanovništva, što je imalo za posljedicu stvaranje ogromnog broja prognanog i raseljenog stanovništva. Smatra se da u Bosna i Hercegovina, od ukupnog broja raseljenih 250.000 čine djeca. U izvještajima entiteta Bosna i Hercegovina konstatuje se da su djeca izbjeglice, u granicama mogućnosti vlada, i uz pomoć međunarodne zajednice zbrinuta. Zdravstveno su zaštićeni i obezbijeđeno im je pravo na školovanje.

210. Uz pomoć međunarodnih humanitarnih organizacija i zavoda za zdravstvenu zaštitu pokrenuto je nekoliko programa i istraživanja, sa ciljem, da se pomogne djeci koja su najviše ugrožena. Ali još uvijek nije pokrenut ni jedan sveobuhvatan program, koji bi za rezultate imao značajno poboljšanje stanja djece u smislu povećane zaštite. Većina stanovništva Bosna i Hercegovina živi u teškim ekonomskim i socijalnim uvjetima bez posla, prihoda, lišeni svoje imovine – odnosno svog doma, što u pravilu ima najveće posljedice na porodici i na djecu.

211. Na prostoru Republike Srpske u statusu raseljenih lica prema popis iz 1996. godine pokazivao je da se na prostoru Republike Srpske nalazilo 97.126 djece, i to:

Uzrast (godina)	Broj djece
0-5	30.318
7-14	47.817
15-18	18.991
Ukupno	97.126

Ovom broju treba pridodati i broj djece koja u svojstvu izbjeglica žive u preko 100 zemalja svijeta i da taj broj varira u zavisnosti od implementacije imovinskih zakona u oba entiteta, a sadašnja je pretpostavka da u strukturi populacije u Republici Srpskoj, koju dajemo u šematskom prikazu, 20% čine djeca.

Uvažavajući sve specifičnosti pravnog statusa ove kategorije lica, posebnim zakonom – Zakonom o raseljenim licima, izbjeglicama i povratnicima u Republici Srpskoj ("Službeni glasnik RS", br 33/98), uređen je status, prava i dužnosti raseljenih lica, izbjeglica i povratnika u Republici Srpskoj, resocijalizaciji i povratka, organi i organizacije za provođenje zakona, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu tih lica u Republici Srpskoj. Odredbe ovog zakona su u cjelosti usaglašene sa međunarodnim kodeksima i konvencijama, a treba prije svega da obezbijede privremeni smještaj, prehranu, novčanu pomoć, pravo na socijalnu adaptaciju, pravo na obrazovanje i druga prava utvrđena Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1967. Godine, Aneksom 7. i međunarodnim dokumentima u prilogu Aneksa 4. I 6. Dejtonskog Mirovnog sporazuma. Posebno naglašavamo da će raseljena lica i povratnici podjednako uživati sva prava i slobode predviđene međunarodnim i domaćim zakonodavstvom kao i ostali građani Republike Srpske.

Sredstva za zbrinjavanje raseljenih lica, izbjeglica i povratnika obezbjeđuju se se u skladu sa mogućnostima iz budžeta Republike Srpske.

Sredstva za ostvarivanje prava raseljenih lica, izbjeglica i povratnika mogu se obezbijediti i od finansijske i druge pomoći zemalja domicila izbjeglica iz Bosna i

Hercegovina, od UNHCR-a i drugih relevantnih međunarodnih organizacija, donacija, kredita za ove namjene od međunarodnih finansijskih institucija i drugih izvora.

Sva djeca iz statusa izbjeglog i raseljenog stanovništva obuhvaćena su obaveznom školovanjem, pravom na materijalnu pomoć u zavisnosti od materijalne potrebe i mogućnosti budžeta Republike Srpske, te mogućnosti opština kao osnovnog nosioca društvene zaštite izbjeglica i raseljenih lica (Član 24).

Zdravstvena zaštita djece izbjeglica povratnika, raseljenih lica obezbjeđuje se u obimu i na način utvrđen Zakonom (Čl.10.tačka 12.) regulisano je da su obaveznom osiguranjem pokrivena i izbjegla i raseljena lica, ako nije osigurano po drugom osnovu (Član 53. istog Zakona obavezuje Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica na obavezu plaćanja doprinosa za lica iz člana 10., tačka 12. Zakona o zdravstvenom osiguranju).

Djeca u prihvatnim centrima

Posebnu težinu problema sa aspekta humanitarnog prava predstavlja problem brige za što brže raspuštanje prihvatnih centara u oba entiteta u kojima se nalazi, između ostalog, i veliki broj djece.

Slikovitije, u Republici Srpskoj trenutno u prihvatnim centrima ima 1.174. djece.

Uzrast (godina)	Broj djece
0-1	30
1-7	258
7-16	684
16-18	202
Ukupno	1.174

Narodna skupština Republike Srpske je donijela Program raspuštanja prihvatnih centara, a Vlada Republike Srpske utvrdila finansijsku konstrukciju i operative mjere provođenja Programa, no zbog neodgovarajućeg priliva sredstava, Program neće biti realizovan u zacrtanoj dinamici.

Život i rad djece u prihvatnim centrima je na dosta niskoj ljestvici standarda normalnog življenja, a to potkrepljujemo činjenicama:

- Najveći broj prihvatnih centara su objekti koji su prije rata služili kao škole, radničke barake, hoteli, bolnice, obdaništa, kasarne i nakon dužeg boravka i zbog neodgovarajuće mogućnosti održavanja, dovedeni su do nivoa neuslovnosti za stanovanje;
- Zbog nedostatka prostora, broj i struktura lica smještenih u prihvatnim centrima je neodgovarajuća, pa ne često, u prihvatnim centrima imamo pored djece i hronične bolesnike /vidi pregled hroničnih bolesnika po prihvatnim centrima/;
- I pored programa raspuštanja prihvatnih centara koje je usvojila Narodna Skupština, raspuštanje kolektivnih centara ide usporenim dinamikom, a razlozi su nedostatak sredstava.

Najveća koncentracija lica u prihvatnim centrima je na području Višegrada, gdje u 14 prihvatnih centara boravi 1.909 izbjeglih-raseljenih lica, a i u ostalim prihvatnim centrima broj lica je znatan /vidi tabelu/.

Prihvatni centri se finansiraju dijelom iz budžeta Republike Srpske, no treba naglasiti da bez međunarodnih donatora, prvenstveno UNHCR-a, zatim WFP-a, EKO-a, USAID-a, MKCK i ostalih, život u prihvatnim centrima se ne bi mogao ni zamisliti.

Mjesečni budžet za hranu iznosi 13,59 KM po osobi i to je minimalan iznos prosječne korpe namirnica neophodnih za svaku osobu. Posebna teškoća je ishrana za starije osobe, osobe narušenog zdravlja (dijabetičare, oboljele od stomačnih bolesti), odnosno za sva ona lica kojima je potrebna posebna ishrana. Kada su u pitanju djeca, onda se problem usložnjava, jer ni jedna kako međunarodna, tako ni organizacija sa prostora Republike Srpske, ne vrši distribuciju, tj. snadbijevanje hranom za ovu kategoriju lica /vidi iz pregleda starosnu strukturu djece u RS/.

Problematika ishrane lica smještenih u prihvatnim centrima dalje se usložnjava, jer ugovor za hranu i održavanje između UNHCR-a i ACF-a traje do marta 2000. godine i jedino je izvjesno da će CRS i USAID do kraja 2000. godine kontinuirano pomagati prihvatne centre, a koliko će ova i sredstva iz budžeta RS biti dovoljna, pokazaće vrijeme.

212. Broj djece i omladine raseljenih osoba koji privremeno boravi u Federaciji Bosne i Hercegovine je cca 200.000. Tu spadaju i djeca koja su prije rata živjela na teritoriji F Bosna i Hercegovina, a još uvijek nemaju mogućnost da se vrate u mjesta ranijeg prebivališta, kao i djeca koja su živjela u općinama na teritoriji Republike Srpske i mnoga još uvijek ne mogu da se vrate u svoje predratne domove.

Status izbjeglice daje im pravo na odgovarajući privremeni smještaj, prehranu, novčanu pomoć, pravo na socijalnu adaptaciju i psihološku podršku, zdravstvenu zaštitu, pravo na obrazovanje i podmirenje drugih nužnih životnih potreba.

Zbog situacije u Bosna i Hercegovina za vrijeme ratnog stanja, kao i nakon rata, bolji tretman u ovim pravima imaju djeca izbjeglice od djece raseljenih osoba. Prvenstveno, zbog materijalne osnove koja je veća u inozemstvu kao i zbog višeg stepena razvoja zakonodavstva u zemljama gostoprimstva.

Kada se govori o djeci izbjeglicama, sva su djeca obuhvaćena obaveznim školovanjem, a pomoć podrazumijeva nabavku pribora za školu, odjeće i obuće, bolje uvjete stanovanja, ishrane i drugih vidova pomoći.

Za djecu koja su raseljene osobe obim prava je ograničeniji i on zavisi od materijalnih pretpostavki koje ne variraju bitno u FBosna i Hercegovina od kantona do kantona. Nijedno dijete nije isključeno od prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i minimalnu materijalnu pomoć.

Veće potrebe koje su objektivne nisu uvjetovane zakonskim odredbama nego su uvjetovane materijalnim pretpostavkama i potrebnim sredstvima koja se osiguravaju u budžetima za ove namjene. Ova pitanja su regulirana postojećim Federalnim zakonom o raseljenim licima – prognanicima i izbjeglicama, a novi zakon koji je u postupku donošenja ovu oblast ne riješava bitno drukčije, tako što zadržava sva postojeća prava.

Potrebno je istaći da se djeci bez oba ili jednog roditelja redovno u okviru materijalnih mogućnosti osiguraju određena dodatna sredstva novčane pomoći iz namjenskih fondova u okviru posebnih programa mnogih domaćih i stranih humanitarnih organizacija.

DJECA U ORUŽANIM SUKOBIMA (Član 38.)

213. U Bosni i Hercegovini uvažene su obaveze koje je država prihvatila kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta OUN, a posebno njenog člana 38. Prema ovom zakonu nemoguće je regrutirati lica koja nisu navršila 15 godina života i uključiti ih u oružane sukobe kao pripadnike oružanih snaga.

Bosna i Hercegovina je potpisnica Opcinog protokola na Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima.

Prema Zakonu o odbrani FBosna i Hercegovina i RS, dopušten je prigovor savjesti vojnim obveznicima, da ne obavljaju neke vojničke dužnosti. Te su osobe dužne ispunjavati druge dužnosti civilne službe određene zakonom. Razlika je u tome što te osobe ne nose oružje i ne primjenjuju nikakvu silu protiv drugih.

214. Institut vojne obaveze je reguliran u Zakonu o odbrani Federacije Bosne i Hercegovine. Vojna obaveza se sastoji iz obaveze novačenja, služenja vojnog roka i služenja u pričuvnom sastavu. Obaveza novačenja nastaje početkom kalendarske godine u kojoj državljanin navršava 17 godina i traje do odlaska na služenje vojnog roka.

Novaćenje se provodi u kalendarskoj godini u kojoj novak navršava 18 godina.

Novak može na lični zahtjev biti unovačen u kalendarskoj godini u kojoj novak navršava 17 godina.

U slučajevima neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja članovi Predsjedništva Bosna i Hercegovina iz Federacije Bosna i Hercegovina mogu zapovijediti da se unovače i osobe koje su navršile 16 godina života.

U Zakonu o odbrani Federacije Bosna i Hercegovina u potpunosti su uvažene obaveze koje je država Bosna i Hercegovina prihvatila kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta OUN, a posebno njenog člana 38.

Prema ovom zakonu nemoguće je regrutirati lica koja nisu navršila 15 godina života i uključivati ih u oružane sukobe kao pripadnike oružanih snaga Federacije Bosna i Hercegovina.

215. U članu 81. Zakona o odbrani Federacije Bosna i Hercegovina dopušten je prigovor savjesti vojnim obveznicima koji poradi vjerskih i moralnih nazora nisu spremni sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u vojsci Federacije Bosna i Hercegovina. Te su osobe obavezne ispunjavati druge dužnosti civilne službe određene zakonom.

Obveznik civilne službe, za vrijeme službe, u pravilu ima iste obaveze kao i vojnik na služenju vojnog roka, osim što ne nosi oružje i ne primjenjuje nikakvu silu protiv drugih ljudi.

PRAVOSUĐE I MALOLJETNIČKI SUDOVI (Član 40.)

Pojam i značaj maloljetničke delinkvencije

Pojam maloljetničke delinkvencije uzeli smo u njegovom užem smislu, podrazumijevajući pod tim samo ona ponašanja maloljetnika koja se sastoje u kršenju krivično-pravnih odredaba, zanemarujući, pri tome, jer su manjeg značaja, djela maloljetnika koja imaju za posljedicu njihovu prekršajnu i drugu odgovornost. Iako krivična djela maloljetnika uglavnom nisu djela koja su praćena najtežim posljedicama, njihovo kriminalno ponašanje je od posebnog značaja. Razlog tome

je što se iz redova maloljetnih prestupnika kasnije najčešće regrutuju punoljetni izvršiocu krivičnih djela. Osim toga, kroz proučavanje obima, strukture i dinamike maloljetničke delinkvencije može se sagledati i uspješnost sprovođenja društvene brige o mladim uopšte, a posebno prema maloljetnim izvršiocima krivičnih djela s obzirom da su u pitanju mlade i još neformirane ličnosti.

216. Kriminalitet maloljetnih lica ima niz zajedničkih karakteristika sa kriminalitetom punoljetnih lica. Zbog mnogih specifičnosti, prije svega u kriminološko-sociološkom pogledu, izdvaja se u posebnu kategoriju i zahtijeva posebno tretiranje maloljetnika u kaznenom pravu. Da bi se izrekla kaznena sankcija maloljetniku, nužni su dodatni uslovi koji se odnose na poznavanje njegove ličnosti, duševne razvijenosti, psihičkih svojstava, ličnih okolnosti, zdravstvenog stanja, životne sredine i dr. Utvrđivanje činjenica, osnovna je aktivnost svih organa koji učestvuju u kaznenom postupku prema maloljetniku.

217. Na temelju odredbi kaznenih zakona, osobe mlađe od 14 godina, smatraju se djetetom i protiv njih se ne mogu primjenjivati kaznene sankcije. Kada se u postupku utvrdi, da maloljetnik u vrijeme izvršenja kaznenog djela, nije navršio 14 godina, kazneni postupak se obustavlja i o tome izvještava organ staratelja.

Prema maloljetnom počinitelju kaznenog djela mogu se izreći: disciplinske mjere (sudski ukor ili upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike), mjere pojačanog nadzora (od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, u drugoj porodici ili od strane nadležnog organa socijalne zaštite), zavodske mjere (upućivanje u vaspitnu ustanovu, vaspitno-popravni dom ili drugu ustanovu za osposobljavanje), kao i mjere zaštitnog nadzora uz uslovnu osudu (liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga, posjećivanje određenih zdravstvenih i drugih savjetovališta itd.).

218. Poteškoće oko izvršavanja odgojnih mjera, velike su u oba bh entiteta. To zbog toga, što još uvijek nisu stvoreni potrebni uslovi da se ove mjere mogu stručno i kvalitetno izvršavati u objektima koji su zbog rata u više slučajeva devastirani ili su služili za vojne i druge potrebe.

219. Na temelju odredaba KZ Federacije Bosna i Hercegovina osoba ispod 14 godina smatra se djetetom i protiv nje se ne mogu primjenjivati kaznene sankcije. Kada se u toku postupka utvrdi da malodobnik u vrijeme izvršenja kaznenog djela nije navršio 14 godina, kazneni postupak će se obustaviti i o tome izvijestiti organ starateljstva.

Prema malodobnom počinitelju kaznenog djela mogu se izreći:

- disciplinske mjere (sudski ukor ili upućivanje u disciplinski centar za malodobnike);
- mjere pojačanog nadzora (od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, u drugoj obitelji ili od strane nadležnog organa socijalne zaštite);
- zavodske mjere (upućivanje u odgojnu ustanovu, odgojno-popravni dom ili drugu ustanovu za osposobljavanje);
- kao i mjere zaštitnog nadzora izrečene uz uvjetnu osudu (liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, uzdržavanje od upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga, posjećivanje određenih zdravstvenih i drugih savjetovališta itd.)

Izuzetno se malodobnim počiniteljima kaznenih djela može izreći i kazna zatvora. Kazniti se može samo kazneno odgovoran stariji malodobnik koji je počinio kazneno djelo za koje je zakonom propisana kazna teža od pet godina zatvora, a

zbog teških posljedica djela i visokog stepena kaznene odgovornosti ne bi bilo opravdano izreći odgojnu mjeru.

220. Poseban sud za malodobnike ne postoji, ali u svim sudovima na području Federacije Bosne i Hercegovine postoje vijeća za malodobnike, a u prvostepenim sudovima suci za malodobnike (to su stalni suci tog suda kojima je povjerena ova dužnost).

Vijeće za malodobnike u prvostepenom postupku sastavljeno je od tri člana – suca za malodobnike i dvojice sudaca porotnika koji treba da budu iz reda profesora, učitelja, psihologa, odgojitelja i drugih osoba koja imaju iskustva u odgoju malodobnika, a u drugostepenom postupku od dvojice sudaca i tri suca porotnika.

Malodobniku se ne može suditi u odsustvu, a pri preduzimanju radnji kojima je prisutan malodobnik, organi koji učestvuju u postupku dužni su postupati obazrivo, vodeći računa o njegovoj duševnoj razvijenosti, osjetljivosti i ličnim svojstvima. Ukoliko je za utvrđivanje zdravstvenog stanja malodobnika, njegovih psihičkih svojstava, duševne razvijenosti ili sklonosti to potrebno, svoj sud daju liječnici, pedagozi, psihijatri, a ovakva ispitivanja mogu se izvršiti i u zdravstvenoj, odnosno drugoj ustanovi. Kada se sudi malodobniku, uvijek je isključena javnost.

Kazneni postupak prema malodobniku pokreće se za sva kaznena djela samo na zahtjev javnog tužitelja. O svakom pokretanju postupka obavještava se organ starateljstva.

Branitelj malodobnika može biti samo advokat i niko ne može biti oslobođen dužnosti svjedočenja o okolnostima potrebnim za ocjenu duševne razvijenosti, upoznavanje njegove osobe i prilika u kojima malodobnik živi.

Malodobnik se poziva preko roditelja, odnosno zakonskog zastupnika.

Bez dozvole suda ne smije se objaviti tok kaznenog postupka, niti odluka donesena u tom postupku.

221. Kaznu malodobničkog zatvora malodobnici izdržavaju u posebnim kazneno-popravnim domovima ili u posebnim odjeljenjima za malodobnike u kazneno-popravnim domovima u kojima mogu ostati do navršene 23. godine života. Ako do tada ne budu izdržali kaznu upućuju se u kazneno-popravni dom u kojem punoljetne osobe izdržavaju kaznu zatvora.

U kazneno-popravnom domu za malodobnike odnosno u kazneno-popravnom domu u kojem se nalazi posebno odjeljenje za malodobnike osnivaju se škole za osnovno obrazovanje odraslih i škola za srednje obrazovanje i odgajanje ili se u saradnji s drugim odgojno-obrazovnim organizacijama osigurava osnovno i srednje obrazovanje i odgajanje osuđenih malodobnih osoba. Ukoliko u kazneno-popravnom domu ne postoji određena vrsta škole, osuđene malodobne osobe mogu izuzetno pod nadzorom odgojitelja zbog završetka započetog školovanja, pohađati takvu školu izvan doma.

Osuđenim malodobnicima osigurava se u kazneno-popravnom domu bavljenje fizičkom kulturom. Istim se ne može ograničiti dopisivanje s roditeljima i drugim bliskim srodnicima.

Malodobnicima se dopust može odobriti najviše dva puta u toku godine i može trajati svaki put do 14 dana.

U toku izvršenja odgojne mjere, ustanova, odnosno organ socijalne zaštite kod kojih se izvršava odgojna mjera dužni su da svoja zapažnja o ponašanju malodobnika, načinu izvršenja mjere i o odnosu malodobnika i roditelja odnosno njegovog usvojitelja ili staratelja prema izvršenju odgojne mjere unose u propisanu evidenciju.

222. U odgojno-poravnom domu malodobniku dnevno pripada tri obroka hrane, a omogućava im se da u prodavaonici odgojno-popravnog doma za vlastiti novac mogu nabavljati prehrambene artikle, pribor za održavanje osobne higijene, novine i druge potrebne predmete za svakodnevnu potrošnju.

U slučaju težeg oboljenja malodobnika, odgojno-popravni dom upućuje istog na liječenje i o tome obavještava suca za malodobnike, roditelje, usvojitelja ili staratelja. Oboljeli malodobnik za čije liječenje ne postoje uvjeti u odgojno-popravnom domu upućuje se na bolničko liječenje u posebno odjeljenje kazneno-popravnog doma – bolnice, a u hitnim slučajevima u najbližu zdravstvenu organizaciju.

Na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine trenutno ne postoji nijedna ustanova u kojoj bi se malodobne počinitelje kaznenih djela mogla izvršavati zavodska mjera upućivanja u odgojno-popravni dom. (Do rata na Bosnu i Hercegovinu, zavodska mjera upućivanja u odgojno-popravni dom izvršavala se u Vaspitno-popravnom domu za muške maloljetne osobe u Banjaoj Luci, koji sada pripada drugom entitetu).

223. Iz podataka dobivenih od sudova s područja Federacije Bosne i Hercegovine, evidentno je da su kaznena djela u kojima se kao izvršitelji pojavljuju malodobnici u velikom porastu. U vremenu od 1992. do 1996.godine primljeno je 2.657 predmeta u kojima su 3.743 malodobna učinitelja kaznenih djela. Najbrojnija su kaznena djela protiv imovine i djela protiv života i tijela, a podjednako su zastupljeni mlađi i stariji malodobnici. Zabrinjava činjenica da među maloljetnim počiniteljima kaznenih djela ima značajan broj povratnika (recidivista) što stvara trajnu naviku i sklonost vršenju kaznenih djela i ukazuje na povećanu društvenu opasnost.

Zbog nepostojanja mogućnosti da se izrečene mjere upućivanja u odgojno-popravni dom izvrše, sudovi su u prethodnom četverogodišnjem periodu izbjegavali izricati ove mjere. Izrečeno je svega oko 30 mjera, ali niti jedna nije izvršena. Otuda ne čudi tendencija povećanja broja povratnika među malodobnima izvršiteljima kaznenih djela. Ako se ovome dodaju i okolnosti koje su pogodovale vršenju kaznenih djela od strane malodobnika (ratno stanje, gubitak roditelja) onda se može zaključiti da je stanje u ovoj oblasti vrlo nepovoljno.

Zbog svega iznesenog u nastojanju da se zaustavi ovako nepovoljan trend u povećanju kaznenih djela koja vrše malodobnici nužno bi bilo uz provođenje drugih mjera osnovati zavod za preodgoj malodobnika na području Federacije Bosne i Hercegovine.

Izvršavanje odgojne mjere “upućivanje u odgojnu ustanovu” sada se također ne izvršava, a prije rata na Bosnu i Hercegovinu ova se mjera izvršavala u Zavodu za

vaspitanje u Humu – Sarajevo za malodobnike, a u Zavodu za odgoj u Ljubuškom za malodobnice.

Još uvijek nisu stvoreni potrebni uvjeti da se ova mjera može izvršavati i u ovim objektima koji su ili devastirani ili su služili za vojne potrebe.

Posebne odredbe o maloljetnicima u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske

224. Kriminalitet maloljetnih lica ima niz zajedničkih karakteristika sa kriminalitetom punoljetnih lica. Međutim, zbog mnogih specifičnosti, prije svega u kriminološko-sociološkom pogledu, izdvaja se u posebnu kategoriju. Specifičnost maloljetničke delinkvencije ogleda se, na prvom mjestu, u osobinama ličnosti maloljetnih učinilaca krivičnih djela, zatim u fenomenologiji, etiologiji maloljetničkog kriminaliteta u kriminalnoj politici, sa izraženom i pretežnom primjenom vaspitno-popravnih mjera u procesu resocijalizacije i izuzetnošću primjene represije i kazne maloljetničkog zatvora, kao i u nizu preventivnih mjera koje preduzima društvena zajednica radi suzbijanja uzroka maloljetničke delinkvencije. Kao posljedica tih nastojanja i brige društva za mlade, su i posebna poglavlja u našem krivičnom zakonodavstvu (materijalnom i procesnom) o maloljetnim delinkventima čija je svrha "da se pružanjem zaštite i pomoći maloljetnim učiniocima krivičnih djela, vršenjem nadzora nad njima, njihovim stručnim osposobljavanjem i razvijanjem njihove lične odgovornosti, obezbijedi njihovo vaspitanje i pravilan razvoj (član 74. Krivičnog zakona Republike Srpske), kao i da se djeluje na njih same i druge maloljetnike da ubuduće ne vrše krivična djela.

Zavisno od godina starosti, krivično zakonodavstvo Republike Srpske razlikuje nekoliko kategorija maloljetnika. Protiv maloljetnika koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina, krivični postupak se obustavlja, s tim što se o izvršenom krivičnom djelu obavještava organ starateljstva. Mlađem maloljetniku (od 14 do 16 godina) mogu se izreći samo vaspitne mjere-disciplinske mjere (ukor ili upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike), mjere pojačanog nadzora (od strane roditelja ili staraoca, u drugoj porodici ili od strane organa starateljstva) ili zavodske (upućivanje u vaspitnu ustanovu, u vaspitno-popravni dom ili ustanovu za defektne maloljetnike). Starijem maloljetniku (od 16 do 18 godina) mogu se izreći vaspitne mjere, a izuzetno i kazna maloljetničkog zatvora, koji ne može biti kraći od jedne ni duži od deset godina, niti dužeg trajanja od kazne koja je predviđena za to krivično djelo.

Pri izboru vaspitne mjere sud uzima u obzir uzrast maloljetnika, stepen njegove duševne razvijenosti, njegova psihička svojstva, njegove sklonosti, pobude iz kojih je djelo učinio, dosadašnje vaspitanje, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu djela koje je izvršio, da li je prema njemu ranije bila izrečena vaspitna mjera ili kazna i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje one mjere kojom će se najbolje postići svrha vaspitnih mjera.

Disciplinske mjere

Iz prirode vaspitnih mjera disciplinskog karaktera kao i zakonskih odredaba o njihovom izricanju proizilazi da ove mjere treba da se primjenjuju prema onim maloljetnim delinkventima čije protivpravno ponašanje nije rezultat većeg stepena vaspitne zapuštenosti. Riječ je o onim maloljetnicima koji krivična djela vrše, po pravilu, zbog odsustva osjećanja lične odgovornosti za svoje postupke, kod kojih

nije razvijen smisao za društvenu disciplinu. Izvršeno krivično djelo je više rezultat njihove nepromišljenosti i lakomislenosti, nego više rezultat njihove nepromišljenosti i lakomislenosti, nego vaspitne zapuštenosti. Primjena ovih vaspitnih mjera pretpostavlja i da maloljetni delinkvent živi u takvoj socijalnoj sredini koja obezbjeđuje njegov pravilan razvoj, tako da nije neophodno njegovo izdvajanje iz sredine u kojoj živi.

- sudski ukor - izriče se ako je dovoljno da se maloljetnik zbog učinjenog krivičnog djela samo ukori. Po izricanju mjere ukazaće se maloljetniku na štetnost njegovog postupka i predočiće mu se da će mu se u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela izreći druga mjera,
- upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike - izriče se kada je potrebno da se odgovarajućim kratkotrajnim mjerama izvrši uticaj na njegovu ličnost i vladanje. Može se uputiti na:
 - određen broj sati u praznične dane (najviše četiri uzastopna praznična dana)
 - određen broj sati u toku dana (najviše mjesec dana) neprekidan boravak za utvrđeni broj dana (najduže 20 dana)

Mjere pojačanog nadzora

Mjere pojačanog nadzora najpogodnije su za maloljetne učinioce krivičnih djela kod kojih, usljed nedovoljne brige i nadzora onih koji su bili dužni da se o njima staraju, postoji veći stepen vaspitne zapuštenosti, tako da je i izvršeno krivično djelo posljedica te zapuštenosti. Pošto se ove mjere izvršavaju na slobodi, primjena pretpostavlja da su porodica ili druga socijalna sredina u kojoj maloljetnik živi podobne za njegovo vaspitanje i pravilan razvoj.

- pojačan nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca izriče se ako su roditelji, usvojilac ili staratelj propustili da vrše nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da ovakav nadzor vrše. Sud može naložiti određene dužnosti u pogledu mjera koje treba preduzeti za vaspitanje maloljetnika, za njegovo liječenje i za otklanjanje štetnih posljedica na njega.
- pojačan nadzor u drugoj porodici - mjera se izriče ako roditelji, odnosno staraoc ili usvojioc nisu u mogućnosti da nad njim vrše nadzor ili ako se to od njih ne može očekivati i maloljetnik se predaje drugoj porodici koja ga je voljna primiti i koja ima mogućnosti da nad njim vrši pojačan nadzor. Mjera će se obustaviti kada roditelji, staratelji ili usvojioci steknu mogućnost da nad njim vrše nadzor ili kada prema rezultatima prevaspitanja prestane potreba za pojačanim nadzorom.
- pojačan nadzor nadležnih organa socijalnog staranja - izriče se ako roditelji, usvojilac, odnosno staraoc nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor nad maloljetnikom, a ne postoje ni uslovi za predaju drugoj porodici, te se maloljetnik stavlja pod nadzor nadležnog organa socijalnog staranja. Sud će naknadno odlučiti o prestanku mjere s tim da njeno trajanje ne može biti kraće od jedne niti duže od tri godine. Za vrijeme trajanja mjere, maloljetnik ostaje da živi u svojoj porodici, a pojačan nadzor nad njim vrši ovlašteno lice socijalnog staranja, te se brine o školovanju maloljetnika, zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom liječenju i sređivanju prilika u kojima živi.

Prilikom izricanja nekih vaspitnih mjera pojačanog nadzora, sud može maloljetniku odrediti jednu ili više posebnih obaveza kao što su: da se lično izvini oštećenom, da namiri štetu u granicama svojih mogućnosti, da redovno pohađa školu, da se uzdržava od alkohola i opojnih droga i sl.

Zavodske mjere

Zavodske vaspitne mjere su institucionalnog karaktera i obuhvataju smještaj maloljetnog delinkventa, za relativno duže vrijeme, u odgovarajuću ustanovu i podvrgavanje odgovarajućem vaspitnom i prevaspitnom tretmanu. Za primjenu zavodskih vaspitnih mjera odlučujuće su dvije okolnosti: stanje vaspitne zapuštenosti maloljetnog učinioca krivičnog djela i stanje socijalne sredine u kojoj on živi. Primjena ovih vaspitnih mjera dolazi u obzir, prije svega, prema maloljetnim delikventima koji su toliko vaspitno zapušteni da se to stanje ne bi moglo otkloniti primjenom mjera pojačanog nadzora, već je potrebno preduzeti trajnije mjere vaspitanja, prevaspitavanja i liječenja.

Ove mjere se sprovode u odgovarajućim ustanovama i od strane stručnih lica.

- upućivanje u vaspitnu ustanovu-sud će u vaspitnu ustanovu uputiti maloljetnika nad kojim treba obezbijediti vršenje stalnog nadzora od strane stručnih vaspitača u ustanovi za vaspitanje maloljetnika.
- u vaspitnoj ustanovi maloljetnik ostaje najmanje šest mjeseci, a najduže tri godine. Pri izricanju ove mjere sud neće odrediti njeno trajanje, već o tome naknadno odlučuje u zavisnosti od stepena postignutih rezultata.
- upućivanje u vaspitno-popravni dom to je za one maloljetne delikvente koje, zbog većeg stepena vaspitne zapuštenosti treba trajnije i sistematičnije vaspitavati i prevaspitavati, a zbog lošeg uticaja treba ih potpuno izdvojiti iz sredine u kojoj živi. Osnov za odlučivanje za upućivanje u vaspitno-popravni dom je kada je maloljetnik u velikoj mjeri vaspitno zapušten izvršio neko teže krivično djelo, a naročito ako su mu i ranije izricane vaspitne mjere ili maloljetnički zatvor. Minimalno trajanje ove mjere je jedna godina, a maksimalno pet godina. Pri izricanju ove mjere sud ne određuje unaprijed njegovo trajanje, već preko izvještaja ustanove u kojoj se mjera izvršava naknadno odlučuje o prestanku ili zamjeni sa drugom vaspitnom mjerom,
- upućivanje u ustanovu za osposobljavanje - to je specijalna zavodska mjera koja se izriče onim maloljetnim učiniocima krivičnih djela kod kojih postoji poremećaj ili zaostalost u fizičkom ili duševnom razvoju. Izriče se samo ako postoje uslovi kao i za upućivanje u vaspitno-popravni dom.

Maloljetnički zatvor

Maloljetnički zatvor je posebna kazna lišenja slobode. Po nekim svojim obilježjima sličan je kazni zatvora koji se izriče punoljetnim učiniocima krivičnih djela. Ova kazna može se izreći ako su ispunjena tri uslova:

- Učinilac krivičnog djela treba da je stariji maloljetnik, tj. lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio šesnaest, a nije navršio osamnaest godina,
- Stariji maloljetnik treba da je izvršio krivično djelo za koje je propisana kazna teža od pet godina zatvora,
- Učinilac djela treba da je krivično odgovoran.

Kaznu maloljetničkog zatvora stariji maloljetnici izdržavaju u posebnim kazneno-popravnim domovima u kojima mogu ostati do navršene dvadeset i treće godine. Ako do tada ne budu izdržali kaznu, uputit će se u kazneno-popravnu ustanovu u kojoj punoljetna lica izdržavaju kaznu. Izriče se uvijek u određenom trajanju koje ne može biti kraće od jedne niti duže od deset godina.

Nesumnjivo je da postoji potreba da se revidira položaj maloljetnika u našem krivičnom zakonodavstvu. Razlozi za to se nalaze, prije svega u porastu i promjeni u strukturi maloljetničke delikvencije i na našim prostorima. Takođe, neophodno je

i da se domaća rješenja uklope u savremene zakonodavne tokove i usklade sa međunarodnim dokumentima.

Reforma maloljetničkog krivičnog prava mora biti sastavni dio jedne jasno koncipirane kriminalne politike prema maloljetnicima, shvaćene kao skupa preventivnih i represivnih mjera društva u procesu suzbijanja kriminaliteta. Ta koncepcija treba da odgovara vremenu i stepenu razvoja društva, da je zasnovana na definisanim naučnim principima, da predstavlja jednu koherentnu cjelinu i da ima precizno određene ciljeve, po mogućnosti za jedan relativno duži period vremena.

Krivični zakon Republike Srpske predvidio je široku lepezu vaspitnih mjera koje se izriču prema maloljetnim izvršiocima krivičnih djela, ali sem sudskog ukora, kao disciplinske mjere i određenih mjera pojačanog nadzora, u praksi se druge vaspitne mjere gotovo i ne pojavljuju. Razloge možemo tražiti u neizgrađenosti ustanova kao što su disciplinski centar, a posebno vaspitno-popravni dom.

Određene pogodnosti predviđene su i za punoljetna lica koja su kao mlađi maloljetnici izvršili krivično djelo, a u vrijeme suđenja nisu navršili 21 godinu. Takvim licima može se suditi samo za djela za koja je propisana kazna teža od pet godina zatvora i može se izreći samo odgovarajuća zavodska vaspitna mjera.

Organi koji učestvuju u postupku protiv maloljetnika "dužni su da postupaju obazrivo, vodeći računa o duševnoj razvijenosti, osjetljivosti i ličnim svojstvima maloljetnika, kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na razvoj maloljetnika" (član 454. Zakona o krivičnom postupku). Maloljetniku se ne može suditi u odsustvu i može imati branioca od početka krivičnog postupka, a mora imati branioca ako se vodi krivični postupak za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko pet godina ili ako sudija za maloljetnike ocjeni da je maloljetniku potreban branilac.

Maloljetnicima sude posebna vijeća za maloljetnike. U prvostepenom i drugostepenom sudu, osim u Vrhovnom sudu Republike Srpske, ta su vijeća sastavljena od sudija za maloljetnike i dvojice sudija porotnika, koji se biraju iz redova profesora, učitelja, vaspitača i drugih lica koja imaju iskustvo u vaspitanju mladih. Krivični postupak se protiv maloljetnika za sva krivična djela može pokrenuti samo po zahtjevu javnog tužioca. Ako je u pitanju djelo za koje se goni po privatnoj tužbi, potrebno je da je oštećeni stavio predlog za pokretanje postupka, nadležnom javnom tužiocu. Za lakša krivična djela, za koja je propisana kazna zatvora do tri godine, javni tužilac može odlučiti da ne zahtjeva pokretanje postupka ako smatra da to ne bi bilo cjelishodno (načelo oportuniteta). Pri tome, uzima u obzir prirodu krivičnog djela, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno i lična svojstva maloljetnika, o čemu može zatražiti potrebna obavještenja od roditelja, odnosno staraoca maloljetnika, drugih lica i ustanova. Ukoliko javni tužilac ne podnese zahtjev za pokretanje krivičnog postupka, oštećeni ili organ starateljstva mogu od vijeća za maloljetnike da zahtijevaju da odluči o pokretanju postupka.

U toku cijelog postupka organ starateljstva ima pravo da prati tok postupka, da stavlja predloge i da ukazuje na činjenice i dokaze od važnosti za donošenje pravilne odluke. U pripremnom postupku, pored ostalog, posebno se ispituju okolnosti potrebne za ocjenu duševne razvijenosti maloljetnika, sredine i prilika u kojima je živio, a, po potrebi, u tom cilju će se konsultovati i odgovarajući stručnjaci (ljekari, psiholozi, pedagozi ili nadležne zdravstvene i druge ustanove). Pritvor prema maloljetnicima primijenit će se samo izuzetno, kada postoje zakonom predviđeni razlozi, a maloljetnici, po pravilu, izdržavaju pritvor odvojeno od punoljetnih lica. Na suđenju maloljetnicima isključena je javnost, ali na glavni pretres, ako sud ne odluči na sjednici vijeća, pozivaju se i roditelji maloljetnika, odnosno staralac ili predstavnik organa starateljstva, s tim da sud može dozvoliti da pretresu prisustvuju još i lica koja se bave zaštitom i vaspitanjem maloljetnika, suzbijanjem, maloljetničkog kriminaliteta, kao i naučni radnici.

Postupak protiv maloljetnika je hitan, a produženje predviđenih rokova moguće je samo po odobrenju predsjednika suda i u izuzetnim slučajevima. Presuda se donosi kada se maloljetniku izriče kazna, a u ostalim slučajevima (kada se postupak obustavlja ili se maloljetniku izriče vaspitna mjera) - donosi se rješenje. U izreci rješenja navodi se mjera koja se izriče, ali se maloljetnik ne oglašava krivim za djelo koje mu se stavlja na teret. Lica koja su ovlašćena na izjavljivanje žalbe mogu da izjave žalbu u korist maloljetnika i protiv njegove volje. Protiv pravosnažne sudske odluke mogu se koristiti i vanredna pravna sredstva (zahtjev za zaštitu zakonitosti i zahtjev za ponavljanje postupka), a kada je izrečena kazna maloljetničkog zatvora - i zahtjev za vanredno preispitivanje pravosnažne presude. Izvršavanje izrečenih vaspitnih mjera sprovodi se pod nadzorom suda i uprava vaspitne ustanove u kojoj se mjeri izvršava dužna je da svakih šest mjeseci dostavlja sudu izvještaj o vladanju maloljetnika, koga može da obilazi i sam sudija za maloljetnike. Nadzor nad sprovođenjem ostalih vaspitnih mjera obezbjeđuje se tako što sudija za maloljetnike, preko organa starateljstva ili određenih stručnih radnika suda, pribavlja obavještenja o izvršenju tih mjera. To je potrebno i radi toga što je, pod određenim uslovima predviđenim u zakonu, sud ovlašćen da obustavi izvršenje vaspitne mjere, da je zamijeni drugom ili da vrši i druge izmjene, a može i da odluči da se vaspitna mjera i ne izvrši, ako je od njenog izricanja proteklo određeno vrijeme, a izvršenje još nije započeto.

Krivičnim zakonom Republike Srpske utvrđena su samo opšta pravila u odnosu na maloljetne učinioce krivičnih djela koja su razrađena Krivičnim zakonom Republike Srpske - Posebni dio (odredbe o vaspitnim mjerama i kažnjavanju maloljetnika). Krivični postupak protiv maloljetnika u cjelini je regulisan Zakonom o krivičnom postupku, a odredbe o izvršenju krivičnih sankcija sadržane su u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija.

DJECA U SUKOBU SA ZAKONOM (čl. 37. i 40.)

225. U Zakonu o krivičnom postupku propisan je poseban postupak prema maloljetnicima koji su počinili krivično djelo, a koji u vrijeme pokretanja krivičnog postupka nisu navršili 21 godinu života.

226. Prema Izvještaju FBosna i Hercegovina, prateći maloljetnu delikvenciju kao i strukturu maloljetnih izvršitelja, evidentiran je porast djece kao izvršitelja krivičnih djela. Najveća zastupljenost je pojava krivičnih djela protiv imovine (krađe, teške krađe, razbojničke krađe itd.). Tokom 1997. godine, evidentiran je i jedan slučaj ubistva od strane maloljetnika.

Analizom kretanja kriminaliteta uzrastne kategorije do 18 godina, u Izvještaju RS u periodu od 1995 do 1998 godine uočena je tendencija pada kriminaliteta, da bi 1998 ponovo počela da pokazuje tendenciju rasta. Republika Srpska je u svom izvještaju dala orijentirne podatke za period 1995 do 1998. godine: u opštem kriminalitetu, prosjek maloljetničkih djela je 3% (po godinama 1995-4,63% 1996-2,48 %; 1997-1,98% i 1998-2,92%).

Federacija Bosna i Hercegovina daje podatke za period 1992. do 1997. godina: prijavljeno je ukupno 4.702 krivična djela maloljetnika; za 1997. godinu 1.343 odnosno 14,7% zastupljenost maloljetnih izvršilaca

FIZIČKI I PSIHIČKI OPORAVAK I DRUŠTVENA REINTEGRACIJA (Član 39)

227. Veliki broj ranjene i invalidizirane djece, koja su u ratu izgubila roditelje ili najbliže članove svoje porodice, koja su protjerana iz svojih domova i zavičaja, koja su mučena u logorima, silovana i sl., doživjela su teške posljedice po zdravlje i psihički život. Mnoge međunarodne organizacije i domaće humanitarne organizacije radile su i trenutno rade na mentalnoj zaštiti kroz psihosociološke projekte u formi savjetovališta i klubova za djecu i mlade koji doprinose reintegraciji djece.

EKONOMSKO IZRABLJIVANJE DJECE–UKLJUČUJUĆI DJEČIJI RAD (Član 32)

228. Prema odredbama Zakona o osnovnim pravima iz radnog odnosa lice mlađe od 18 godina koje ima opštu zdravstvenu sposobnost može zasnovati radni odnos, s tim što donja starosna granica za zasnivanje radnog odnosa, ne može ići ispod 15 godina.

U Zakonu o radnim odnosima propisano je, da je radniku mlađem od 18 godina, godišnji odmor povećan za 7 radnih dana, tako da ne može biti kraći od 25 radnih dana.

Prema važećim propisima, radniku mlađem od 18 godina ne dozvoljava se da obavlja teške fizičke poslove, radove pod zemljom ili pod vodom, niti na ostalim poslovima, koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na zdravlje i život radnika mlađeg od 18 godina, s obzirom na njegove psihofizičke osobine. Radniku mlađem od 18 godina, prema zakonodavstvu u Bosna i Hercegovina, ne može se odrediti da radi više od punog radnog vremena. Isto tako, radnik mlađi od 18 godina koji radi u oblastima industrije, građevinarstva ili saobraćaja ne može da radi noću između 22 sata i šest sati narednog dana, osim kada to zahtijeva opći interes, zbog naročito teških okolnosti i to pod strogo utvrđenim uslovima, koji se za ostale radnike utvrđuje Zakonom o zaštiti na radu.

NARKOMANIJA (Član 33.)

229. Zabrinjavajuća je situacija u vezi sa zloupotrebom uživanja raznih farmaceutskih preparata među maloljetnom populacijom (tabletomanija), iz koje se kasnije izdvajaju ovisnici, u prvom redu prema lankim drogama, da bi u starijoj dobi, obično do 30 godina života, postali stalni ovisnici teških droga. Uzroci ovoj pojavi su izostanak šire društvene akcije na prevenciji, nedostatak stručnog kadra, nepažnja roditelja, škole i sl.

U Federaciji Bosna i Hercegovina u toku su aktivnosti na pripremi radnog materijala za donošenje federalnog zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga.

U okviru rada federalnog Ministarstva unutrašnjih poslova u toku 1992-1998 godine, evidentirano je 263 lica koja su osumnjičena za krivična djela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, te omogućavanja uživanja opojnih droga. Među ovim licima nalaze se samo četiri maloljetnika.

U Izveštaju Republike Srpske konstatuje se, da je na sprječavanju upotrebe opojnih droga, najviše angažovana policija i zdravstvo. Za sada nema podataka o broju korisnika, jer konzumenti još uvijek nisu zavisnici, a statistika reaguje tek kad je riječ o njima. Statistika, čak, bilježi i pad narkomanije. Ocjena je, da je osnovni i pravi lijek protiv bolesti narkomanije preventiva.

SEKSUALNO IZRABLJIVANJE I ZLOUPOTREBA (Član 34.)

300. Prema važećem krivičnom zakonodavstvu, kao bliža određenja zloupotrebe smatra se: zloupotreba položaja, silovanje, podvođenje, navođenje ili prinuda na prostituciju, bračni život sa maloljetnom osobom, incest, obljuba nad maloljetnom osobom, bludne radnje, prikazivanje pornografskog materijala.

U okviru entitetskih izvještaja još uvijek nema podataka o seksualnom izrabljivanju maloljetnica, niti ima podataka o prevenciji kojom bi se uspješno suzbijale pojave prostitucije i zloupotreba seksualnog izrabljivanja i zloupotrebe maloljetnika.

Bosna i Hercegovina je potpisnica Opcionog protokola na Konvenciju o pravima

DJECA PRIPADNICI MANJINA (Član 30.)

301. Za djecu manjinskih zajednica važi član II.4. Ustava Bosne i Hercegovine, koji se odnosi na nediskriminaciju, gdje je istaknuto da je uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano svim osobama u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status. U toku je usvajanje zakona o zaštiti nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini čime će biti stvoren potreban pravni okvir za ostvarenje njihovih prava.

302. S obzirom, da u Bosni i Hercegovini nije bilo poslije rata popisa stanovništva ne postoje sigurni pokazatelji o broju pripadnika nacionalnih manjina, ali se prema predratnim pokazateljima u okviru zakona spominju Albanci, Crnogorci, Česi, Italijani, Jevreji, Mađari, Makedonci, Njemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Turci, Ukrajinci.

303. U okviru entitetskih zakona o osnovnoj i srednjoj školi, omogućeno je pripadnicima nacionalnih manjina, da ukoliko u istom razredu ima najmanje 20 učenika narodnosti čiji jezik nije njegove narodnosti, da se u školi može organizirati nastava na njihovom maternjem jeziku.

U osnovnoj i srednjoj školi u kojoj se obrazuju učenici samo jedne narodnosti, cjelokupna nastava se izvodi na jeziku narodnosti, uz obavezno savladavanje nastave jezika kojim se u školi predaje.

* * * * *

Statistika u Republici Srpskoj

Podaci o maloljetnim izvršiocima krivičnih djela nisu uopšte postojani. Iako je i materijalno i procesno krivično zakonodavstvo doživjelo na tom području zavidan razvoj statistički podaci ukazuju da praksa ne prati to nastojanje zakonodavca. Usporedne, novije podatke o tom fenomenu u Republici Srpskoj vrlo je teško uspješno prikupiti.

Za prikaz obima, dinamike i strukture krivičnih djela u Republici Srpskoj bila su nam dostupna samo dva izvora podataka. Na osnovu nepotpunih statističkih izvještaja Ministarstva unutrašnjih poslova i Republičkog javnog tužilaštva može se formirati izvjesna slika o nekim fenomenološkim aspektima maloljetničke delinkvencije za nešto kraći vremenski interval. Za uži teritorijalni okvir ovog analiziranja odabrano je gradsko područje Banja Luke zbog toga što je realno pretpostaviti da je u njemu i najveća koncentracija maloljetničke delinkvencije. Poznato je, naime, da urbane cjeline, zbog svojih specifičnih karakteristika, predstavljaju područja u kojima se, učestalije nego u drugim sredinama, ispoljava kriminalni fenomen, kako zbog njihove "privlačnosti", tako i zbog prisustva različitih elemenata socijalne dezorganizacije koji pogoduju ispoljavanju različitih formi devijantnog ponašanja. Cilj je bio da se ukaže na manifestaciju kriminalnog ponašanja ovih delinkvenata upravo u jednoj urbanoj sredini, koja svojim specifičnim uticajem djeluje i na pojavu nepoželjnog ponašanja i kod ovako mladih lica.

Da bi se prikazao obim kriminaliteta jedne delinkventne populacije, potrebno je odrediti kakvo je njeno procentualno učešće u opštem kriminalitetu. Kada je riječ o maloljetnicima, koji imaju specifičan krivičnopravni status, onda se obim kriminaliteta ovog starosnog doba može prikazivati određivanjem njegovog procentualnog učešća u ukupnom broju prijavljenih izvršilaca krivičnih djela u određenom vremenskom i prostornom okviru. Iako se na ovaj način dobija relativno obuhvatna slika o obimu maloljetničke delinkvencije, treba imati u vidu da "tamna brojka", donekle, ograničava vrijednost statističkih pokazatelja uopšte, a time i kada se radi o maloljetnim izvršiocima krivičnih djela. S druge strane, ono što doprinosi izvjesnoj nepotpunosti statističkih podataka o kriminalitetu maloljetnika jeste i okolnost da često ostaju neprijavljeni i zvanično neevidentirani tzv. lakši imovinski delikti ili slična negativna ponašanja, počinjena nerijetko u školi ili čak i u porodici.

Imajući u vidu ove specifičnosti evidentiranja i praćenja maloljetničke delinkvencije, i statističke podatke o njoj je prije potrebno koristiti kao orijentir, nego definitivan pokazatelj stanja posmatrane pojave.

Da bi se odredio obim maloljetničke delinkvencije, predstavice se procentualno učešće ove populacije izvršilaca u odnosu na ukupan broj registrovanih počinitelja krivičnih djela u Republici Srpskoj za period od 1995. do 1998. godine.

Na osnovu podataka može se vidjeti da starosno doba maloljetnika učestvuje u opštem kriminalitetu sa prosjekom od 3 odsto (1995.-4,63 odsto, 1996.-2,48 odsto, 1997.-1,98 odsto i 1998. godine-2,92 odsto). Znatno veće učešće maloljetnika u ukupnom kriminalitetu registrovano je za raniji vremenski period u drugim republikama na teritoriji nekadašnje Jugoslavije. Upoređivanjem ovih podataka moglo bi se zaključiti da je u Republici Srpskoj znatno opalo učešće maloljetnika u ukupnom kriminalitetu, mada treba imati u vidu da korišćenje različitih statističkih evidencija može uticati na razilaženje podataka o obimu ispitivane pojave. Iako je očekivano da udio maloljetnih delinkvenata bude znatno veći u odnosu na udio punoljetnih lica, ni prezentirani podaci ne govore o tome da ovoj delinkvenciji treba posvetiti manje pažnje u odnosu na druge starosne kategorije. Ovo posebno, imajući u vidu okolnost da je riječ o najmlađoj populaciji izvršilaca krivičnih djela

(izuzimajući djecu), kao i prognostičkom značenju ranog ispoljavanja negativnog ponašanja za eventualni povratak u starijem uzrasnom dobu.

Dinamika maloljetničke delinkvencije maloljetnika ukazuje na tendenciju kretanja broja izvršilaca krivičnih djela u određenom vremenskom i prostornom okviru. S obzirom na "tamnu brojku" kriminaliteta i specifičnosti prijavljivanja i praćenja krivičnih djela lica mlađih od 18 godina, tumačenju podataka o kretanju kriminaliteta ispitivane populacije potrebno je prići oprezno.

Ako se analizira kretanje kriminaliteta uzrasne kategorije do 18 godina u periodu od 1995. do 1998. godine, može se uočiti da postoji tendencija njegovog pada, što je naročito uočljivo ako se uporedi vrijednost trenda u 1995. godini (281 maloljetni izvršilac krivičnih djela u odnosu na ukupan broj izvršilaca krivičnih djela od 6064) sa njegovom vrijednošću u 1998. godini (171 u odnosu na 5843). Tendencija maloljetničke delinkvencije u posmatranom periodu na teritoriji Republike Srpske pokazuje da je ona opadala u intervalu od 1995. do 1997. godine, da bi 1998. godine ponovo počela da pokazuje tendenciju porasta.

O uzrocima ovakve dinamike maloljetničke delinkvencije do 1997. godine teško je dati potpunije objašnjenje. Naime, pad delinkvencije ove uzrasne kategorije može biti uslovljen dejstvom različitih okolnosti koje su doprinosile smanjenju broja nepunoljetnih izvršilaca krivičnih djela. Tako, na primjer, može se raditi o povećanju broja neotkrivenih izvršilaca krivičnih djela koji pripadaju ovoj starosnoj kategoriji (povećanje "tamne brojke" kriminaliteta), što bi, automatski, uticalo na smanjenje broja ovih delinkvenata u statističkim evidencijama. S druge strane, pomenuta tendencija može biti i rezultat kvalitetnijeg rada nadležnih državnih organa u suzbijanju kriminaliteta ovih lica, ali i posljedica određenih društvenih promjena koje su djelovale na nestajanje ili umanjeње onih faktora koji su pogodovali ispoljavanju kriminalnog ponašanja kod maloljetnika.

Kada je riječ o 1998. godini, u kojoj se pokazuje ponovo tendencija porasta kriminaliteta ove starosne kategorije, za donošenje pouzdanijih zaključaka bio bi neophodan duži vremenski interval, jer bi se jedino na taj način moglo suditi o tome da li se radi o ustaljenoj tendenciji ili samo slučajnoj oscilaciji u jednoj godini, koja odstupa od opšteg trenda.

U okviru problematike maloljetničke delinkvencije interesantno je pitanje strukture krivičnih djela ove uzrasne kategorije koja može biti jedan od pokazatelja ozbiljnosti ove manifestacije negativnog ponašanja mladih do 18 godina. Iako je za ovakvu procjenu neophodno uzeti u obzir i druge okolnosti, a posebno socijalnu sredinu i ličnost delinkventnog maloljetnika, značajno je ispitati da li se delikti populacije do 18 godina mogu okarakterisati kao "bezazleno", "tipično dječije" ponašanje ili njihova priroda ukazuje na određenu ozbiljnost i težinu. Dosadašnja istraživanja o ovoj problematici pokazala su da se maloljetnička delinkvencija, po pravilu, ograničava na imovinske delikte, ali se rezultati razilaze u pogledu vrste imovinskih krivičnih djela.

Prema raspoloživim podacima, u strukturi delinkvencije maloljetnika najznačajnije mjesto zauzima krivično djelo teške krađe. Posmatrano kroz četverogodišnji period, na području Centra javne bezbjednosti Banja Luka, prosječno učešće ovog krivičnog djela iznosi nešto iznad 68 odsto u odnosu na ukupnu masu svih izvršenih krivičnih djela maloljetnika. Znatno je manje prosječno procentualno učešće krivičnog djela krađe (oko 16 odsto), dok razbojništvo, prevara, prikrivanje i ostala krivična djela učestvuju prosječno u ukupnom broju izvršenih krivičnih djela po pojedinim godinama u malom procentu.

Izloženi podaci potvrđuju, dakle, da dominantno mjesto u strukturi kriminaliteta maloljetnika zauzimaju imovinska krivična djela, koja čine prosječno preko 92 odsto svih izvršenih krivičnih djela populacije do 18 godina, a među njima posebno mjesto zauzimaju krivična djela teške krađe i krađe. Kako se najveći broj maloljetnika osuđuje za krivična djela protiv imovine, onda se ovaj podatak može

dovesti u vezu sa opadanjem životnog standarda. S druge strane, na krivična djela protiv života i tijela - ubistvo i tešku tjelesnu povredu, prema ovim podacima, prosječno godišnje otpada tek nešto preko 1 odsto. Ostala krivična djela protiv života i tijela registrovana su kod ove kategorije izvršilaca u obimu od 1,4 odsto, tako da, u cjelini posmatrano, ova grupa krivičnih djela nema veći kriminološki značaj kada su u pitanju lica do 18 godina, što je sasvim razumljivo ako se ima u vidu njihov uzrast.

Od ostalih grupa krivičnih djela u strukturi kriminaliteta maloljetnika pojavljuju se najčešće pojedina krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, na koja otpada prosječno nešto više od 1,6 odsto u odnosu na ukupno izvršena krivična djela maloljetnika u posmatranom periodu.

Zavisnost od droge je jedan od najtežih i najsloženijih oblika otuđenja u savremenom svijetu pa je samim tim i značajan socijalni problem većine savremenih društava. Veličina i težina ovog socijalnog problema ne mjeri se samo brojem lica koja su zavisna od droge, već preko fenomenoloških i morfoloških oblika i nepovoljnih zdravstvenih, sociopsiholoških, sociokulturnih, ekonomskih i drugih posljedica po pojedince, društvo i društvene grupe, prije svih na porodicu. Poznato je, naime, da je tamna brojka lica zavisnih od droge mnogo veća nego što je broj poznatih i liječenih narkomana. Prema tome, broj narkomana određuje samo obim angažovanja i nikako ne bi trebalo da umanjuje ozbiljnost problema. Postojeća neslaganja oko raširenosti narkomanije nikako ne dovode u pitanje saznanje da ova pojava postoji u našem društvu, iako je činjenica da u našoj socijalnoj-kulturnoj tradiciji upotreba droga nije prihvaćena. Poznavanje nekih društvenih procesa i uslova koji su relevantni, ili bar pogodujuć i u korelaciji sa narkomanijama, upućuje na to da je riječ o trajnijoj i složenoj društvenoj pojavi koja nije samo stvar mode ili "uvezena protivriječnost" drugih razvijenijih društava. Prema tome, i odnos društva prema ovoj pojavi koja usljed svojih uzroka, izraženosti i posebno posljedica ima karakter socijalnog problema posebno je značajan. Odnos društva prema ovom socijalnom problemu traži dugoročnije osmišljene i planirane aktivnosti i akcije različitih činilaca sprečavanja narkomanija, a prije svih zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite, društveno-humanitarnih i specijalizovanih dobrovoljnih organizacija i zajednica. Može se, takođe, konstatovati, a što je od značaja za buduće aktivnosti sprečavanja narkomanija, da se ovaj problem u našim uslovima nedovoljno i parcijalno poznaje, da se nedovoljno i povremeno prati i da nedostaju dugoročna izučavanja specifičnosti pojave i njenih uzroka. Zbog toga se mogu ponoviti veći izraženi zahtjevi da je neophodno obezbjediti uslove da se narkomanije sistematski prate i proučavaju. Nepotrebno je ponavljati da je u tome neophodan interdisciplinarni i timski pristup i rad i da je ovaj prostor aktivnosti otvoren za sociologe, psihologe, socijalne i druge stručne radnike u socijalnoj zaštiti. Kao što je blagovremeno otkrivanje svakog pojedinačnog slučaja upotrebe droge preduslov pravovremene i uspješne zaštite i rehabilitacije takvih osoba, tako je sistematsko praćenje i proučavanje narkomanija uslov planiranja, valjane i uspješne aktivnosti društvenih institucija i drugih činilaca sprečavanja narkomanije. Pokušaj uvođenja obavezne registracije narkomana samo je jedna od mogućnosti sistematskog praćenja.

PRILOZI IZVJEŠTAJU

ZAKONI BOSNE I HERCEGOVINE

- Ustav Bosne i Hercegovine
- Zakon od državljanstvu Bosne i Hercegovine
- Zakon o imigraciji i azilu
- Zakon o izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine i raseljenim osobama u Bosna i Hercegovina

ZAKONI ENTITETA (1996 – 2000 godine)

ZAKONI FEDERACIJE

- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine
- Amandmani II – XXIV na Ustav Federacije Bosna i Hercegovina
- Zakon o parničnom postupku
- Krivični zakon
- Zakon o krivičnom postupku
- Zakon o državljanstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom
- Zakon o radu
- Zakon o raseljenim osobama-prognanicima i izbjeglicama-povratnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine
- Zakon o obligacionim odnosima
- Zakon o braku i porodičnim odnosima
- Zakon o zdravstvenom osiguranju
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti
- Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih proizvoda
- Zakon o ombudsmenima Federacije Bosne i Hercegovine
- Zakon o osnovnom obrazovanju
- Zakon o srednjem obrazovanju
- Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće
- Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti

ZAKONI REPUBLIKE SRPSKE

- Ustav Republike Srpske
- Zakon o parničnom postupku
- Krivični zakon
- Zakon o krivičnom postupku
- Zakon o državljanstvu Republike Srpske
- Zakon o radnim odnosima
- Zakon o radu
- Zakon o socijalnoj zaštiti
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti
- Zakon o zdravstvenom osiguranju
- Zakon o matičnim knjigama
- Zakon o izbjeglicama i raseljenim licima
- Zakon o obligacionim odnosima
- Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca
- Zakon o ombudsmenu Republike Srpske
- Zakon o ličnom imenu
- Zakon o zapošljavanju
- Zakon o osnovnom obrazovanju
- Zakon o srednjem obrazovanju